

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАҢЛАР АКАДЕМИЯСИ
ТАРИХ ИНСТИТУТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМий ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.02/30.12.2019.Tar.56.01 РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ**

ТАРИХ ИНСТИТУТИ

ФЕРУЗ САЙФИЛЛОЕВИЧ БОБОЕВ

**ЎРТА ОСИЁДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИГА ҚАРШИ ҚУРОЛЛИ
ҲАРАКАТ ТАРИХИ (1925-1935 йиллар)**

07.00.01 – Ўзбекистон тарихи

**ТАРИХ ФАҢЛАРИ ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент, 2022

Докторлик диссертацияси автореферати мундарижаси

Contents of abstract of the doctor of dissertation

Оглавление автореферата докторской диссертации

Феруз Сайфиллович Бобоев

Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат тарихи (1925-1935 йиллар)..... 3

Feruz Sayfilloyevich Boboyev

History of the armed movement against the soviet authority in Central Asia (1925-1935) 33

Феруз Сайфиллович Бобоев

История вооруженного движения против советской власти в Средней Азии (1925-1935 гг.) 61

Эълон қилинган ишлар рўйхати

List of published works

Список опубликованных работ..... 66

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАҢЛАР АКАДЕМИЯСИ
ТАРИХ ИНСТИТУТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.02/30.12.2019.Tar.56.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТАРИХ ИНСТИТУТИ

ФЕРУЗ САЙФИЛЛОЕВИЧ БОБОЕВ

**ЎРТА ОСИЁДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИГА ҚАРШИ ҚУРОЛЛИ
ҲАРАКАТ ТАРИХИ (1925-1935 йиллар)**

07.00.01 – Ўзбекистон тарихи

**ТАРИХ ФАҢЛАРИ ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент, 2022

Фан доктори (DSc) диссертациясини мавзуси **Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси** Маҳкамаси ҳузурдаги Олий аттестация комиссиясида **B2020.3.DSc/Tag168** рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация **Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси**нинг **Тарих** институтида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифаси (<http://fati.uz>) ва «ZiyoNet» (www.ziyounet.uz) ахборот-таълим тармоғига жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:	Қаҳрамон Кенжаевич Ражабов тарих фанлари доктори, профессор
Расмий оппонентлар:	Раҳбархон Ҳамидовна Муртазасва тарих фанлари доктори, профессор Шодмон Ахмедович Хайитов тарих фанлари доктори, профессор Музробжон Гуломович Абдуллаев тарих фанлари доктори, профессор
Етакчи ташкилот:	Тошкент давлат педагогика университети

Диссертация химояси **Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Тарих институти** ҳузурдаги илмий даражаларини берувчи DSc.02/30.12.2019 Tag.56.01 рақамли Илмий Кенгашнинг 2022 йил 2 декабрь соат 14:00 даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100047, Тошкент шаҳри, Яхя Гуломов кўчаси 70-уй, Фанлар академияси асосий биноси 110-хона. Тел.: (+99871) 233-54-70, факс: (+99871) 233-39-91; e-mail: info@fati.uz).

Диссертация билан **Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Асосий кутубхонаси**да танишиш мумкин (___ рақам билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100170, Тошкент шаҳри, Зиелилар кўчаси, 13-уй). Тел.: (+99871) 262-74-58; факс: (+99871) 262-34-41).

Диссертация автореферати 2022 йил 16 ноябрь куни тарқатилди.
(2022 йил 14 ноябрдаги 13 рақамли реестр баённомаси)

Алият Зие

Илмий даражалар берувчи
илмий кенгаш раиси, тарих
фанлари доктори, профессор

Х.С. Жуманатаров

Илмий даражалар берувчи
илмий кенгаш котиби, тарих
фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD)

Н.А. Аллаева

Илмий даражалар берувчи
илмий кенгаш қошидаги
Илмий семинар раиси, тарих
фанлари доктори

КИРИШ (докторлик диссертацияси (DSc) аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳонда рўй бераётган глобаллашув шароитида таъсир доираларини кенгайтиришга уриниш турли минтақаларда сиёсий инкирозлар, карама-қаршиликлар, зиддиятлар, мафкуравий курашлар ва ахборот хуружини тобора кескинлаштириб бормоқда. Бу муаммолар дунёдаги сиёсий, ижтимоий-иқтисодий жараёнларнинг таранглашувига, турли доираларнинг манфаатли тўқнашувларига, ҳарбий таҳдидларга, миллий этник низоларнинг кучайишига таъсир қилмоқда. Шундай шароитда ҳар бир миллат ўзининг давлатчилигини, тараккиётини, таназзулини, мустақилликка эришиш йўлида кечган синовли ва мураккаб тарихини чуқур англаши ҳамда ундан сабоқ чиқариши долзарб аҳамият касб этади.

Дунёда совет ҳокимиятининг Ўрта Осиёда ўрнатилиши ва мустақамланиши, совет давлатининг бошқарув шакли, ҳарбий ва ҳуқуқ тартибот органларининг ташкил этилиши ҳамда фаолияти, минтақадаги ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий жараёнлар ўрганилмоқда. Хусусан, Ўрта Осиёда совет ҳокимиятининг миллий, диний ва маданий сиёсати, большевиклар томонидан қишлоқ хўжалигида амалга оширилган ўзгаришлар ва уларнинг кескин қаршиликка учраши асосий йўналишлар сифатида илмий изланишлар олиб борилмоқда. Шунингдек, XX асрнинг 20 – 30-йилларида Ўрта Осиё минтақасида кечган совет ҳокимиятига қарши кураш, унинг юзага келиши, мақсади, вазифалари, ҳаракатлантирувчи кучлари, моддий ва ҳарбий таъминоти, мағлубияти, сабаб ва оқибатларини холис ўрганиш муҳим вазифалардан биридир.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистоннинг совет даври тарихини қайта тадқиқ этиш бошланиб, миллатни уйғотишда ва маънавиятини оширишда муҳим рол ўйнаган жадид таракқийпарварларининг ҳаёт йўли, миллий зиёлилар, уламолар, сиёсий ва ҳарбий раҳбар кадрларнинг қатагон қилиниши, минтақада мажбурий равишда амалга оширилган ер-сув “ислоҳоти” ва жамоалаштириш сиёсати ҳамда унинг оқибатлари, мазкур жараёнларда иштирок этган шахсларнинг фаолияти ўрганилди ва уларнинг номлари тикланди. “Дунё микёсида хавф-хатарлар ва таҳдидлар янада кучайиб бораётган бир пайтда миллий ўзликни англаш ҳамда ҳақиқий тарихни тиклаш вазифаси ҳар қачонгидан ҳам долзарб аҳамият касб этмоқда. Ватанимиз истиқлоли, халқимизнинг озодлиги ва эркинлиги, келажак авлодларнинг тинч ва фаровон ҳаётини таъминлаш йўлида мардона кураш олиб бориб азиз жонларини фидо қилган, мустабид тузум даврида қатагон қилинган”¹ юртдошларимизнинг тарихини ўрганиш асосий вазифалардан бирига айланди. Совет ҳокимияти йилларида кечган тарихий жараёнларни янада чуқур ўрганиш, қатагон қурбонларининг номларини аниқлаш, уларнинг фаолиятини илмий тадқиқ этиш, улар ҳақида илмий-тарихий китоблар, бадий ва ҳужжатли фильмлар яратиш лозим. Шунингдек, Ўрта Осиёда совет

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қатагон қурбонларининг меросини янада чуқур ўрганиш ва улар хотирасини абадийлаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2020 йил 8 октябрдаги Ф-5598-сон фармойиши // <https://lex.uz/docs/5041012>.

ҳоқимиятига қарши кураш тарихини тадқиқ этиш ҳам зарур масалалардан биридир. Ўрта Осиёда совет ҳоқимиятига қарши курашнинг гоёси, мақсади, минтақадаги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий жараёнлар, бошқарув институтларидаги ўзгаришлар ва уларнинг кураш кучайишига таъсири, курашнинг ҳаракатлантирувчи кучлари, миллий ва этник таркиби, таъминот масалалари, энгилиш сабаблари, қуролли ҳаракатнинг тугатилишида совет ҳоқимиятининг ҳарбий ва ҳуқуқ тартибот органларининг роли каби масалаларни ўрганиш тадқиқотнинг долзарблигини белгилайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон “2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони, 2019 йил 11 июлдаги ПҚ-4390-сон “O‘zbekiston tarixi” телеканални ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2021 йил 26 мартдаги ПҚ-5040-сон “Маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори, 2020 йил 8 октябрдаги Ф-5598-сон “Қатагон қурбонларининг меросини янада чуқур ўрганиш ва улар хотирасини абадийлаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармойиши ва соҳага оид бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу тадқиқот муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялар ривожланишининг устувор йўналишларига боғлиқлиги. Тадқиқот республика фан ва технологиялари ривожланишининг I. “Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион гоёлар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари” устувор йўналиши доирасида бажарилган.

Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий-тадқиқотлар шарҳи². Ўрта Осиёда совет ҳоқимиятининг ўрнатилиши, минтақадаги сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий ўзгаришлар, большевиклар сиёсатига қарши кураш мавзуси билан боғлиқ изланишлар дунёнинг турли етакчи илмий тадқиқот марказлари ва университетларида олиб борилмоқда, хусусан, Колгейт университети (Гамильтон, Нью-Йорк), Калифорния университети (Санта Барбара, АҚШ), Турин университети (Турин, Италия), Франция Миллий илмий тадқиқот маркази (Париж, Франция), АҚШ армияси қўмондонлиги ва Бош штаб коллежи (Форт Ливенворт, Канзас, АҚШ), Франклин ва Маршалл коллежи (Ланкастер, Пенсильвания, АҚШ), Висконсин-Мадисон университетидаги Россия, Шарқий Европа ва Марказий Осиё тадқиқотлари маркази (Мадисон, Висконсин, АҚШ), Жоржтаун университетидаги Евроосиё, Россия ва Шарқий Европа тадқиқотлари маркази (Вашингтон, АҚШ), Ливерпул университети (Ливерпул, Буюк Британия)лари шулар жумласидандир.

Жаҳонда олиб борилган тадқиқотлар натижасида Ўрта Осиёда совет ҳоқимиятига қарши кураш масалаларига оид куйидаги илмий натижалар олинган: 1918 йил февралда қизил гвардиячи отрядлар томонидан Туркистон Мухториятининг ағдарилиши ва мазкур жараёнда 14000 кишининг

² Диссертация бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи <https://jmc.msu.edu>; <https://www.liverpool.ac.uk>; <https://georgetown.academia.edu>; <https://creeca.wisc.edu>; https://en.wikipedia.org/wiki/Scott_Ritter; <https://history.ceu.edu>; <https://www.cgscfoundation.org>; <http://www.gis-reseau-asie.org>; <https://cnrs.academia.edu>; <https://www.cercec.fr/en>; <https://www.history.ucsb.edu> ва бошқа манбалар асосида тайёрланди.

Ўлдирилиши Фаргона водийсида совет ҳокимиятига қарши курашнинг бошланишига сабаб бўлганлиги асосланган (Колгейт университети, Нью-Йорк); қизил армия томонидан Иброҳимбек ва Фузайл Махсумнинг ҳаракатларини тугатиш жараёнида 9 та шаҳар ва 1200 та қишлоқларнинг вайрон қилинганлиги, кўзголонларни қўллаб-қувватлаган кишиларнинг жазога тортилганлиги очиб берилган (Франклин ва Маршалл коллежи, АҚШ); Туркманистон ССРда ер-сув ислоҳоти ва коллективлаштириш сиёсати аҳоли орасида норозиликларнинг кучайишига таъсир қилганлиги аниқланган (Калифорния университети, АҚШ); Шарқий Бухорода ислом динининг чекланиши, мажбурий кўчириш сиёсати, озиқ-овқат тақчиллиги қуролли ҳаракатнинг бошланишига сабаб бўлганлиги очиб берилган (Ливерпул университети (Англия); XX асарнинг 20-30 йилларида Қирғизистон АССРда мулкдорларнинг синф сифатида тугатилиши ва уларга нисбатан олиб борилган катагон сиёсати билан боғлиқ маълумотлар берилган (Франция Миллий илмий тадқиқот маркази (Париж, Франция); Туркистон аҳолисидан қизил армия сафига хизмат қилиши учун ҳарбий сафарбарлик эълон қилиниши, мусулмонлардан миллий ҳарбий бирликларнинг ташкил этилиши, шунингдек, совет армияси томонидан Туркистон Мухторияти, Хива хонлиги, Бухоро амирлигининг тугатилиши минтақада кўзголонлар бошланишига сабаб бўлганлиги аниқланган (АҚШ армияси кўмондонлиги ва Бош штаб коллежи, Форт Ливенворт, АҚШ); 1918-1923 йилларда Фаргона водийсидаги сиёсий, ижтимоий-иқтисодий жараёнлар таҳлил этилиб, совет ҳокимиятининг кўзголонларни бостиришда тажовузкор сиёсати исботланган (Висконсин-Мадисон университетидаги Россия, Шарқий Европа ва Марказий Осиё тадқиқотлари маркази, Мадисон, АҚШ); Қирғизистон АССРда коллективлаштириш сиёсати натижасида аҳолининг мулклари мусодара қилиниши, қаршилик қилган кишиларнинг қамоққа олиниши ва сургун қилиниши кўзголонларнинг кучайишига таъсир қилганлиги аниқланган (Жоржтаун университетидаги Евроосиё, Россия ва Шарқий Европа тадқиқотлари маркази, Вашингтон, АҚШ); Фаргона водийсида совет ҳокимиятига қарши курашни бостириш жараёнида қизил гвардиячилар ва арманлар томонидан амалга оширилган қиргинлар, Туркистон минтақасидаги очарчилик ва унинг оқибатлари очиб берилган (Турин университети, Италия).

Жаҳонда Ўрта Осиёнинг XX аср 20-30 йиллари тарихи билан боғлиқ қуйидаги йўналишларда тадқиқотлар олиб борилмоқда: Туркистон Мухторияти, Бухоро амирлиги, Хива хонлигининг тугатилиши ва уларнинг ўрнига совет республикаларининг ташкил этилиши; минтақада большевиклар бошқарувининг ўрнатилиши, миллий кадрларнинг ҳокимиятга келиши ва уларнинг раҳбарлик роли; Ўрта Осиёда аграр ўзгаришлар, сув муаммоси, унинг оқибатлари; кураш раҳбарларининг Афғонистон билан алоқаси ва муҳожирлик масалалари; совет ҳокимиятининг миллий, диний ва тил сиёсати; большевикларнинг ҳарбий кадрлар тайёрлаш сиёсати ва унинг Ўрта Осиё минтақасида тутган ўрнини ўрганиш.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат тарихи билан боғлиқ илмий тадқиқотларни даврий ва ҳудудий жиҳатдан қуйидаги тўртта гуруҳга бўлиб ўрганиш мумкин: 1. Совет

даврида чоп этилган адабиётлар. 2. Мустақиллик йилларида нашр этилган илмий тадқиқотлар. 3. МДХда нашр қилинган адабиётлар. 4. Хорижда яратилган тадқиқотлар.

Биринчи гуруҳга оид тадқиқотларнинг кўлами ва қамрови анча кенг бўлиб, уларнинг кўпчилиги коммунистик мафкура таъсирида ёзилган ва муаммога бир ёқлама ёндашилган. Биринчи гуруҳга мансуб адабиётларнинг XX асрнинг 30-йиллари ўрталаригача қилинган тадқиқотларда кўплаб далиллар келтирилади ва цензура кучли бўлмаганлиги сабабли улар ўзининг нисбатан холислиги билан ажралиб туради³.

XX асрнинг 50-80-йилларида ҳам мавзу доирасида кўплаб тадқиқотлар қилинди⁴. Уларда муаммо тарихининг ёритилиши ва тарихшунослигининг кенгайтишига хизмат қилиши ҳамда кўплаб далилларнинг келтирилиши билан бир қаторда, ҳукмрон мафкуранинг таъсири, масалага бир ёқлама ёндашув устуниги кузатилади.

Хуллас, совет ҳокимияти йилларида кўплаб асарлар яратилган бўлса-да, уларнинг ҳаммасини айнан тадқиқ этиладиган муаммо тарихини холис ёритади деб бўлмайди. Гарчи уларнинг ишларидаги гоёлар коммунистик руҳни акс эттирсада, асарлардаги далилларнинг кўплиги ва муаммога ёндашув услублари тадқиқот тарихшунослигида ҳамда тарихини ўрганишда муайян ўрин эгаллайди.

Иккинчи гуруҳ. Мустақиллик йилларида совет даврида “босмачилик” сифатида қораланиб келинган ҳаракат тарихчи олимлар томонидан чуқур илмий таҳлил этилиб, совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат эканлиги илмий жамоатчилик томонидан эътироф этилди⁵. Шу кунга қадар мазкур мавзу доирасида кўплаб тадқиқотлар олиб борилган. Уларга Қ. Ражабов, Д. Зиёева, С. Шодмонова, Н. Норжигитова, У. Рашидов, Н. Назаров, Н. Ҳидоятлова, Д. Мўминов, Б. Тожибоев, Н. Ҳамаев ва Г. Равшановаларнинг ишлари⁶ киритилади. Шунингдек, коллектив монографияларда⁷ ҳам мавзу билан боғлиқ масалалар ёритилган.

³ Валидов А. Қизил аскар ва босмачилик. – Самарқанд-Тошкент: Ўзнашр, 1928; Козловский Е. Красная Армия в Средней Азии. Военно-исторический очерк. –Ташкент: Издание Политуправления Ср.-Аз. В. О., 1928; Илютко Ф. Лақайда босмачилик (лотин алифбосида). –Тошкент: Ўзнашр, 1931; Алексеенко П. Босмачилик нима?. –Тошкент: Ўзнашр, 1931; Борисов А. Поход конной группы 8-й кавбригады в Кара-Кумскую пустыню в 1927 году. – Москва: Военгосиздат, 1932.

⁴ Непесов Г. Победа советского строя в Северном Туркменистане (1917 – 1936 гг.). – Ашхабад, 1950; Алескерев Ю. Иностранная военная интервенция и гражданская война в Средней Азии. –Ташкент: Госиздат Узбекской ССР, 1959; Шамагдиев Ш. Очерки истории гражданской войны в Ферганской долине. –Ташкент: “Наука”, 1961; Иркаев М. История гражданской войны в Таджикистане. – Душанбе: “Ирфон”, 1971; Поляков Ю.А., Чугунов А.И. Конец басмачества. –Москва: “Наука”, 1976; Зевелев А.И., Поляков Ю.А., Чугунов А.И. Басмачество: возникновение, сущность, крах. –Москва: “Наука”, 1981; Худойбердиев О. Из истории военного строительства и ликвидации контрреволюции в Средней Азии. –Москва: “Наука”, 1984; Иноятлов Х. Народы Средней Азии в борьбе против интервентов и внутренней контрреволюции. – Москва: “Мысль”, 1984.

⁵ Истиклолимизнинг тарихий илдизлари (давра суҳбати) // “Шарқ юлдузи”. 1995. № 11-12. – Б. 3-29.

⁶ Ражабов Қ. Фаргона водийсида истиклолчилик ҳаракати: моҳияти ва асосий ривожланиш босқичлари (1918-1924 йиллар). Тарих фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун дисс. – Тошкент, 1995; Шу муаллиф. Бухорога қизил армия босқини ва унга қарши кураш. –Тошкент: “Маънавият”, 2002; Шу муаллиф. Туркистон минтақасида совет режимига қарши қуролли ҳаракат (1918-1924 йиллар). Тарих фанлари доктори илмий даражасини олиш учун дисс. –Тошкент, 2005; Шу муаллиф. Мадаминбек. –Тошкент: “Абу матбуот-консалт”, 2011; Шу муаллиф. Шермухаммадбек. –Тошкент: “Абу матбуот-консалт”, 2011; Шу муаллиф. Ҳамро Полвон. –Тошкент: “Абу матбуот-консалт”, 2011; Шу муаллиф. Фаргона водийсидаги истиклолчилик ҳаракати: моҳияти ва асосий ривожланиш босқичлари (1918-1924 йиллар). – Тошкент: “Yangi nashr”, 2015; Шу муаллиф.

Мазкур тадқиқотларда совет ҳокимиятига қарши кураш тарихи янги ёндашувлар асосида ўрганилди. Мавзу билан боғлиқ олиб борилган тадқиқотлар натижасида олий ўқув юртлари ва халқ таълими тизими доирасида яратилган барча дарсликлар, ўқув кўлланмалар ва ўқув дастурларининг ҳаммасида ушбу мавзу совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат номи билан аталиб, тарихий ҳақиқатни юзага чиқишида имконият яратди.

Учинчи гуруҳ. МДХ давлатларида ҳам совет тузумига қарши қуролли ҳаракат мавзуси бўйича бир нечта тадқиқотлар мавжуд. Россия Федерацияси⁸,

Вооруженное движение в Туркестане против советского режима (1918-1924). – Beau Bassin: LAP Lambert Academic Publishing, 2018; Шу муаллиф. Туркистондаги истиқлолчилик ҳаракати (1918-1935) ўзбек давлатчилиги тарихида // “O‘zbekiston tarixi”. 2021. № 1. Б. 20-55; Шу муаллиф. Иброҳимбек қўрбоши ва сафдошлари ҳақида // “O‘zbekiston tarixi”. 2021. № 1. Б. 94-153; Шу муаллиф. Иброҳимбек қўрбоши ва сафдошлари жасорати. –Тошкент: “Фан”, 2022; Шу муаллиф. Туркистон қўрбошилари. –Тошкент: “Фан”, 2022; Шу муаллиф. Туркистон минтақасида совет режимига қарши истиқлолчилик ҳаракати ва моҳияти (1918-1935 йиллар). –Тошкент: “Фан”, 2022; Зияева Д. Туркистонда миллий озодлик ҳаракати XX аср тарихшунослигида (1916 йил қўзғолони ва 1918-1924 йил истиқлолчилик ҳаракатини ўрганиш муаммолари). Тарих фанлари доктори илмий даражасини олиш учун дисс. –Тошкент, 1999; Шу муаллиф. Босмачилик: ҳақиқат ва уйдирма. –Тошкент: “Ўзбекистон”, 2000. Шу муаллиф. Туркистон миллий озодлик ҳаракати. – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2000; Шадманова С. Немис ва турк тарихшунослигида Туркистондаги 1917-1924 йилларда совет мустамлакачилигига қарши кураш масалалари. Тарих фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун дисс. – Тошкент, 2002; Шу муаллиф. Немис ва турк тарихшунослигида совет мустамлакачилигига қарши кураш масалалари (1917-1924-йиллар). –Тошкент: “Абу матбуот-консалт”, 2008; Норжигитова Н. Туркистонда “босмачилик ҳаракати” тарихшунослиги (совет даври). Тарих фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун дисс. –Тошкент, 1995; Рашидов У., Рашидов Ў. Бухоронинг Россия билан иқтисодий ва сиёсий муносабатлари тарихидан (1900 – 1925 й.). – Бухоро: “Бухоро”, 2013; Назаров Н. Мухаммад Иброҳимбек Лақай. 2-нашр. Серия «Рабочие документы ИФЕАК». Выпуск 24 (март 2007 г.). – Тошкент, 2007; Хидоятлова Н.Г. Басмаческое движение в современной советологии. Автореф. дис. ... канд. истор. наук. – Ташкент, 1993; Мўминов Д. Ўрта Бухоро ва Шарқий Бухорода қизил армияга қарши қуролли ҳаракат (1920-1926 йиллар). Тарих фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун дисс. – Тошкент, 2010; Тожибоев Б. Самарқанд вилоятида совет режимига қарши қуролли ҳаракат (1918–1926 йй.). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган дисс. автореф. – Андижон, 2019; Ҳамаев Н. Ўзбекистон ҳудудида истиқлол учун қуролли ҳаракат ва унга қарши курашнинг матбуот саҳифаларида тарғиб этилиши (1918-1934 йиллар). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган дисс. автореф. – Тошкент, 2020; Равшанова Г. Қашқадарё воҳасида совет ҳокимиятининг ўрнатилиши ва унга қарши қуролли ҳаракат (1920-1930 йиллар). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган дисс. автореф. – Қарши, 2022.

⁷ Туркестан в начале XX века: к истории истоков национальной независимости. Редактор: Р. Раджапова – Ташкент: “Шарк”, 2000; Ўзбекистоннинг янги тарихи. 2-китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. Масъул муҳаррир: М. Жўраев. –Тошкент: “Шарк”, 2000; Ўзбекистон тарихи (1917 – 1991 йиллар). Иккита китоб. Биринчи китоб. 1917-1939 й. Масъул муҳаррирлар: Р.Абдуллаев, М.Рахимов, Қ.Ражабов. –Тошкент: “O‘zbekiston”, 2019.

⁸ Ганковский Ю.В. Персонажи с «той стороны». Ибрагим-бек Локай // “Азия и Африка сегодня”. 1994. № 4. – С. 61-63. Шу муаллиф. Персонажи с «той стороны». Энвер-паши среди басмачей // “Азия и Африка сегодня”. 1994. № 5. – С. 59-61. Гиленсен В.М. Сотрудничество красной Москвы с Энвер-Пашой и Джемаль-Пашой // “Восток”. 1996. № 3. – С. 45-63. Вдовиченко Д.И. Энвер-Паша // “Вопросы истории”. 1997. № 8. – С. 42-45. Ивницкий Н.А. Репрессивная политика советской власти в деревне (1928-1933 гг.). – Москва, 2000. Шевченко Д. Басмаческое движение. Политические процессы и вооруженная борьба в Средней Азии (1917-1931 гг.). Автореф. дисс. канд. ист. наук. – Иркутск, 2006; Пылев А. Басмачество в Средней Азии: этнополитический срез (взгляд из XXI века). – Бишкек, 2006; Шу муаллиф. Басмаческое движение в Средней Азии (1918-1934). Общие черты и региональные особенности. Автореф. дисс. канд. ист. наук. – Санкт-Петербург, 2007. Бойко В.С. Власть и оппозиция в Афганистане: особенности политической борьбы в 1919-1953 гг. – Москва-Барнаул, 2010; Тархова Н.С. Красная армия и сталинская коллективизация. 1928-1933 гг. –Москва: РОССПЭН, 2010. Нефедов С.А. Аграрные и демографические итоги сталинской коллективизации. –Тамбов: ТГУ, 2013. Густерин П. История Ибрагим-бека. Басмачество одного курбаши с его слов. – Saarbrücken: Lambert, 2014. Павлович С.Л. История национальных воинских формирований рабоче-крестьянской красной армии в Средней Азии (1920-1938 гг.). Дисс. канд. ист. наук. – Санкт-Петербург, 2019.

Қозогистон⁹, Туркменистон¹⁰, Қирғизистон¹¹ ва Тожикистонда¹² айрим тадқиқотчилар томонидан ўрганилган.

МДХ тадқиқотчилари орасида ҳам муаммога ёндашув хилма-хил бўлиб, айнан шу мавзу доирасида илмий изланиш олиб борган тарихчиларнинг кўпчилиги масалага тўғри ёндашган. Аммо айрим тарихчи, сиёсатчи ва журналистлар эса муаммони чуқур ўрганмай туриб, эскича хулосаларни илгари суриш ҳолатлари ҳам кузатилади.

Тўртинчи гуруҳ. Хорижда ҳам совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат мавзусига бўлган қизиқиш анча катта бўлган. Улардан СССР парчалангунга қадар қилинган тадқиқотларда¹³ айрим нотўғри талқинлар, манбалар етарли бўлмаганлиги учун муаммони тўла ёрита олмаслик ҳолатлари кузатилади. Шунингдек, хорижий тадқиқотларнинг муаммога нисбатан ҳаққоний ва объектив баҳо берганлари ҳам мавжуд¹⁴. Хусусан, Ж.Риордан, Б.Пенати ва

⁹ Алланиязов Т. Красные Каракумы. Очерки истории борьбы с антисоветским повстанческим движением в Туркменистане (март – октябрь 1931 года). – Жезказган-Алматы: “ОСТ XXI век”, 2006; Алланиязов Т., Таукенев А. Последний рубеж защитников номадизма. История вооружённых выступлений и повстанческих движений в Казахстане (1929 – 1931 гг.). – Алматы: “ОСТ XXI век”, 2009; Койгелдиев М.К. Сталинизм и репрессии в Казахстане 1920–1940-х годов. Алматы, 2009. Байназарова Б. Туркестандагы басмашылар козгалысынын тарихнамасы. Тарих ғылымдарынын кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаган диссертациясынын авторефераты. –Астана, 2010; Баймаханов Б. Энвер паша және Туркестандагы улт-азаттык козгалыс. Тарих ғылымдарынын кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаган диссертация. –Алматы, 2010.

¹⁰ Аннаоразов Ж. Восстание туркменских кочевников в 1931 г. // “Вопросы истории”. 2013. № 5. С. 36-53; Шу муаллиф. Туркмено-казахское восстание(подавление) // “Вестник”. 2016. № 2. С. 229-237; Аширов Т., Аннаоразов Ж. Антисоветское вооруженное восстание в Туркменистане // “Tarih Okulu Dergisi” (TOD). 2016. № 27. S. 309-368; Аширов Т., Аннаоразов Ж. Из истории политики раскулачивания в Туркменистане // Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2016. Yıl 4. Sayı 32. S. 172-185.

¹¹ Жаркынбаев Т.Ж. Основной этап басмаческого движения в Ферганской долине (1917-1924 гг.). Автореф. дисс. канд. ист. наук. – Бишкек, 2005; Бакеева Б.З. Антисоветские движения в Кыргызстане в начале XX века. Автореф. дисс. канд. ист. наук. – Бишкек, 2007; Altımoşova Z. Kırgızistan’da basmacı hareketiyle ilgili yeni bilgiler (1925-1934) // “BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi”, 2017. – S. 91-116; Шу муаллиф. 1930’lu yıllarda Kırgızistan’dan Çin’e göç hareketleri // “Turkish Studies”, 2013. Vol. 8/11. – S. 17-29; Шу муаллиф. 1920-1930’lu yıllarda Kırgızistan’da basmacı hareketi // Doğumunun 100. Yilinda Baymirza Hayit ve günümüzde Türkistan tarihi araştırmaları uluslararası sempozyumu bildirileri. İstanbul, 2017. – S. 115-132; Разаков Т.Ж. Таласское восстание (1930 г.) // Вестник КPCY. 2012. Том 12. № 8. С. 28-30; Тагаев М. Социальная и религиозная ксенофобия как инструмент политики советского государства. История и неизвлеченные уроки (1929-1936 гг.). На примере материалов юга Кыргызстана // https://www.pluralism.ca/wp-content/uploads/2018/04/Myktar-Tagaev_Russian-Apr2018-FINAL.pdf.

¹² Абдуллаев К. От Сынъязия до Хорасана. Из истории Среднеазиатской эмиграции XX века. – Душанбе: “Ирфон”, 2009.

¹³ Olcott M. The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24 // “Soviet Studies”. 1981. Vol. 33. №. 3. – P. 352-369; Ritter W. The Final Phase in the Liquidation of Anti-Soviet Resistance in Tadzhikistan: Ibrahim Bek and the Basmachi, 1924-31 // “Soviet Studies”. 1985. Vol. 37. №. 4. – P. 484-493; Шу муаллиф. Revolt in the Mountains: Fuzail Maksim and the Occupation of Garm, Spring 1929 // “Journal of Contemporary History”. 1990. Vol. 25. No. 4. – P. 547-580; Fraser G. Basmachi-I // “Central Asian Survey”. 1987. № 1. – P. 1-73; Шу муаллиф. Basmachi-II // “Central Asian Survey”. 1987. № 2. –P. 7-42; Lageard de H.A. The revolt of the basmachi according to red army journals (1920-1922) // “Central Asian Survey”. 1987. Vol. 6. № 3. – P. 1-35.

¹⁴ Paksoy H.B. “The Basmachi”: Türkistan National Liberation Movement 1916-1930s // Modern Encyclopedia of Religions in Russia and Soviet Union. 1991. Vol. IV. – P. 5-20; Шу муаллиф. Basmachi (Basmatchevo) movement and Z.V. Togan: The Turkistan National Liberation Movement // “Sociétés musulmanes et démocratie”. № 27. 1999. – P. 301-312; Penati B. Tra resistenza e guerra civile. Il basmaçestvo in Bukharia orientale e le relazioni afgano-sovietiche, 1925-1931 // <https://www.academia.edu>; Шу муаллиф. The reconquest of East Bukhara: the struggle against the Basmachi as a prelude to Sovietization // “Central Asian Survey”. № 26(4). 2007. –P. 521–538; Loring B. Rural dynamics and peasant resistance in Southern Kyrgyzstan, 1929-1930 // “Cahiers du monde russe”. 2008/1. Vol 49. – P. 209-210; Buttino M. Ethnicité et politique dans la guerre civile: À propos du basmaçestvo au Fergana // Cahiers du monde russe. 1997. vol. 38. № 1-2. –P. 195-202; Буттино М. Революция наоборот. – Москва: “Звенья”, 2007; Riordan J. Red DIME: dissecting the bolshevik liquidation campaign in the Ferghana valley against

Б.Лоринг каби хорижий олимларнинг асарлари: архив манбаларига асосланиб ёзилганлиги, бошқа тадқиқотларда эътибор қаратилмаган жиҳатларни ёритганлиги, мавзу доирасида тадқиқот олиб борган ўзбек олимлари қарашларига ҳамоҳанг келганлиги билан характерланди.

Умуман олганда, Ғарб олимларининг қарашлари совет тарихшунослиги ва МДХдаги айрим тадқиқотлардан фарқ қилади. Хусусан, хориж тадқиқотларида ушбу муаммо миллий озодлик ҳаракати, мустамлакачиликка қарши кураш, совет ҳокимиятига қарши қўзғолон деб аталади. Хорижий тадқиқотларда, биринчидан, совет ҳокимиятининг мустамлакачилик характери очишга, иккинчидан, минтақадаги огир ижтимоий-иқтисодий аҳволни ёритишга, учинчидан, большевиклар сиёсати қарши қаратилган қўзғолонлар тарихига алоҳида эътибор қаратилган.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган илмий-тадқиқот муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Ўзбекистон Фанлар Академияси Тарих институтининг илмий тадқиқот ишлари режасига мувофиқ ИФА-2012-1-4 “Ўзбекистон тарихи (1917-1991 й.)” номли инновацион ва ФА-А-Ғ028 ПЗ-2014-0912205347 “Ўрта Осиё Республикаларида ўтказилган миллий-худудий чегараланиш сиёсати ва унинг оқибатлари (1924-1925 й.)” (2015-2017 йй.) номли амалий лойиҳалари доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади Ўрта Осиёда 1925-1935 йилларда совет ҳокимиятига қарши курашнинг миллий-озодлик ҳаракатлари тарихида тутган ўрнини очиб беришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

Ўрта Осиё республикаларида совет ҳокимиятига қарши қуроли ҳаракатнинг илмий-назарий асослари ва моҳиятини очиб бериш;

совет ҳокимиятига қарши курашнинг ҳаракатлантирувчи кучлари ҳамда унинг ижтимоий ва этник таркибини ўрганиш;

қуроли ҳаракатнинг бошқарув, қўшин тузилиши ва таъминот масалаларини ёритиш;

совет ҳокимиятига қарши курашнинг кучайишида Ўрта Осиё республикаларидаги сиёсий, ижтимоий-иқтисодий жараёнларнинг таъсирини очиб бериш;

курашнинг кучайишида аграр “ислоҳот”ларнинг таъсирини таҳлил қилиш;

the basmachi resistance. – Fort Leavenworth, Kansas: United States Agency for International Development, 2008. – 42 p.; Shahingoz M., Akhantaeva A. Some aspects of the “basmachi” movement and the role of Enver Pasha in Turkestan // “Journal of History”. 2020. № 2 (97). –P. 24-33; Baumann R.F. Russian-Soviet Unconventional Wars in the Caucasus, Central Asia, and Afghanistan. Leavenworth papers (Выпуск 20). Fort Leavenworth, Kansas: Combat Studies Institute, U.S. Army Command and General Staff College, 1993; Edgar A. Genealogy, Class, and “Tribal Policy” in Soviet Turkmenistan, 1924-1934 // “Slavic Review”. 2001. Vol. 60. № 2. – P. 266-288; Ohayon I. Lignages et pouvoirs locaux. L’indigénisation au kirghizstan soviétique (années 1920-1930) // “Cahiers du monde russe”. 2008/1. Vol 49. – P.145-182; Teichmann Ch. Canals, cotton, and the limits of de-colonization in Soviet Uzbekistan, 1924–1941 // Central Asian Survey. 2007. 26 (4). – P. 499-519; Hayit B. “Basmacılar” Türkistan Milli Mücadele Tarihi (1917-1934). – Ankara: TDV Yayınları, 1997; Abdullah Recep Baysun. Turkistan istiklal hareketleri ve Enver Pasha. – Istanbul: Docu kutuphanesi, 2006; Bademci A. 1917-1934 Turkistan milli istiklal hareketi korbasilar ve Enver Pasha. Cild. 1. – Istanbul: “O’tuken”, 2008; Cild, 2. – Istanbul: “O’tuken”, 2008.

Ўзбекистон ССР ва Тожикистон ССРда кизил армияга қарши асосий жанглар ва ҳаракатнинг ўзига хос жиҳатларини ёритиш;

Туркменистон ССР ва Қирғизистон АССРда совет ҳокимиятига қарши кураш ва унинг мағлубиятини тадқиқ этиш;

қуролли ҳаракатни тугатишда совет ҳокимиятининг ҳарбий ва ҳуқуқ тартибот органлари, иқтисодий тизими, коммунистик мафкура ҳамда тарғиботнинг ролини очиб бериш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида 1925-1935 йилларда Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши кураш тарихи олинган.

Тадқиқотнинг предметини Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши курашнинг гоёси, мақсади, вазибалари, ҳаракат раҳбарлари, иштирокчилари ва уларнинг фаолияти, минтақадаги сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар ва уларнинг кураш динамикасига таъсирини таҳлил этиш ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот жараёнида нарратив, тарихий генетик, киёсий, тарихий типологик, тарихий тизимли, тарихий диахрон ва синхрон, мантикий таҳлил, муаммовий хронологик усулларидан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги куйидагилардан иборат:

Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши курашнинг кучайишига кизил аскарларнинг зўравонликлари, талончиликлари ва очарчилик; ер-сув “ислохоти” ва жамоалаштириш даврида аҳолининг мол-мулки мусодара қилиниши, сиёсий (сайлаш, сайланиш), ижтимоий (тиббий хизматдан фойдалана олмаган, фарзандлари мактаблардан четлатилган) ҳуқуқлардан маҳрум этилиши; зиёлиларнинг қатагон қилиниши; масжид ва мадрасалар ёпилиб ислом динининг чекланиши каби омиллар таъсир қилганлиги аниқланган;

курашнинг ҳаракатлантирувчи кучи уламолар, савдогарлар, дехконлар, чорвадорлар ва ҳунармандлардан таркиб топганлиги, жангларда эркаклардан ташқари аёллар, кексалар ва болалар иштирок этганлиги, қатнашчилар ижтимоий жиҳатдан бой, ўртаҳол ва камбағал тоифаларидан иборат бўлганлиги билан умумий халқ ҳаракатига айланганлиги аниқланган;

қуролли ҳаракатни бостиришда совет ҳокимияти ҳарбий ва жазо сиёсатидан ташқари музокаралар ҳам ўтказиб, бу жараёнда кўрбошиларнинг озик-овкат тўплашига, дам олишига, аҳоли орасида обрўсини ошишига имконият бермаслик мақсадида ҳеч қандай тантанага йўл қўймасдан, шартнома ва ҳужжатлар расмийлаштирмасдан, совгаларни қабул қилмасдан кўзғолончиларни таслим бўлишларига даъват этилганлиги аниқланган;

Ўрта Осиёда қуролли ҳаракатни тугатиш ва аҳолини совет ҳокимияти томонига огдириб олиш мақсадида таслим бўлганларга, муҳожирликдан қайтганларга уч ойдан бир йилгача муддатга қишлоқ хўжалиги солигидан озод қилиш, хўжалигини тиклаши учун кредит ва ссудалар ажратиш каби имтиёзлар берилганлиги далилланган;

қуролли ҳаракатнинг мағлубиятга учрашида кураш раҳбарларининг ягона бошқарувга бирлашмаганлиги, сиёсий дастурининг йўқлиги, моддий ва ҳарбий таъминотнинг етишмаслиги, Ўрта Осиёга Марказдан кўплаб аскарлар юборилиб, кўзғолончиларга қарши самолётлар, танкеткалар ва тўплардан

фойдаланилганлиги, минтақадаги курашларни қўллаб-қувватлайдиган кучли мусулмон давлатининг йўқлиги сабаб бўлганлиги аниқланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

Ўзбекистон Республикаси Қуролли кучлар давлат музейи ва Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги тарихи музейларига 10 та архив ҳужжатлари ва манбалар (150 бет), кўрбошилар ва тарихий жараёнларни акс эттирувчи суратлар (40 та) тақдим этилган. Мазкур ҳужжатлар музейлар фаолиятини янада такомиллаштиришда, мазмунан бойитишда, фондларини янги маълумотлар ва экспозициялар билан тўлдиришда хизмат қилган;

илк мартта 24 та ВКП(б) МК Ўрта Осиё бюроси ҳузуридаги “Босмачиликка қарши Марказий кураш комиссияси”нинг баённомалари, 27 та Ўрта Осиё харбий округининг ойлик ҳисоботлари, 9 та кўрбошиларнинг мурожаатномалари, 57 та ОГПУнинг сиёсий ҳолат бўйича қисқа маълумотномалари, 9 та маълумотларнинг қисқача мазмуни, 7 та таҳлилий материаллари, ОГПУнинг Ўрта Осиёдаги Мухтор вакилликнинг ҳисоботлари, буйруқлари, 5 та Туркменистон ГПУ Тезкор бўлимнинг қуролли гуруҳлар фаолияти тарихи ҳақида маълумотлари ва бошқа кўплаб бирламчи архив ҳужжатлари илмий муомалага киритилган;

архив ҳужжатлари ва матбуот материалларини таҳлилга тортиш орқали Ўзбекистон тарихининг баҳсли ва кам ўрганилган масалаларига аниқлик киритилган. Хусусан, Ўрта Осиё минтақасидаги кескин сиёсий аҳвол ва оғир ижтимоий-иқтисодий жараёнлар совет ҳокимиятига қарши курашни кучайишига таъсир қилганлиги очиқ берилган. Шунингдек, қуролли ҳаракат маглубиятга учрашининг сабаблари аниқланган;

совет ҳокимиятига қарши 1925-1935 йилларда олиб борилган жанглар, кўзголонлар тарихи ва уларда нафақат эркақлар балки аёлларнинг ҳам иштироки очиқ берилган. Бу маълумотлар Ўзбекистоннинг мураккаб ва зиддиятли бўлган совет даври тарихини ёритувчи ҳужжатли фильмлар ва бадиий асарлар яратишда далилий асос бўлиб хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги диссертацияда тарих фанида тан олинган ёндашув ва усулларнинг қўлланилгани, катта ҳажмдаги архив ҳужжатлари, матбуот материаллари ва адабиётлардан фойдаланилгани, хулоса, таклиф ва тавсияларнинг амалиётда жорий этилгани, олинган натижаларнинг ваколатли тузилмалар томонидан тасдиқлангани билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти Ўрта Осиёда совет ҳокимияти юритган сиёсатнинг моҳияти, минтақадаги ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий жараёнлар ҳамда большевиклар сиёсатига қарши кураш тарихи тўғрисида илмий-назарий билимларни янада чуқурлаштириш, ушбу масалага доир илмий хулосаларни амалиётга жорий этиш билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти Ўзбекистоннинг совет даври тарихини ўрганишда, тарихий билимларни ривожлантиришда, музейлардаги мавжуд экспозицияларни тарихий фактлар билан бойитиш ва янгилашда, шунингдек, олий ўқув юртлари ва ўрта махсус таълим тизимида дарсликлар, ўқув қўлланмалар ва қўшимча адабиётлар тайёрлаш борасида давлат дастурларини бажаришда хизмат қилиши билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат тарихига оид ишлаб чиқилган илмий хулосалар ва таклифлар асосида:

курашнинг ҳаракатлантирувчи кучи уламолар, савдогарлар, дехконлар, чорвадорлар ва ҳунармандлардан таркиб топганлиги, жангларда эркаклардан ташқари аёллар, кексалар ва болалар иштирок этганлиги, катнашчилар ижтимоий жиҳатдан бой, ўртаҳол ва камбағал тоифаларидан иборат бўлганлиги билан умумий халқ ҳаракатига айланганлиги ҳақидаги хулосалардан икки жилдлик “Ўзбекистон тарихи (1917 – 1991 й.)” номли коллектив монографияда (Биринчи китоб. Тошкент: “O’zbekiston”, 2019. 216-235 бетлар) фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг 2022 йил 1 мартдаги 3/1255-494-сон маълумотномаси). Натижаларнинг жорий қилиниши совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат тарихи, мақсади ва моҳияти ҳамда унинг аҳамиятини ўрганиш учун кенг имконият яратган;

Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши курашнинг кучайишига қизил аскарларнинг зўравонликлари, талончиликлари ва очарчилик; ер-сув “ислохоти” ва жамоалаштириш даврида аҳолининг мол-мулки мусодара қилиниши, сиёсий (сайлаш, сайланиш), ижтимоий (тиббий хизматдан фойдалана олмаган, фарзандлари мактаблардан четлатилган) ҳуқуқлардан маҳрум этилиши; зиёлиларнинг қатагон қилиниши; масжид ва мадрасалар ёпилиб ислом динининг чекланиши каби омиллар таъсир қилганлиги билан боглиқ илмий хулосалар ва материаллардан ФА-А-Г028 ПЗ-2014-0912205347 рақамли “Ўрта Осиё республикаларида ўтказилган миллий-ҳудудий чегараланиш ва унинг оқибатлари (1924-1925 й.)” мавзусидаги амалий лойиҳада фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг 2022 йил 1 мартдаги 3/1255-494-сон маълумотномаси). Илмий натижаларнинг қўлланилиши Ўрта Осиёда ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий жараёнларни бирламчи манбалар асосида чуқурроқ ёритиб беришга имкон яратган;

қуролли ҳаракатни бостиришда совет ҳокимияти ҳарбий ва жазо сиёсатидан ташқари музокаралар ҳам ўтказиб, бу жараёнда кўрбошиларнинг озик-овқат тўплашига, дам олишига, аҳоли орасида обрўсини ошишига имконият бермаслик мақсадида ҳеч қандай тантанага йўл қўймасдан, шартнома ва ҳужжатлар расмийлаштирмасдан, совгаларни қабул қилмасдан кўзголончиларни таслим бўлишларига даъват этилганлиги билан боглиқ илмий натижалар ва материаллардан Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги тарихи музейини бойитишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг 2022 йил 5 июлдаги 2/1953-сон маълумотномаси). Илмий натижаларнинг қўлланилиши, янги материаллар, тарихий манбалар ва маълумотлар, илмий истеъмолга киритилмаган архив ҳужжатларининг музей экспозицияларида намойиш этилиши ташриф буюрувчиларнинг Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши кураш тарихи билан боглиқ тасавури ва тафаккурини кенгайтишига, шунингдек, камолга етаётган ёш авлодга она Ватанга муҳаббат, мардлик ва жасорат, қаҳрамонлик каби туйгуларни шакллантиришдек масъулиятли вазифани бажаришга хизмат қилади.

қуролли ҳаракатнинг мағлубиятга учрашида кураш раҳбарларининг ягона бошқарувга бирлашмаганлиги, сиёсий дастурининг йўқлиги, моддий ва ҳарбий таъминотнинг етишмаслиги, Ўрта Осиёга Марказдан кўплаб аскарлар юборилиб, кўзголонтчиларга қарши самолётлар, танкеткалар ва тўплардан фойдаланилганлиги, минтақадаги курашларни кўллаб-қувватлайдиган кучли мусулмон давлатининг йўқлиги сабаб бўлганлиги билан боғлиқ илмий хулосалардан “O‘zbekiston tarixi” телеканалда кўрсатувлар тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясининг 2022 йил 24 февралдаги 06-28-461-сон маълумотномаси). Тақдим этилган материаллар кўрсатувлар мазмунини мукамаллаштиришга, илмий далиллар билан бойитишга хизмат қилган;

Ўрта Осиёда қуролли ҳаракатни тугатиш ва аҳолини совет ҳокимияти томонига огдириб олиш мақсадида таслим бўлганларга, муҳожирликдан қайтганларга уч ойдан бир йилгача муддатга қишлоқ хўжалиги солигидан озод қилиш, хўжалигини тиклаши учун кредит ва ссудалар ажратиш каби имтиёзлар берилганлиги билан боғлиқ илмий натижалардан “O‘zbekiston tarixi” телеканалда кўрсатувлар тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясининг 2020 йил 14 январдаги № 02-40-114-сон маълумотномаси). Тадқиқот натижалари ёшларда ватанпарварлик гояларини шакллантириш ва ривожлантиришда хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 15 та илмий конференцияда, жумладан, шундан 5 та халқаро конференцияда ва 10 та республика илмий амалий конференцияларида апробациядан ўтган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича жами 30 та илмий иш чоп этилган, шулардан 1 та монография, Ўзбекистон Республикаси Олий Аттестация Комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 14 та мақола, жумладан, 3 таси хорижий журналларда нашр этилган.

Диссертациянинг ҳажми ва тузилиши. Тадқиқот кириш, тўртта боб, хулоса, фойдаланилган манбалар ва адабиётлар рўйхати ҳамда иловалардан иборат. Диссертациянинг тадқиқот қисми 259 бетни ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати асосланиб, тадқиқотнинг Ўзбекистон фан ва технологиялар тараккиётнинг устувор йўналишларига мослиги кўрсатилган, хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим муассасаси илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги очиб берилган, тадқиқотнинг мақсади, вазифалари, объекти ва предмети, илмий тадқиқот усуллари кўрсатилган, ишнинг илмий янгилиги, олинган натижаларни амалиётга жорий қилиш, нашр этилган ишлар ва диссертация тузилиши бўйича маълумотлар бериб ўтилган.

Диссертациянинг “**Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат мавзусининг илмий-назарий асослари, курашнинг**

ҳаракатлантирувчи кучлари ва бошқарув масалалари” деб номланган биринчи бобида совет ҳокимиятига қарши курашнинг назарий асослари ва моҳияти, курашнинг ҳаракатлантирувчи кучлари, ижтимоий ва этник таркиби, кўшинда ҳарбий бошқарув ва таъминот масалалари таҳлил қилинган.

Қурулми ҳаракат ўзининг моҳияти жиҳатидан Туркистон халқларининг ҳақ-ҳуқуқлари, эркинликлари ва мустақиллиги учун кураш эканлигини етакчи раҳбарлар томонидан бир неча бор таъкидланган¹⁵. Хусусан, Самарқанд вилоятининг етакчи кўрбошиларида Очилбекнинг совет ҳарбий ва фуқаролик муассасаларига 1922 йилдаги мурожаати курашнинг моҳиятини янада аниқроқ очишга ёрдам беради. Унда 55 йилдан бери зулмда бўлган туркистонликлар эркин фуқаро сифатида яшашни истаганлиги ва биринчи марта 1917 йилда Қўқонда мустақил мухторият эълон қилганлиги, большевиклар Туркистон Мухториятини хоҳламай, коммунизмни амалга оширишни бошлаганлиги келтирилади. Шунингдек, Фарғона аҳолиси талон-тарож қилинганлиги, отиб ташланганлиги, хотин-қизлар ва болаларига нисбатан зўравонлик қилинганлигини таъкидлаб, шундай деган эди: “Биз ўғри эмасмиз, босмачи ҳам эмасмиз. Босмачи сизнинг қизил аскарларингиздир, улар биз билан жанг қилишдан кўркиб, тинч, бегуноҳ аҳолини талон-тарож қилади, ўлдиради ва зўравонлик қилади. Энди сиздан сўрайман, агар виждонингиз бўлса айтингчи, ўғрилар кимлар, биз мазлум ва ватанзимизни озод қилиш учун курашяпмизми ёки қизил аскарларингизми?”¹⁶. Етакчи раҳбарлар томонидан айтилган фикрлар совет даврида юзага келган илмий-назарий ёндашувларни инкор этган ҳолда, уларнинг мақсади Туркистон озодлиги учун курашдан иборат эканлигини тасдиқлайди.

Совет ҳокимиятига қарши кураш тарихи 1918-1924 йиллар ва 1925-1935 йиллар кесимида шартли равишда икки даврга бўлиб ўрганилади¹⁷.

Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши курашнинг келтириб чиқарган ва унинг 1918-1935 йилларда давом этишига таъсир кўрсатган омиллар қуйидагилардан иборат:

- ўзбек миллий давлатчилиги тарихида алоҳида аҳамият касб этган Туркистон Мухториятининг 1918 йилда, Хива хонлиги ва Бухоро амирлигининг 1920 йилда ҳарбий куч билан тугатилиши, мазкур жараёнда қизил армия томонидан қиргин ва талончиликлар амалга оширилган¹⁸;

¹⁵ Қаранг: Riordan J. Red DIME: dissecting the bolshevik liquidation campaign in the Ferghana valley against the basmachi resistance. – Fort Leavenworth, Kansas: United States Agency for International Development, 2008. – P. 18; Olcott M. The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24 // “Soviet Studies”. 1981. Vol. 33. № 3. – P. 359.

¹⁶ РДХА (Россия давлат ҳарбий архиви; РГВА – Российский государственный военный архив), 40712-фонд, 1-рўйхат, 46-иш, 75-варақ ва унинг орқаси.

¹⁷ Истиклолимизнинг тарихий илдилари (Давра суҳбати) // “Шарқ Юлдузи”. № 11-12. 1995. – Б. 4-9; Ражабов К. Истиклолчилик ҳаракати в Ферганской долине: сущность и основные этапы развития (1918-1924 гг.). Автореф. дисс. канд. ист. наук. – Ташкент, 1995. – С. 24-25; Зиёева Д. Туркистонда миллий озодлик ҳаракати (Мустабид тузумга қарши 1916 йил ва 1918-1924 йиллардаги халқ курашлари тарихшунослиги). Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2000. – Б. 151.

¹⁸ Ражабов Қ. Бухорога қизил армия босқини ва унга қарши кураш. –Тошкент: “Маънавият”, 2002. – Б. 11-13; Шу муаллиф. Фарғона водийсидаги истиклолчилик ҳаракати: моҳияти ва асосий ривожланиш босқичлари (1918 – 1924 йиллар). – Тошкент: “Yangi nashr”, 2015. – Б. 47-50; Шу муаллиф. Туркистон Мухторияти вазирлари ҳамда миллий мажлис аъзолари ҳаёти ва тақдири. –Тошкент: “Бодомзор инвест”, 2021. – Б. 13-17.

- Россия империяси Туркистон минтақасида жамият ҳаётига кескин аралашмади. Бироқ большевиклар ҳокимияти бошқарувнинг барча тизимларига фаол аралашиб, минтақани нафақат бошқариш, балки қайта шакллантиришни ўз вазифалари деб эълон қилди¹⁹. Совет ҳокимиятининг ўрнатилиши билан янги тузумнинг қонун-қоидалари жорий этилди, ислом дини ва шариат асосида шаклланган кадрларнинг чекланиши бошланди;

- бошланган қуролли ҳаракатни бостириш жараёнида дастлаб Фарғона водийсида олиб борилган нотўғри ва тартибсиз сиёсат, назоратсиз ҳарбий ҳаракатлар, арман дашноқлари ва совет кўшинлари томонидан содир этилган ваҳшийликлар²⁰, кейинчалик бутун Туркистон минтақасида халқнинг мулки мусодара қилиниши, хусусий мулкнинг бекор қилиниши, “ҳарбий коммунизм” сиёсати, галла монополияси, очарчиликнинг юзага келиши эди²¹;

- Ўрта Осиё республикаларида 1925-1926 йилларда қурғоқчилик, аҳоли орасида иқтисодий танглик, 1927/1928 йилларда галла инқирозининг вужудга келиши эди;

- мажбурий тарзда 1925-1929 йилларда ўтказилган ер-сув “ислохоти”, 1929-1932 йилларда жамоалаштириш ва солиқ сиёсати, сайлов тизимидаги адолатсизликлар кўлами кўпайди;

- Марказдан юборилган раҳбар кадрлар аҳолининг шарт-шароитларини яхши билмаслиги ҳамда уларнинг миллий қадриятлари, урф-одатлари ва анъаналари билан ҳисоблашмаслиги совет ҳокимиятининг хато ва камчиликларини кучайтирди.

XX асрнинг 20-30-йилларида Ўрта Осиё большевиклар сиёсатига қарши кескин кураш майдонига айланди. Кураш аҳолининг барча ижтимоий қатламлари ва турли касб эгаларини ўзида қамраб олган умумхалқ ҳаракати ҳисобланади. Совет ҳокимиятига қарши курашнинг ҳаракатлантирувчи кучи ва унинг ижтимоий таркиби қуйидаги хусусиятлардан иборат:

- қуролли ҳаракат сафида бойлар, ўртаҳоллар ва камбағал тоифалари иштирок этди.

- ҳаракатлантирувчи куч эса зиёлилар, уламолар (эшонлар, муллалар ва мударрислар) зобитлар, асосан деҳқонлар ва хунармандлар, қисман савдогарлар ва ишчилар қатлами бўлган.

- ҳаракат раҳбарлари асосан совет ҳокимияти ўрнатилгунга қадар бошқарув тизимида қандайдир унвон ва мансабга ёки турли лавозимларда ишлаган амалдорлардан иборат эди. Шунингдек, ҳарбий соҳадан маълум даражада хабардор, халқ орасида сезиларли таъсирга эга бўлган обрўли

¹⁹ Riordan J. Red DIME: dissecting the bolshevik liquidation campaign in the Ferghana valley against the basmachi resistance. – Fort Leavenworth, Kansas: United States Agency for International Development, 2008. – P. 6-7.

²⁰ РИСТДА (Россия ижтимоий-сиёсий тарихи давлат архиви; РГАСПИ – Российский государственный архив социально-политической истории), 122-фонд, 1-рўйхат, 29-иш, 44-45-варақлар. Ўша жойда, 61-фонд, 1-рўйхат, 23-иш, 116-125-варақлар; Буттино М. Революция наоборот. – Москва: “Звенья”, 2007. – С. 280-288; Lagard de H.A. The revolt of the basmachi according to red army journals (1920-1922) // “Central Asian Survey”. 1987. Vol. 6. № 3. – P. 1-4.

²¹ Shahingoz M., Akhantaeva A. Some aspects of the “basmachi” movement and the role of Enver Pasha in Turkestan. – P. 27; Раҳматов М. Туркистондаги очарчилик ва унинг оқибатлари (1917 – 1924 йй.). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2019.

кишилар ўз атрофига одамларни тўплай олган ва ўз гуруҳларини тузиб, совет ҳокимиятига қарши курашни бошлаган.

- ҳаракат раҳбарлари орасида исломий билимлардан анча кучли таълим олган шахслар ҳам бўлишган. Диний таълим кўрган ва шариат аҳкомларини чуқур билган ҳаракат раҳбарлари қаторига Мулла Абдулқаххор, Жўра Амин, Фузайл Махсум, Ёрмат Махсум каби кўрбошилари айтиб ўтиш мумкин.

- 1929 йилнинг охири ва 1930 йилнинг бошларидан кураш иштирокчиларининг ижтимоий таркиби турли касб-кордаги аҳоли вакиллари (колхозчи, хизматчи, партия ва комсомоль аъзолари, кишлоқ совети раиси ва аъзолари) билан кенгайди.

- жамиятнинг барча қатламлари ва турли касб эгаларини қамраб олган бу ҳаракатга фақат эркакларгина эмас, балки аёллар, болалар ва қариялар ҳам қатнашганлари ҳам алоҳида аҳамиятга эга эди²².

Ўрта Осиёда коллективлаштириш сиёсати аҳолининг барча қатламлари орасида қатта норозиликка сабаб бўлди. Натижада 1930 йилдан бошлаб қуролли ҳаракат иштирокчиларининг ижтимоий таркиби янада кенгайди. Совет идораларида хизмат қилган турли соҳа вакиллари ҳам кўзгolonчилар сафида қатнашди. Биргина 1930 йил ёзда Ўш округини қамраб олган кўзгolonнинг иштирокчилари бойлар, ўртаҳошлар, камбагаллар, мардикорлар бўлиб, улар фаолияти жиҳатдан колхозчилар, хизматчи, кишлоқ кенгаши, партия ва комсомоллар аъзоларидан иборат эди²³. Бу пайтда, биринчидан, бой-мулкдорлардан ташқари, большевикларнинг таянчи саналган камбагал деҳқонлар ва мардикорлар орасида ҳам совет ҳокимиятидан норозилик кучайган. Шунингдек, аҳолининг қатта қисмини ҳам айнан шу ижтимоий тоифалар ташкил этиб, улар курашнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучига айланган. Иккинчидан, совет ҳокимияти идоралари ходимлари, айниқса раҳбарлар орасида ҳам муносабат салбий томонга ўзгарди. Масалан, Атбаши районидаги кўзгolonларда район партия қўмитаси бошқарув ишлари, истеъмолчилар уюшмаси раислари, халқ таълими бўлими ўринбосари, кооперация иттифоқи инспектори, айрим комсомоллар, партия комитети оммавий тарғибот бўлими ўринбосари ҳам кўзгolonга аралашган эди. Норин райони прокурори ҳам бойлар ва манаплар йиғилишида кўзгolonга иштирок этиш учун Куръон билан қасамёд қилган²⁴. Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши курашнинг ҳаракатлантирувчи кучлари минтақада яшаган барча халқлардан таркиб топган эди.

Кураш қатнашчиларини қурол-яроғ, озиқ-овқат, кийим-кечак, отлар ва уларни ем-хашак билан таъминлаш муҳим ҳамда мураккаб масала эди. Жумладан:

²² РДХА, 25895-фонд, 2-рўйхат, 19-иш, 115, 137-варақ; Ўша жойда, 1-рўйхат, 62-иш, 2-варақ.

²³ Қаранг: Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918-1939. Документы и материалы. В 4-х томах. Т. 3. Кн. 1. – Москва: РОССПЭН, 2003. – С. 412-415.

²⁴ РФДА (Россия Федерацияси давлат архиви; ГАРФ – Государственный архив Российской Федерации), Р-374-фонд, 27-рўйхат, 269-иш, 5-6-варақлар.

- кураш раҳбарлари аскарларнинг барча таъминотини асосан аҳолидан йигилган солиқлар, бой ва мулкдорларнинг кўмаги ҳисобидан қоплаган²⁵.

- ҳаракатнинг дастлабки йилларида қуро-яроғлар кўрбошиларнинг ўзлари томонидан ишлаб чиқарилган. Хусусан, Мадаминбек томонидан Гарбувадаги қароргоҳида, Учтепада калъасида (Наманган атрофи), Қўқонқишлоқда (Андижон уезди) милтик, ўқ-дори ишлаб чиқарилган, тўппончалар ясалган, замбараклар қуйилган²⁶.

- қуро-яроғлар асосан Афғонистон, Эрон ва Хитойдан келтирилган²⁷. Шунингдек, Ҳиндистоннинг Пешовар шаҳридан қуро-аслаҳалардан ташқари пойафзал, газлама, чой ва бошқа маҳсулотлар ҳам келтирилган²⁸. Таъминот масаласида мураккаблик шуки, ҳар қандай қуро-яроғларни топиш мумкин эди. Бироқ уларнинг нархлари кураш раҳбарлари учун қимматлик қилган. Қуро-яроғларни олиб келишда транспорт хизматининг тўлови юқори эди. Юқоридаги икки жиҳат ҳал этилган тақдирда қуро-яроғларни Ўрта Осиё чегарасига олиб кириш ҳам муаммо бўлган. 1925 йил февралда Иброҳимбекка юборилган мактубларнинг бирида шундай маълумот келтирилади: “Сиз нималар ҳақида ёзган бўлсангиз, асосан, Мозори Шарифдан топиш ва сотиб олишнинг имкони бўлди. Бир нечта огзидан ўқланадиган замбараклар топилди. Аммо улар бир қадар эскириб қолган. Биз қанчалар нархини туширишга уринмайлик, бизга бу замбаракларни нархини тушириб беришмади”²⁹.

- қуро-яроғларни хориждан олиниши билан бир қаторда Ўрта Осиёда жойлашган совет ҳарбий гарнизонларидан ҳам сотиб олинган³⁰.

Кураш иштирокчиларининг иқтисодий таъминоти бевосита аҳолининг ўзи томонидан амалга оширилган. Солиқлар анъанавий тартибда, яъни закот, ушр, хирож шаклида, ундан ташқари махсус ҳарбий солиқ ундирилган. Солиқ сифатида озиқ-овқат, пуллар, тайёр маҳсулотлар (мануфактура), кийим-бош, пойафзал, кўрпа-тўшак, эгар-жабдуқ, чорва, от ва турли хил уй анжомлари ундирилган³¹. Масалан, 1922 йилги маълумотга кўра, Наманган уездида кўрбоши Раҳмонкул солиқ сифатида аҳоли даромадининг 10 %ни сўраган³². 1925 йил ноябрдаги маълумотга кўра, Зарафшон вилоятида кўрбошилар аҳолидан солиқ сифатида ҳар қишлоқдан 1 та қўй ёки 5 дан 10 червонгача пул, 1 ботмон³³ арпа, 50 ўрам ёки бог беда муллалар ёки аминлар орқали йигиб олинган³⁴. Солиқлар тартиби доимий равишда шундай шаклда бўлмай, кураш

²⁵ Ўзбекистон ПАА, 58-фонд, 1-рўйхат, 625-иш, 192-варақ.

²⁶ Ражабов Қ. Фаргона водийсидаги истиқлолчилик ҳаракати: моҳияти ва асосий ривожланиш босқичлари (1918 – 1924 йиллар). – Тошкент: “Yangi nashr”, 2015. –Б. 93; Буттино М. Революция наоборот. – Москва: “Звенья”, 2007. – С. 280.

²⁷ Ўзбекистон ПАА, 58-фонд, 1-рўйхат, 625-иш, 187-189-варақлар.

²⁸ Ўзбекистон ПАА, 58-фонд, 1-рўйхат, 625-иш, 192-варақ.

²⁹ Ўзбекистон ПАА, 58-фонд, 1-рўйхат, 625-иш, 189-варақ.

³⁰ РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 1656-иш, 59-варақ.

³¹ Ўзбекистон ПАА, 58-фонд, 1-рўйхат, 625-иш, 209-211-варақлар.

³² Riordan J. Red DIME: dissecting the bolshevik liquidation campaign in the Ferghana valley against the basmachi resistance. – Fort Leavenworth, Kansas: United States Agency for International Development, 2008. – P. 11.

³³ Кичик ботмон 20 кг, катта ботмон 170 кг.

³⁴ “Совершенно секретно”: Лубянка – Сталину о положении в стране (1922-1934 гг.). Т.3. Ч.2. 1925 г. –Москва, 2002. – С. 697.

рахбарлари томонидан жойлардаги иқтисодий вазиятдан келиб чиқиб белгиланган. Шунингдек, аҳоли солиқлардан ташқари, қишлоқларда кўним топган аскарларни ҳам боқишган ва улар учун кийим-кечаклар тикишган³⁵.

Икки қарама-қарши томонлар учун ҳам разведка ва хавфсизлик масаласи муҳим роль ўйнаган. Миллий гуруҳларда ҳам разведка учун алоҳида қисмлар мавжуд эди. ОГПУнинг Ўрта Осиё бўйича Мухтор вакиллигининг махфий тезкор бўлими раҳбари Борис Гордон 1923 йил 16 июлдаги маърузасида “босмачининг” ахборот тармоги, истисносиз, бутун мусулмон аҳолиси, деган эди³⁶. Кураш раҳбарлари ўзларининг ишончли кишилари ёрдамида кучли разведка тизимини жорий қилган. Қўрбошиларда 5-15 кишидан иборат разведкаси кучли иш олиб борган³⁷. Иброҳимбек совет ҳарбий қисмларидаги аскарлар сони, уларнинг яқин орадаги режаси, ҳарбий техникалари тўғрисида қизил аскарлар томонига ўтказиб юборилган ўзининг ишончли кишилари ва турли шаҳарларда савдогар сифатида юрган одамлари орқали керакли далиллар тўплаган³⁸.

Ўрта Осиё ҳарбий округи қўмондони П.Дибенконинг 1931 йил октябрдаги маърузасида келтирилишича, Туркменистон ССРдаги миллий гуруҳларда разведка хизмати икки қисмдан иборат бўлиб, биринчиси, 2-4 кишилик, иккинчиси эса, 10-15 кишилик гуруҳдан иборат бўлган. Илгари разведка ва хавфсизликни ўрганиш учун бириктирилган гуруҳ кичик масофада ва фақат совет ҳарбийлари кутилган, яқинлашиш эҳтимоли бўлган йўналишлар бўйича юборилган. 1931 йилда эса бу хизмат кучайтирилди³⁹. Уларнинг ҳар иккаласи ҳам 30 км узоқликдаги масофага юборилди⁴⁰. Шу билан бир қаторда ўз халқини тарқ этиб, қизил армия фойдасига айдоқчилик қилган кишилар ҳам бўлган⁴¹. Шунингдек, кураш раҳбарлари томонидан жазо ва рағбатлантириш тизими ҳам жорий этилган. Жазо турлари қамчилаш, қуролсизлантириш ва отувдан иборат эди. Иброҳимбек жангларда мардлик ва матонат кўрсатган йигитларни қайфияти, жанговарлик руҳини янада кўтариш мақсадида мукофотлашни ҳам йўлга қўйган эди⁴².

Диссертациянинг “**Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши кураш кучайишининг асосий омиллари**” деб номланган иккинчи бобида аҳоли зиммасига юкланган огир солиқ ва мажбуриятлар, адолатсиз сайлов тизими, ҳарбий хизматга мажбурий сафарбарлик, қургоқчилик, ҳосилсизлик, галла инкирози, пахта монополияси, ер-сув “ислоҳоти”, жамоалаштириш ва диний сиёсатнинг кураш динамикасининг кучайишига таъсири таҳлил этилган.

Совет ҳокимиятига қарши курашнинг кучайишида диний сиёсатнинг *таъсири қуйидаги омилларда* намоён бўлади: 1. Туркистонда ислом дини

³⁵ Ўзбекистон ПАА, 58-фонд, 1-рўйхат, 625-иш, 210-варақ.

³⁶ РИСТДА, 17-фонд, 33-рўйхат, 281-иш, 117-варақ.

³⁷ РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 1653-иш, 181-варақ.

³⁸ Ўзбекистон ФА Тарих институти жорий архиви, 3-дафтар, 10-варақ.

³⁹ РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 873-иш, 2-3-варақлар.

⁴⁰ РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 873-иш, 3-варақ.

⁴¹ РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 873-иш, 3-варақнинг орқаси.

⁴² Ўзбекистон ФА Тарих институти жорий архиви, 3-дафтар, 8-варақ; РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 1653-иш, 181-варақ.

мусулмонларнинг дунёкараши, онги ва кундалик ҳаётини ҳар томонлама тартибга солувчи асосий мафкура эди. Совет атеистик сиёсати мусулмон элитаси томонидан миллий турмуш тарзига ва мусулмонларга тўғридан-тўғри таҳдид сифатида қабул қилинди⁴³. 2. Уламоларнинг сиёсий ҳуқуқлари чекланди⁴⁴. 3. Мактабларда диний таълим тақиқланди. 4. Совет ҳарбий кучларининг аҳолига нисбатан амалга оширган таҳқирловчи ва камситувчи хатти-ҳаракатлари ҳам мавжуд эди⁴⁵. 5. 1926 йил кузида ОГПУ ўзининг “Мусулмон диндорларига қарши кураш чоралари тўғрисида”ги ҳужжатини ВКП(б) МК ҳузуридаги Динга қарши комиссияга тақдим қилди. Унда диндорларнинг кишлоқ ижтимоий-иқтисодий ҳаётига аралаштирилишига қарши кураш, катталар учун диний мактаблар очиш, муллаларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш курсларини тўлиқ тақиқлаш, совет қонунларини бузган муллаларни шафқатсиз таъқиб қилиш, муаззинлар ва азончиларнинг сайлов ҳуқуқларидан маҳрум қилиниши кўрсатилган эди⁴⁶. 1927 йилдан масжид ва мадрасалар, козилик судлари ёпила бошланди. Шунингдек, вакф мулкларини тугатиш, диндорларнинг ҳуқуқларини чеклаш кучайтирилди⁴⁷. Диний муассасаларнинг бинолари омборхона, қамокхоналарга айлантирилди⁴⁸. 6. 1929 йилда ВКП(б) МК “Динларга қарши курашни кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”, СССР ХКС Президиуми “Диний бирлашмалар тўғрисида” қарор қабул қилди⁴⁹. Унга мувофиқ, диний мактаблар ва масжидлар ёпилди, минглаб зиёлилар ҳибсга олинди⁵⁰. Шундай қилиб совет ҳокимиятининг Ўрта Осиёда юритган диний сиёсати аҳоли орасида кучли норозилик уйғотди ва бу қуроли ҳаракатнинг кучайишига катта таъсир кўрсатди.

Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши қуроли ҳаракатнинг кучайишида аҳоли зиммасига юкланган оғир солиқ ва мажбуриятлар ҳам катта таъсир кўрсатди. Шарқий Бухорода қизил армиянинг аҳолидан қарздорлиги 600 000 дан ортиқ олтин рубл миқдорига бўлган⁵¹. Туркистон fronti аскарларининг аҳолига нисбатан юритган талончилик сиёсати совет ҳокимиятига қарши курашни кучайтирди⁵². 13-корпусда отлар етишмаслиги сабабли аҳолининг

⁴³ Курбанова Н.У., Карасартова Ч.Ж. Религиозный фактор в басмаческом движении (на примере Кыргызстана в 20-е гг. XX в.) // “Вестник общественных и гуманитарных наук”. 2020. Т. 1. № 1. – С. 7.

⁴⁴ РИСТДА, 17-фонд, 84-рўйхат, 87-иш, 10-11-варақлар; Olcott M. The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24 // “Soviet Studies”. 1981. Vol. 33. № 3. – P. 360-361.

⁴⁵ Қаранг: Қайғусиз Отабоевни қайгулари // Ўзбегим. Тошкент, 1992. – Б. 78; Ражабов Қ. Ғолиб армиянинг қора ишлари // “Шарқ юлдузи”. 1998. № 6. – Б. 193; Салмонов А. Ўзбекистонда совет ҳокимиятининг диний сиёсати: уйдирма ва тарих ҳақиқати (1917 – 1960 йиллар). – Тошкент: “Тафаккур”, 2015. – Б. 29.

⁴⁶ Арапов Д. Этническое и конфессиональное в Российском “мусульманстве”: исламская политика государства в XX–XXI веках // “Вестник Евразии=Acta Eurasica”. 2007. № 3. – С. 62-63.

⁴⁷ Loring B. Rural dynamics and peasant resistance in Southern Kyrgyzstan, 1929-1930 // “Cahiers du monde russe”. 2008/1. Vol. 49. – P. 191; Белоглазов А.В. Влияние ислама на политические процессы в Центральной Азии. Казань: Казанский университет, 2013. – С. 111.

⁴⁸ Қаранг: Мустафаева Н. Совет давлатининг Ўзбекистонда олиб борган диний сиёсатига доир мулоҳазалар // Ўзбекистонда совет даврида амалга оширилган сиёсий кампаниялар. – Тошкент, 2017. – Б. 181.

⁴⁹ Белоглазов А.В. Влияние ислама на политические процессы в Центральной Азии. Казань: Казанский университет, 2013. – С. 111-112.

⁵⁰ Ritter W. Revolt in the Mountains: Fuzail Maksim and the Occupation of Garm, Spring 1929 // “Journal of Contemporary History”. 1990. Vol. 25. № 4. – P. 553-554; Разаков Т.Ж. Таласское восстание (1930 г.) // “Вестник КРСУ”. 2012. Том 12. № 8. – С. 29.

⁵¹ РИСТДА, 17-фонд, 33-рўйхат, 136-иш, 7-8-варақлар; РДХА, 110-фонд, 1-рўйхат, 226-иш, 21-22-варақлар.

⁵² РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 1649-иш, 52-варақ.

қўлидаги отлар мажбуран ва бепул олиб қўйилган⁵³. 1927-1929 йилларда Ўрта Осиёда солиқларнинг умумий ўсиши ва адолатсизликлар совет ҳокимиятига қарши курашнинг кучайишига таъсир кўрсатди. Жумладан: 1) солиқлар ҳаддан зиёд кўпайтириб борилди; 2) бой, мулкдор қатламларга юқори ставкада солиқ белгиланди. 1927 йилга нисбатан 1928 йилда 80 фоиз кўпроқ солиқ солинди⁵⁴; 3) солиқларни белгилашда доим ҳам адолатли тартиб бўлмай, солиқ объектлари нотўғри хатлов қилинди⁵⁵; 4) Ўрта Осиёда 1928 йил сентябрь ойида солиқ кампанияси яна кучайди. Синфий ёндашувга асосан солиқ тўлаш борасида камбағалларга айрим имтиёзлар берилар эди. Бундай имтиёзлар эса бошқа қатламлардан солиқларни кўпроқ ундириб олиш ҳисобига қопланди. Бироқ камбағалларга 1927 йилга нисбатан 2-3 барабар кўпроқ солиқ солинди. Тизимдаги адолатсизликлар, коррупция ва солиқларнинг ҳаддан ташқари кўпайиши натижасида бой, мулкдорлардан ташқари, ўртаҳол ва камбағал деҳқонлар ҳам солиқ кампаниясига қарши очикчасига норозилик билдирди⁵⁶; 5) қайта солиққа тортиш ҳам тизимдаги адолатсизликлардан бири эди. Бу ҳам мажбурий равишда амалга оширилди⁵⁷; 6) 1928 йилдан бошлаб қишлоқ хўжалигидан ташқари тушумларга, яъни даромадга ҳам солиқ солинди⁵⁸ ва шу йили Туркменистон ССРда сув солиги жорий этилди⁵⁹.

Ўрта Осиёда *коллективлаштириш жараёни* билан боғлиқ қуйидаги омиллар совет ҳокимиятига қарши кураш қўламининг кучайишига таъсир кўрсатди: 1) партия кўрсатмаларида коллектив деҳқон хўжалиқларига қўшилиш ихтиёрий эди⁶⁰. Бироқ амалда мажбурийликка айланди⁶¹; 2) аграр “ислохотлар”дан норози кишилар бой, “қулок”, колхозлаштиришга қарши тарғибот қилган, деган айбловлар билан ҳибсга олиндилар. Колхоз тузиш даврида аҳолини уриш, кўрқитиш, яшаб турган жойидан ҳайдаб чиқариш, сургун қилиш, камаш, мол-мулки ва экин майдонларини давлатга ўтказиш каби жазо турлари кенг қўлланган⁶²; 3) пахта экиш ва ҳосилга юқори миқдорда сунъий равишда кучайтирилган режаларнинг қўйилиши эди⁶³; 4) колхозда

⁵³ РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 1649-иш, 52-варақнинг оркаси.

⁵⁴ “Совершенно секретно”: Лубянка – Сталину о положении в стране (1922-1934 гг.). Т. 6. 1928 г. – С. 482.

⁵⁵ “Совершенно секретно”: Лубянка – Сталину о положении в стране (1922-1934 гг.). Т. 6. 1928 г. – С. 441, 480-481.

⁵⁶ “Совершенно секретно”: Лубянка – Сталину о положении в стране (1922-1934 гг.). Т. 6. 1928 г. – С. 480-481.

⁵⁷ “Совершенно секретно”: Лубянка – Сталину о положении в стране (1922-1934 гг.). Т. 6. 1928 г. – С. 482; Ўша манба. Т. 7. 1929 г. – Москва, 2004. – С. 329, 430.

⁵⁸ Тагаев М. Социальная и религиозная ксенофобия как инструмент политики советского государства. История и неизвлеченные уроки (1929-1936 гг.). На примере материалов юга Кыргызстана // https://www.pluralism.ca/wp-content/uploads/2018/04/Myktar-Tagaev_Russian-Apr2018-FINAL.pdf.

⁵⁹ “Совершенно секретно”: Лубянка – Сталину о положении в стране (1922-1934 гг.). Т. 5. 1927 г. – Москва, 2003. – С. 680; Teichmann Ch. Canals, cotton, and the limits of de-colonization in Soviet Uzbekistan, 1924–1941 // *Central Asian Survey*. 2007. 26 (4). – P. 503.

⁶⁰ РФДА, Р-3316-фонд, 64-рўйхат, 946-иш, 33-34-варақлар; Ўша жойда, Р-374-фонд, 28-рўйхат, 3986-иш, 84-варақ.

⁶¹ РФДА, Р-374-фонд, 28-рўйхат, 3986-иш, 83, 87-89-варақлар; Loring B. Rural dynamics and peasant resistance in Southern Kyrgyzstan, 1929-1930. – P. 206.

⁶² РФДА, Р-374-фонд, 28-рўйхат, 3986-иш, 83-варақ.

⁶³ Ўзбекистон ПАА, 58-фонд, 6-рўйхат, 254-иш, 137-варақ; РФДА, Р-374-фонд, 28-рўйхат, 3986-иш, 81-варақ; Loring B. Rural dynamics and peasant resistance in Southern Kyrgyzstan, 1929-1930. – P. 206.

иктисодий рағбат йўқ, меҳнат унумдорлиги паст⁶⁴, аъзоларни галла билан таъминланиши жуда ёмон ҳолатда эди⁶⁵; 5) режада белгиланган пахтани топширмаганларга қарши жазо чоралари кучайтирилди. Ўрта Осиё бюроси томонидан тасдиқланган кўрсатма асосида Чоржўй округида ўртоқ Барабаш режадаги пахтани топширмаган ўртаҳол деҳқонларнинг дон пули ва даромадларини олиб қўйишни буюрди⁶⁶. Мазкур қарор аслида ўртаҳол деҳқонларга жорий этилиши лозим эди. Бирок бу жараён ҳам бузилиб камбагалларнинг бир қисмига ҳам қўлланди⁶⁷. Шундай қилиб, совет ҳокимиятининг аграр соҳадаги ўзгаришлари туфайли аҳолининг барча қатламлари орасида ҳукуматга нисбатан норозилик кучайди ва кўзғолонга айланди.

Диссертациянинг “**Ўрта Осиё республикаларида совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракатнинг умумий ва ўзига хос хусусиятлари**” номли учинчи бобида Ўзбекистон ССР, Тожикистон ССР, Туркменистон ССР ва Қирғизистон АССРда 1925-1935 йилларда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракатнинг умумий ва ўзига хос жиҳатлари, асосий жанглар ва мағлубият сабаблари таҳлил этилган. Ўзбекистон ССР ва Тожикистон ССРда курашнинг ўзига хос хусусияти: 1) энг юқори кўтарилган даври 1925-1926, 1929 ва 1931 йиллар эди. Кураш иштирокчилари сони Иброҳимбек раҳбарлигида 1925 йил январда сони 1400⁶⁸, 1926 йил ёзда 600⁶⁹, Фузайл Махсум раҳбарлигида 1929 йил апрель-майда 700⁷⁰, Иброҳимбек раҳбарлигида 1931 йил апрель-июнда 2823 нафарни⁷¹ ташкил этган; 2) 1929 ва 1931 йилдаги жанглarning бошланишига гарчи ташқи омил сабаб бўлган бўлса-да, республикалардаги ички вазият эса ҳаракатнинг янада авж олишига сабаб бўлди; 3) 1933 йилнинг иккинчи ярмида Тожикистон ССРда совет ҳокимиятига қарши гуруҳлар (13 та гуруҳ ва 100 нафар иштирокчи) қайта шаклланган⁷²; 4) 1925-1926 йиллардаги кураш натижасида: Ўзбекистон ССР ва Тожикистон АССРда курашнинг марказлари тугатилди; ҳаракат раҳбарлари, иштирокчилари, қўллаб-қувватловчи аҳолига кучли зарба берилиши натижасида кейинги йилларда кураш шакли ўзгарди. Кўп ҳолларда қуролли ҳаракат шаклида эмас балки, кўзғолон, митинг ва намойишлар кўринишида олиб борилди; 5) 1931 йилда Иброҳимбек бошчилигида қуролли ҳаракатнинг қайта кучайишига, биринчидан, пахта монополиясининг ниҳоятда қаттиқ ўрнатилиши эди⁷³. Пахтачиликка ихтисослашган районларда галла ва донга бўлган талаб жуда

⁶⁴ РФДА, Р-374-фонд, 28-рўйхат, 3986-иш, 78-варақ.

⁶⁵ РФДА, Р-374-фонд, 28-рўйхат, 3986-иш, 80-варақ.

⁶⁶ РФДА, Р-374-фонд, 28-рўйхат, 3986-иш, 80-варақ.

⁶⁷ РФДА, Р-374-фонд, 28-рўйхат, 3986-иш, 79-варақ.

⁶⁸ Иркаев М. История гражданской войны в Таджикистане. – Душанбе: “Ирфон”, 1971. – С. 506.

⁶⁹ Ўзбекистон ФА Тарих институти жорий архиви, 2-дафтар, 50-варақ.

⁷⁰ Аманов Р. Конец авантюры Фузайл-Максума и Аъзама (Из воспоминаний). – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1960. – С. 20.

⁷¹ Назаров Н. Мухаммад Иброҳимбек лақай. – Б. 117.

⁷² “Совершенно секретно”: Лубянка – Сталину о положении в стране (1922-1934 гг.): Сборник документов в 10-ти томах. Т. 10 (1932-1934 гг.). В 3-х частях. – Ч. 2. – Москва: ИРИ РАН, 2017. – С. 567-569.

⁷³ РФДА, Р-3316-фонд, 64-рўйхат, 1123-иш, 9-варақ.

ошиб кетди⁷⁴. Натижада нон ва галла танқислиги аҳоли орасида очликнинг юзага келишига сабаб бўлди⁷⁵. 6-7 майдаги маълумотга караганда, Шахринав ва Ромит районларида жон сақлаш мақсадида аҳоли ўт-ўланларни еб кун кечирган⁷⁶. Иккинчидан, мажбурий кўчириш сиёсати аҳолининг руҳиятига кучли салбий таъсир кўрсатиб, ҳукуматга нисбатан норозилик кайфиятини кучайтирди⁷⁷.

Иброҳимбек 1931 йил 8 апрелдан 13 майгача совет ҳарбий қисмлари билан 78 та жанг ўтказди⁷⁸. 1931 йил 12 июнда Оқбоштовда⁷⁹ ва 19 июнда Ойбулоқ қишлоғида бўлган охирги жангларда Иброҳимбек катта йўқотишларга учради⁸⁰. Иброҳимбек 23 июнда Кофирнихон дарёсининг ўнг қиргоғидаги Хўжабулбулоқ қишлоғида совет ҳокимиятига таслим бўлди⁸¹. Иброҳимбекнинг 1931 йилги ҳаракатларини тугатиш жараёнида 19 нафар кўрбоши, 970 нафар йигитлар ўлдирилди, 68 нафар кўрбоши ва 1805 нафар йигитлар асир олинди⁸². Шундай қилиб, узоқ вақт тергов қилинган Иброҳимбек ОГПУ Коллегиясининг 1932 йил 13 апрелдаги ҳукми бўйича 1932 йил 31 августда отилди⁸³.

Бундан ташқари, Туркменистон ССРда ҳам совет ҳокимиятига қарши кураш ўзининг кенг камровли бўлганлиги билан алоҳида ажралиб туради. Бу ерда кураш 1920-1935 йилларда давом этиб, энг кучайган даври 1924, 1927/1928 ва 1931 йилларга⁸⁴ тўғри келади. Туркменистон ССРда совет ҳокимиятига қарши курашнинг *ўзига хос жиҳатлари* куйидагилардан иборат: ҳаракат раҳбарларининг кўпчилиги ижтимоий жиҳатдан катта мулк эгаси бўлган⁸⁵; 1925/1926 йиллардаги сиёсий жараёнлар етакчи кучларнинг Қорақумга тўпланишига ва уларнинг совет ҳокимиятига қарши курашга тайёргарлик кўришга ундади; кураш иштирокчиларининг катта қисми отликлардан таркиб топган эди; қурол-яроқ ва ўк-дори бошқа республикаларга қараганда кўпроқ захирага эга бўлган⁸⁶; 1925/1926 йилларда айрим кураш

⁷⁴ РФДА, Р-3316-фонд, 64-рўйхат, 1123-иш, 9-варақ.

⁷⁵ РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 405-иш, 46-варақ.

⁷⁶ РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 405-иш, 47, 65-варақлар.

⁷⁷ РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 405-иш, 46-47-варақлар; Ўша жойда, 721-иш, 18-варақ.

⁷⁸ РДХА, 25895-фонд, 2-рўйхат, 20-иш, 13-варақ.

⁷⁹ Ўзбекистон ФА Тарих институти жорий архиви, 3-дафтар, 1-варақ; Иркаев М. История гражданской войны в Таджикистане. – Душанбе: «Ирфон», 1971. – С. 675.

⁸⁰ Валишев А. Чекистские были. – Душанбе: Ирфон, 1988. – С. 322-323.

⁸¹ Ўзбекистон ФА Тарих институти жорий архиви, 3-дафтар, 4-варақ; Иброҳимбек ва унинг ёрдамчилари ушланиши // “Қизил Ўзбекистон”. 1931 йил 2 июль. Пограничные войска СССР 1929 – 1938. – С. 197 – 200; Валишев А. Чекистские были. – Душанбе: “Ирфан”, 1988. – С. 335.

⁸² Валишев А. Чекистские были. – Душанбе: Ирфон, 1988. – С. 341.

⁸³ Ўзбекистон ФА Тарих институти жорий архиви, 2-дафтар, 5-варақ; Ражабов Қ. Туркистондаги истиқлолчилик ҳаракати (1918-1935) ўзбек давлатчилиги тарихида // “O‘zbekiston tarixi”. 2021. № 1. Б. 20-55; Шу муаллиф. Иброҳимбек кўрбоши ва сафдошлари ҳақида // “O‘zbekiston tarixi”. 2021. № 1. Б. 94-153.

2021 йил 25 августда Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан Иброҳимбек (ва унинг 15 нафар сафдоши), курашнинг гоёвий раҳбарларидан бири бўлган Носирхон тўра (92 нафар киши) оқланди. Қаранг: <https://kun.uz/18883069>; <https://sud.uz/2608-2/>

⁸⁴ Аннаоразов Дж. Восстание туркменских кочевников в 1931 г. // Вопросы истории. 2013. № 5. – С. 36-53.

⁸⁵ Қаранг: Ўзбекистон ПАА, 58-фонд, 3-рўйхат, 795-иш, 1-варақ; Ражабов Қ. Хоразмда истиқлол ҳаракати ва Жунаидхон. – Б. 37-43; Непесов Г. Победа советской строя в Северном Туркменистане (1917 – 1936 гг.). – Ашхабад, 1950. – С. 299-301, 304, 307 – 308.

⁸⁶ Ўзбекистон ПАА, 58-фонд, 3-рўйхат, 795-иш, 1-варақ.

рахбарлари совет ҳокимияти билан турли шартлар асосида келишувларга эришишга ҳаракат қилди. Бироқ бу шартларнинг ҳаммаси ҳам совет ҳокимияти томонидан, гоҳида кураш раҳбарлари томонидан қабул қилинмади. Масалан, 1925 йилда Жунаидхон ва унинг сафдошларига амнистия берилган эди⁸⁷. 1926 йилнинг бошида Аннабий билан келишув муваффақиятсиз тугади⁸⁸; 1925/1926 йиллардаги жанглар асосан кичик тўқнашувлардан иборат эди; Жунаидхоннинг хориждан кириб келиши натижасида 1927/1928 йилларда қуроли ҳаракатнинг кенг кўламда давом этишига олиб келди.

1927 йил сентябрь ойининг бошида Жунаидхон бошчилигида 2000 отликдан иборат 12 та жанговар гуруҳлар тузилди⁸⁹. У 19 сентябрда Тошховуз округида совет ҳокимиятига қарши қўзғолон кўтарди⁹⁰. Асосий жанглар 1927 йил 5-7 октябрда Отақуйи, 12-13 октябрда Бозор Оқтепа, 5-6 ноябрда Отақуйи қудуги атрофида (Жунаидхон армиясини 30 %ни йўқотди) бўлди⁹¹. Натижада Жунаидхон 1928 йил июнда кичик гуруҳи билан хорижга кетишга мажбур бўлди. Қолган қўзғолончилар билан 1928 йил июль ойининг ўрталаридан то 22 ноябрга қадар 2-Туркман отлик полки ўртасида Қизил-Арвот ва Қизил-Атрек туманларида кескин жанглар бўлиб ўтди⁹².

Туркменистон ССРда 1931 йилдаги қўзғолонларнинг *ўзига хос хусусиятлари* куйидагилардан иборат: мажбурийликка айланган жамоалаштириш сиёсатининг кучайтирилиши Қозогистон АССРдан қозоқ хўжаликларининг Туркменистон ССРга кириб келиши ва туркман, қозоқ, ўзбек ҳамда бошқа халқларнинг бирлашган ҳолда совет ҳокимиятига қарши курашга тайёргарлик кўришга мажбур қилди⁹³; қўзғолончилар кучли жанг маҳоратини намойиш этди⁹⁴; жангларда ёши, жинсидан қатъи назар эркаклар, аёллар, қариялар ва ҳатто болалар иштирок этди⁹⁵. Мазкур қўзғолонни бостириш мақсадида икки босқичда Қорақум ҳарбий амалиёти олиб борилди. Биринчи босқичи 1931 йил 8-19 сентябрда⁹⁶, иккинчи босқич эса 22 сентябрда бошланиб, унда қўзғолончиларнинг қолган гуруҳларини тугатиш ва уларни қуролсизлантириш вазифаси белгиланган эди⁹⁷. 1931 йилда Чаришли⁹⁸ ва Дохлидаги⁹⁹ жанглар ҳам совет ҳокимиятига қарши кураш тарихида машъум из қолдирди. Айниқса, 17 сентябрда Дохли қишлоғидаги Таги Бердиев ва

⁸⁷ РИСТДА, 17-фонд, 33-рўйхат, 441-иш, 6-варақнинг орқаси.

⁸⁸ Ўзбекистон ПАА, 58-фонд, 1-рўйхат, 625-иш, 164-166-варақлар.

⁸⁹ Непесов Г. Победа советской строя в Северном Туркменистане (1917 – 1936 гг.). – С. 315, 318.

⁹⁰ Ражабов Қ. Хоразмда истиқлол ҳаракати ва Жунаидхон // “Жамият ва бошқарув”, 2000. № 1. – Б. 43.

⁹¹ Борисов А. Поход конной группы 8-й кавбригады в Кара-Кумскую пустыню в 1927 году. – С. 111, 114, 123-124.

⁹² Худойбердиев О. Из истории военного строительства и ликвидации контрреволюции в Средней Азии. – Москва: “Наука”, 1984. – С. 109.

⁹³ Пограничные войска СССР 1929 – 1938. –С. 227 – 228; Непесов Г. Победа советской строя в Северном Туркменистане (1917 – 1936 гг.). – С. 337.

⁹⁴ Бобоев Ф.С. Миллий озодлик ҳаракати кучларининг жанг маҳорати (Қорақум ҳарбий амалиёти мисолида) // “O‘zbekiston tarixi”. 2021. № 1. – Б. 78-91.

⁹⁵ РДХА, 25895-фонд, 2-рўйхат, 19-иш, 115, 137-варақлар; Ўша жойда, 1-рўйхат, 62-иш, 22-варақ.

⁹⁶ Худойбердиев О. Из истории военного строительства и ликвидации контрреволюции в Средней Азии. Москва: Наука. 1984. С. 114. Пограничные войска СССР 1929 – 1938. –С. 214.

⁹⁷ РДХА, 25895-фонд, 1-рўйхат, 873-иш, 7-варақ.

⁹⁸ Қорақум саҳросининг шимолида, Сарикамиш кўлининг жанубида жойлашган.

⁹⁹ Красноводек районининг шимолида жойлашган.

Арват Қилич Назаровнинг гуруҳи ва кизил армия ўртасида жанг кескин ва шиддатли бўлгани билан алоҳида ажралиб туради. Миллий гуруҳнинг 700 гача оиласи ҳам бор эди. Жанг 11:30 да бошланиб, 8 соат давом этган. Мудофаачилар ўта огир вазиятга тушганда, жангга аёллар ва болалар ҳам киришганлар¹⁰⁰. Ҳимоячилар сўнгги ўқ қолгунча курашди. Аёллар ва болалар ҳам душманга қарши тош, ҳатто милтикдан отиш билан қаршилиқ кўрсатган¹⁰¹. Бироқ кучлар тенгсизлиги оқибатида кўзголон маглубиятга учраб, жанг майдонида 200 дан ортиқ одам ҳалок бўлган. 500 га яқин аёл, бола ва эркаклар асир олинади. Қизил аскарлардан эса 22 киши ҳалок, 31 киши ярадор бўлган¹⁰². 1931 йил 13 октябрда Тошховуз округида аҳолини қуролсизлантириш билан совет қўшинининг Қоракум ҳарбий амалиёти якунига етади¹⁰³. 8 сентябрда кўзголончиларда 67 раҳбар ва 3109 қатнашчи бўлган эди. Бироқ жанглар натижасида озодлик курашчилари 44 раҳбар ва 2572 йигитларни йўқотганлар¹⁰⁴.

1933 йилнинг охирида Ўрта Осиёнинг ичидаги асосий гуруҳлар тугатилди. Хориждан келаётган гуруҳларнинг ҳужумлари 1934 йилда камайтирилди (мазкур йилда 58 та гуруҳ ҳужум амалга оширди, шундан 15 таси тугатилди), 1935 йилда эса фаол ҳаракатлар тўхтатилиб¹⁰⁵, Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат тугатилди.

Қирғизистон АССРда совет ҳокимиятига қарши курашнинг *ўзига хос жиҳатлари*: 1925/1926 йилларда асосан Жонибек Қозининг қизил армия билан ўтказган кичик жанглари ва хориждан келган айрим гуруҳларнинг ҳаракатлари билан характерланса, кучайган даври эса 1927 ва 1929-1932 йилларда юз берди; 1931 йилда республиканинг ичида кўзголонлар авж олиши билан бир қаторда Хитойдан ҳам гуруҳларнинг кириб келиши кураш кўламини кучайтирди. Бироқ 1932-1933 йилларда республиканинг ичидаги гуруҳлар деярли тугатилиб, асосий ҳаракатлар хориждаги гуруҳлар томонидан олиб борилди.

Асосий жанглардан бири 1929 йилнинг 24 октябрда Қизилжар районида Мадумарнинг 300 кишилиқ гуруҳи билан Фаргона отлиқ дивизияси раҳбари М.Маслов ўртасида юз берди. Жангда кўрбошининг 17 йигити ўлдирилди, 2 нафари яраланди, 32 нафари асир олинди¹⁰⁶. 1930 йил 20 мартда Талас кўзголонли иштирокчилари 1000 нафарни ташкил этди¹⁰⁷. С.М. Швецев¹⁰⁸ раҳбарлигида Бирлашган Қирғиз отлиқ миллий дивизияси билан 22 мартдан –

¹⁰⁰ РДХА, 25895-фонд, 2-рўйхат, 19-иш, 115-варақ.

¹⁰¹ Аннаоразов Ж. Восстание туркменских кочевников в 1931 г. // “Вопросы истории”. 2013. № 5. – С. 50.

¹⁰² РДХА, 25895-фонд, 2-рўйхат, 19-иш, 115-варақ.

¹⁰³ Алланиязов Т. Красные Каракумы. – С. 225 – 239.

¹⁰⁴ РДХА, 25895-фонд, 2-рўйхат, 873-иш, 24-26-варақлар.

¹⁰⁵ Пограничные войска СССР 1929 – 1938. – С. 254-255, 261-262.

¹⁰⁶ Зевелев А.И., Полянов Ю.А., Чугунов А.И. Басмачество: возникновение, сущность, крах. – Москва: «Наука», 1981. – С. 163; Худойбердиев О. Из истории военного строительства и ликвидации контрреволюции в Средней Азии. – Москва: “Наука”, 1984. – С. 111.

¹⁰⁷ Хрестоматия по истории милиции Кыргызстана (1924-1991 гг.). – Бишкек: Изд-во КРСУ, 2008. – С. 90.

¹⁰⁸ Семен Миронович Швецев – 1929-1931 йилларда қизил армиянинг Қирғиз отлиқ миллий дивизияси командири эди.

20 апрелга қадар давом этган жанглар натижасида Талас кўзголови бостирилди.

1930 йил июлида Ўш округида совет ҳокимиятига қарши кураш кучайди¹⁰⁹. Бу даврда характерланадиган жиҳат шуки, жамоалаштириш натижасида, биринчидан, большевиклар сиёсатига қарши янги гуруҳларнинг шаклланиши ва мавжудларининг эса кўпайиши юз берди, иккинчидан эса, ҳақиқий босмачилик билан шугулланган тўдаларнинг фаоллашганлиги кузатилади¹¹⁰. Бу икки ҳолат умумий “босмачилик” номи билан аталиб келинишига ва ҳаракатни асл моҳиятини бузилишига олиб келди.

1932 йилдаги курашларда Айтмерек, Гоиб Понсод ва Қўшматларнинг ҳаракатлари кўпроқ кузатилади¹¹¹. Бу даврда кураш раҳбарлари Хитой худудига эркин юраолмас эди. Чунки совет ҳокимиятининг Хитой ҳукумати билан 1932 йилда киргизларнинг совет ҳокимиятига қарши курашини тугатишда келишуви бор эди. Шунинг учун ҳам Хитой ҳарбий кучлари томонидан унинг худудига ўтган қуролли гуруҳлар зарбага учраб яна ортга қайтишга мажбур бўларди¹¹². Хитойдан қайтиб келишга мажбур бўлган Айтмерекка қарши қаратилган жангларда у 1932 йил 23 июнда ўлдирилди ва кўзголончилар тарқатиб юборилди¹¹³. ОГПУ кўшинларининг 19-Фаргона отлик полки асосий ҳаракатларини Гоиб Понсодга қаратди. 1932 йил 16 августдаги жангда икки томондан 60 нафарлик гуруҳи билан қуршовга олинган Гоиб Понсод жангда ўлдирилди. Шундай қилиб, Жанубий Қирғизистонда 1932 йилдаги жангларда 27 нафар кураш раҳбарлари ва 435 нафар уларнинг тарафдорлари қўлга олинди¹¹⁴. Бироқ ҳали 1933 йилда ҳам Рустам Бекматов ва бошқаларнинг кичик гуруҳлари, Хитой худудига Колчун Умуралинов ва Абдулла Жонбоев (100 киши), Ади Хўжаев (200 киши), Қўшмат (200 киши) каби раҳбарлар қўл остида жами 500 киши бор эди¹¹⁵.

Диссертациянинг **“Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракатнинг бостирилиши”** номли тўртинчи бобида қуролли ҳаракатни бостиришда асосий рол ўйнаган Коммунистик партия ва унинг ҳузурида ташкил этилган бюролар (ВКП(б) МК Сиёсий бюроси ва Ўрта Осиё бюроси, РКП(б) МК Туркистон бюроси), “Босмачиликка қарши кураш Марказий комиссияси” ва унинг бўлимлари, қизил армиянинг минтақадаги қўмондонлиги (Туркистон fronti кейинчалик Ўрта Осиё ҳарбий округи), ОГПУнинг Ўрта Осиёдаги Мухтор вакиллиги (ПП ОГПУ), республика, област ва районлардаги бўлимлари (ГПУ), Чегарани қўриқлаш бошқармаси, СССР

¹⁰⁹ Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918-1939. Документы и материалы. В 4-х томах. Т. 3. Кн. 1. – Москва: РОССПЭН, 2003. – С. 415.

¹¹⁰ Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918-1939. – С. 412-415.

¹¹¹ Жантуаров С.Б. В огненном кольце. – Фрунзе: “Кыргызстан”, 1967. – С. 249.

¹¹² Смирнов С. Русская военная эмиграция в Китае (1920 – конец 1940-х гг.). Дисс. на соиск. учен. степ. док. ист. наук. – Екатеринбург, 2018. – С. 354.

¹¹³ Жантуаров С.Б. В огненном кольце. – Фрунзе: “Кыргызстан”, 1967. – С. 250.

¹¹⁴ Сандалов И. Победу встретил в Германии // “На боевом посту” (Москва). 2018. № 10. – С. 52-53; Жантуаров С.Б. В огненном кольце. – Фрунзе: “Кыргызстан”, 1967. – С. 250.

¹¹⁵ РДХА, 25895-фонд, 2-рўйхат, 43-иш, 10-11-варақлар ва унинг орқаси.

Ташки ишлар халк комиссарлиги, ҳарбий трибуналлар, суд ва милиция органлари фаолияти таҳлил килинган.

Шунингдек, иқтисодий тизимнинг таъсири: янги иқтисодий сиёсатнинг жорий килиниши, очларга ёрдам кўрсатиш, муҳожирликдан қайтиб келаётган аҳолига айрим имтиёзларнинг берилиши, кўзголлончиларни иқтисодий таъминотдан маҳрум қилиш, совет ҳокимиятининг иқтисодий жиҳатдан мустаҳкамланиши, жойларда таъсирининг кучайтирилиши, армиянинг ролини оширилиши Ўрта Осиёда қуроли ҳаракатни мағлубиятига кучли таъсир кўрсатиб борди. Шу билан бир қаторда қуроли ҳаракатнинг тугатилишида коммунистик мафкуранинг ҳам алоҳида ўрни мавжуд. Коммунистик мафкурани тарғиб қилишда оммавий халқ таълимининг жорий этилиши (мактаблар ва саводсизликни тугатиш курслари) асосий воситаси сифатида қаралди. Уларда большевиклар дастури асосида таълим тизимининг ташкил этилиши аҳоли орасида коммунистик мафкурани сингдириш ва советлаштириш учун асосий омил бўлиб хизмат қилди. Шунингдек, коммунистик мафкуранинг сингдирилишига ва ислом цивилизациясининг унутилишига таъсир кўрсатган асосий омиллардан яна бири – бу алифбонинг ўзгартирилиши эди¹¹⁶. Коммунистик мафкуранинг жамият ҳаётига кучли таъсир кўрсатишига театр ва кино санъатининг ҳам алоҳида ўрни бор. И.В. Сталин “кино – оммавий ташвиқотнинг энг катта воситаси” эканлигини таъкидлаган¹¹⁷.

Ўрта Осиёда динга қарши, урф-одатлар ва шариат қонун-қоидаларини қоралайдиган¹¹⁸, мусулмон аёлларининг “озодликка” чиқаришга ва совет ҳокимиятига қарши курашни тугатишга қаратилган¹¹⁹, социализм қурилиши, совет кишиларининг ҳаёти ҳамда уларнинг “бахтиёр” турмуш тарзинини акс эттирадиган тарғиботга йўналтирилган фильмлар ишланди ва намойиш этилди. Кино инсон қалбига тез кириб борадиган кучли таъсирга эга мафкура қуролига айланди. Масалан, биргина “Чачвон” фильми намойиш этилгандан сўнг 90 мингга яқин ўзбек аёллари паранжисини ташлагани ҳам бунинг ёркин далилидир¹²⁰.

¹¹⁶ РФДА, Р-3316-фонд, 22-рўйхат, 10-иш, 12-варақ ва унинг орқаси; Джунушалиев Д. Время созидания и трагедий. 20-30-е годы XX в. – Бишкек: Илим, 2003. –С. 190. Кыргыз. Серия “Народы и культуры”. Отв. ред. А.А. Асанканов, О. И. Брусина, А. З. Жапаров. –Москва: Наука, 2016. –С. 481; Карыева А.К. Просветители и создание автономной области Кыргызов // <https://cyberleninka.ru>; Назарова М. Латинизация алфавита и её влияние на образовательную систему Таджикистана (1929-1941гг.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Душанбе, 2012. –С. 13; Дятленко П. Языковые реформы в Центральной Азии: тренды – цели – итоги // “Вестник Евразии”. № 4. 2008. –С. 80-109.

¹¹⁷ Венков А.А. Образ В.И. Ленина и его трансформация в советском художественном кинематографе // “Новое прошлое • The new past”. 2019. № 1. – С. 35.

¹¹⁸ Шарифзоданинг “Бисмиллоҳ” (Озарбайжон, 1925), Н. Ғаниевнинг “Рамазон” (Ўзбекистон ССР, 1932), К. Ёрматовнинг “Муҳожир” (Тожикистон ССР, 1934), Д. Василевнинг “Тирик Худо” (Тожикистон ССР, 1935) фильмлари мавжуд.

¹¹⁹ Ўзбекистон ССРда ишланган К. Гертелнинг “Работ қашкирлари” (1927), О. Фрелихнинг “Соябонли арава” (1928), Ч. Сабинскийнинг “Сўнгги бек” (1930), Н. Ғаниевнинг “Жигит” (1935) ва Туркменистон ССРда ишланган А.Ледашевнинг “Мен қайтаман” [“Батрак”] (1935) каби фильмлари мавжуд.

¹²⁰ Красина О. Кинематограф Узбекистана 1920-х годов: зарождение национальной кинематографической школы // “Этнодиалоги”. 2020. № 3 (61). – С. 212 – 213.

Шунингдек, совет ҳокимиятига қарши курашни тугатишда рассомларнинг тарғиботга йўналтирилган асарлари ҳам маълум даражада таъсир кўрсатди. Хусусан, рассом С.М. Карповнинг “Темирчилар” (1925), “Басмачи” (1926)¹²¹, П. Кузнецовларнинг “Фаргона партизанлари” (1928), “Чўпонларнинг дам олиши” (1927-1934) ва бошқа асарлари совет ҳокимиятига қарши кураш тарихини ўзида акс эттиради¹²². Шунингдек, Қирғизистон ССРда совет ҳокимиятига қарши курашган Ғоиб Понсонди акс эттирган рассом В.Д. Кручинин “Қирғизистон тоғларидаги босмачи тўдасининг мағлуб этилиши” (1932) асарини яратди¹²³. Бундан ташқари, О.К. Татевосьян 1933 йилда “Босмачиларнинг қишлоққа босқини” ва “Фаровон ҳаёт” суратларини чизди¹²⁴. А. Подковировнинг ҳам 1933 йилда ишланган “Басмач” номли асарлари¹²⁵ шу даврда мафқурани сингдиришга катта хизмат қилганлигини таъкидлаш лозим.

ХУЛОСА

Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат тарихининг тадқиқи натижасида қуйидаги **хулосалар**га келинди:

1. Туркистон минтақасида миллий давлатчиликни тугатилиши совет ҳокимиятига қарши курашнинг бошланишига сабаб бўлди. Большевиклар ўзининг ҳокимиятини мустаҳкамлаш мақсадида Туркистон минтақасида мавжуд бўлган бошқарув тартибларини бекор қилиш, халқни бирлаштирувчи гояларга қарши сиёсий, ҳарбий, иқтисодий ва мафқуравий йўналишларда кураш олиб борди. Хусусан, совет ҳокимияти минтақада таъсирини кучайтириш ва аҳолини ўз томонида огдириб олиш мақсадида миллий озодлик ҳаракати иштирокчиларига асоссиз равишда “босмачи”, “талончи” ва “миллатчи” сифатида айблар қўйилди. Аслида бу кураш ўзининг миллий давлатчилиги, ҳақ-ҳуқуқлари, эркинлиги ва мустақиллигини тиклашга интилган умумхалқ ҳаракати эди.

2. Қуролли ҳаракат иштирокчилари сафида бойлар, ўртаҳоллар ва камбағал тоифалари иштирок этган. Шунингдек, курашда фақатгина эркаклар эмас, балки аёллар, болалар ва кексалар ҳам қатнашган. Совет ҳокимиятига хизмат қилиб, кейинчалик эса кўзголлончилар сафига ўтиб кетган раҳбар кадрлар, ҳарбийлар, милиция ходимлари ва бошқа соҳа вакиллари ҳам бор эди.

3. Қуролли ҳаракат иштирокчиларини моддий, ҳарбий жихатдан таъминлаш масаласи жуда огир ва мураккаб эди. Чунки ҳарбий ва моддий таъминотнинг барчаси аҳолининг зиммасига огир юк бўлиб тушган. Солиқлар кураш раҳбарлари томонидан жорий этилган муайян тартибда ва махсус тайинланган кишилар томонидан йигилган. Қурол-яроғлар, ҳарбий анжомлар,

¹²¹ “Схватка с басмачами” // “Огонёк”. 1928. № 37. – С. 13.

¹²² <http://babanata.ru/?p=14750>

¹²³ Донець О. Радинський лубок із фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (1923-1958). Каталог. – Київ, 2006. – С. 63 – 64; Суратни кўриш учун қаранг: <https://www.maslovka.org>; <http://afghist.ucoz.ru>.

¹²⁴ Ахмедов Р. Оганес Татевосьян // <http://mrdr.uz>; <https://pv-gallery.com/author/88730/Tatevosian-O-K>

¹²⁵ <http://mukus.open-museum.net/exhibit/get/310/>

кийим-кечаклар Афғонистон, Эрон, Хитой, Ҳиндистондан, Ўрта Осиёда жойлашган совет аскарларининг гарнизонларидан ва аҳолининг кўлидан сотиб олинган.

4. Бошқарувда каттиқ тартиб-интизом жорий этилган. Интизомни бузган кишиларга нисбатан жазо кўлланган. Жангларда мардлик ва матонат кўрсатган йигитларни кайфияти ҳамда жанговарлик руҳини янада кўтариш мақсадида рағбатлантириш тизими ҳам жорий қилинган. Шунингдек, кураш раҳбарлари ўзларининг ишончли кишилари ва уламолар ёрдамида кучли разведка тизимини жорий қилган. Кураш узоқ давом этганлиги учун кўзголонтчиларнинг жанг маҳорати ҳам такомиллашиб борган. Мудофаа тизимини ташкил этишда соқчилар хизмати жорий қилинган. Жанг қилишда қулай жой танлаш ва қанотларни химоялаш усули кўллаган. Душманнинг хатти-ҳаракатларини кузатиш ва ҳужумдан химояланиш мақсадида хандақлардан (ўралардан) ва ерга қапишган холда судралиб юриш усулидан ҳам фойдаланганлар.

5. Совет ҳокимиятига қарши курашда аҳолининг бирлашувида ва умумҳаракат сифатида намоён бўлишида ислом дини кучли таъсир кўрсатган. Ҳаракат раҳбарлари ва иштирокчиларининг мақсади, фаолияти, шунингдек, курашга чақириқлар, мурожаатномалар бевосита ислом дини, шариат қонун-қоидалари билан чамбарчас боғлиқ эди.

6. Курашнинг кучайишида совет ҳокимиятининг аҳоли зиммасига юкланган оғир солиқ ва мажбуриятлари ҳам катта таъсир кўрсатди. Қизил армиянинг таъминот тизимида от, туя, арава, озиқ-овқат ва ем-хашакнинг етишмаслиги натижасида аҳолига нисбатан реквизиция (қийматини тўлаш шарти билан, мажбурий равишда давлат ихтиёрига олиш) кўлланди. Бирок уларнинг эвазига ҳақ тўлаш мажбурияти бажарилмаган.

7. Солиқлар ҳаддан зиёд кўпайтириб борилган. Бу жамиятнинг барча қатламларига хос жиҳат эди. Бой, мулкдор қатламларга юқори ставкада солиқ белгиланган. Солиқ объектлари нотўғри хатлов қилинган. Қайта солиққа тортиш ҳам тизимдаги адолатсизликлардан бири бўлиб, бу ҳам мажбурий равишда амалга оширилди. 1928 йилдан бошлаб солиқ белгилашда ер миқдори, етиштирилган экин турлари ва чорва моллари сонидан ташқари тушумларга, яъни даромадга ҳам солиқ солинди. 1930 йилдан бошлаб кураш кўламининг кенгайишига солиқ сиёсатининг таъсири янада ошиб борди. Чунки солиқ миқдори ҳаддан зиёд кўп, тўлаш муддати кечикса, яна қўшимча тўловлар қўшилган. Тўлаш имконияти бўлмаса турли муддатларга қамоқ ва сургун каби жазо чоралари кўлланган. 1931 йилда жамоалаштириш сиёсатига қарши чиққан аҳолига ҳам “қулоқ” сифатида солиқ юки оширилди. “Қулоқ”лардан эса мулки ва даромадининг 50-70 фоиз миқдорида солиқлар олинган.

8. Большевиклар сиёсатига хайрихоҳ бўлмаган кишиларнинг сиёсий ҳуқуқларидан маҳрум этилиши ҳам норозиликларнинг ошишига таъсир кўрсатди. Сайлов ҳуқуқидан маҳрум этилиши аҳолининг сиёсий, ижтимоий-иқтисодий имтиёзларини чеклаганлиги ва мажбуриятлар юклаганлиги учун кескин норозиликларга сабаб бўлди.

9. Совет ҳокимиятига қарши қурашнинг қучайишида аграр “ислохотлар”нинг ҳам роли катта бўлди. Аграр соҳадаги ўзгаришлар натижасида бой, ўзига тўқ аҳолининг мулклари мусодара ва ўзлари сургун қилинди, пахта монополияси қучайиб, минтақада галла инқироzi ва озик-овқат муаммоси қучайди.

10. Ҳаракат раҳбарлари ягона бошқарув остида бирлашмади. Ҳаракат ўзининг сиёсий дастурига эга эмас. Шунингдек, бирор бир сиёсий партия ёки ташкилот ҳаракатни бирлаштирувчи ягона қуч сифатида намоён бўлмади.

11. Совет ҳокимияти томонидан туркий халқларнинг бир-бирига ёки бир миллатни ўзини ўзига қайраш, қуролли қурушлар ичида совет қосусларини ёллаш орқали қўзғолонларни парчалаш усули қўлланди. Қосуслар орқали қураш етакчилари ўртасида турли низолар қилинди, турли қурушлар бир-бирига қарши қўйилди.

12. Моддий таъминотнинг етишмаслиги қураш раҳбарлари ва иштирокчиларининг бир қисмини турли йилларда таслим бўлишга мажбур қилди. Узоқ давом этган қураш ўзининг оммавий қарактерини, миллий қаракат моҳиятини аста-секин йўқотди. Унинг иштирокчилари доимий жанговар қаракатлардан қарчади ва тинч ҳаётга қайтишни орзу қилди.

13. Талончи, қарокчи қурушларининг қар қандай қурушда мавжуд бўлгани қабил қаракатнинг ҳам мағлубиятига катта таъсир қўрсатди. Улар сиёсий ва қарбий вазиятнинг беқарорлигидан қойдаланиб, миллати, дини, сиёсий эътиқоди ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, тинч аҳолини талон-тарож қилиш, ўлдириш ва зўрлаш билан шугулланган. Қоммунистик мафқура тарафдорлари бу қиноятчилар тўдаларини қўзғолончилар билан бир қаторга қўйиб, истисносиз ҳаммасини “босмачи” деб эълон қилдилар ва ўзларининг тарғибот ишларида моҳирлик билан қойдаландилар.

14. Ўрта Осиёга Марқаздан қўплаб аскарлар юборилди. Қизил армия қўзғолончиларга қарши танқлар, самолётлар ва тўплардан қойдаланган. Қаттоқи қўллардаги баъзи қудуқларни заҳарлаган.

15. Инқилобий қоялар аҳолининг бир қисмини ўзига жалб этди. Туркий халқлар орасида аҳолининг бир қисми совет ташвиқотини олиб қорадиган тарғиботчиға айланди. Қусулмонларнинг бир қисми қўзғолонларни бостиришга қизмат қилишға ёлланди. Мафқура таъсирида қадимчиларни, инқилоб “душманлари”ни йўқ қилиш истаги қучайди. Қизил армия сафиға қўшилган руслар ва бир қанча қусулмонлар инқилоб учун ўлимға тайёр эдилар.

16. Қўзғолончилар қарбий тайёргарлик ва қурол-яроғ қижатдан қизил аскарлар билан қиёслаганда тафовут қуда катта эди. Ўрта Осиёда сиёсий вазият қескинлашган қайтда большевиклар ташқаридан минтақаға яна қўшимча қўшинларини жалб этиш имқонига эга эди. Бироқ қўзғолончиларда эса бундай имқоният мавжуд эмас эди. Шунингдек, Ўрта Осиёдаги қурашларни қўллаб-қувватлайдиган қучли қусулмон давлати йўқ эди. Қураш раҳбарлари Қарбдан ёрдам олишға қўп қаракат қилишди, аммо бунга эриша олмади. Шу даврда совет ҳокимиятиға қарши қурашға ёрдам бера оладиган

ягона Ғарб давлати бу – Англия эди. Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши курашни Англия қўллаб-қувватламади. Чунки Ўрта Осиёдаги миллий озодлик ҳаракатлари бевосита рус империализмига қарши қўзғолон бўлиб, улар муваффақият қозongan тақдирда, Англия ҳукмронлиги остида бўлган Афғонистон, Ҳиндистон ва Узоқ Шарқдаги халқларнинг ҳам сиёсий ҳаётида кучли таъсир кўрсатиши ва шу йўлдан боришлари мумкин эди.

17. Кураш раҳбарлари, ҳаракат иштирокчилари ва қўллаб-қувватловчи аҳолига нисбатан кучайтирилган жазо ва қатагон сиёсати қўлланди.

Тадқиқот натижасида қуйидаги **таклиф ва тавсиялар** ишлаб чиқилди:

1. ОҒПУнинг Ўрта Осиёда фаолиятини алоҳида тадқиқот сифатида ўрганиш;

2. Ўрта Осиёда бошқарув тарихи билан боғлиқ илмий янгиликлар ва хулосаларни кенгайтириш мақсадида сиёсий жараёнларда Инқилобий қўмита (Ревком)ларнинг тутган ўрни ва фаолиятини тадқиқ этиш;

3. Совет ҳокимиятига қарши курашган етакчи раҳбарларнинг фаолияти билан боғлиқ маълумотларни тўплаш, уларни Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Қатагон қурбонлари хотираси давлат музейи ва унинг бўлимларига жойлаштириш ҳамда китоб-альбом шаклида нашр этиш;

4. XX асрнинг 20-30 йилларига оид фуқароларнинг совет ҳокимияти идораларига арз, шикоят ва мурожаатларидан иборат архив ҳужжатлари тўпламини эълон қилиш;

5. Ўзбекистоннинг совет даври тарихи билан боғлиқ дарслик ва ўқув қўлланмаларни яратишда тадқиқотдан олинган илмий натижалардан фойдаланиш, шунингдек, “Темурбеклар мактаби” тизимида алоҳида курс сифатида ўқишни ташкил этиш, етакчи кураш раҳбарлари ҳақида ҳужжатли фильмлар, сериаллар яратиш ҳамда уларнинг асосий жанглари ва ҳарбий маҳоратини 3D графикаси асосида тасвирлашдан иборат.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES DSc.
02/30.12.2019.Tar.56.01 AT THE INSTITUTE OF HISTORY,
UZBEKISTAN ACADEMY OF SCIENCES**

THE INSTITUTE OF HISTORY

FERUZ SAYFILLOYEVICH BOBOYEV

**HISTORY OF THE ARMED MOVEMENT AGAINST THE SOVIET
AUTHORITY IN CENTRAL ASIA (1925-1935)**

07.00.01 – THE HISTORY OF UZBEKISTAN

**ABSTRACT OF DOCTORAL (DSc) DISSERTATION
ON HISTORICAL SCIENCES**

Tashkent, 2022

The theme of the dissertation is registered at the Supreme Attestation Commission of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B2020.3.DSc/Tar168

Dissertation has been prepared in Institute of History of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan.

The abstract of dissertation has been posted in three language (Uzbek, English, Russian (resume)) on the website of Scientific Council (<http://fati.uz>) and Information and education portal “ZiyoNET” (www.ziynet.uz).

The scientific consultant:	Kahramon Kenjayevich Rajabov Doctor of historical sciences, professor
Official opponents:	Rakhbarkhon Khamidovna Murtazayeva Doctor of historical sciences, professor Shodmon Akhmedovich Hayitov Doctor of historical sciences, professor Muzrobjon Gulomovich Abdullayev Doctor of historical sciences, professor
Leading organization:	Tashkent state pedagogical university

The defense of the dissertation will be held on December 2, 2022, at 14:00 at the meeting of the Scientific Council number DSc.02/03.12.2019. Tar.56.01 on awarding scientific degree of Doctor of Sciences at the Institute of History Uzbekistan Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan (Address: 100047, Tashkent, Yahyo Gulomov Street, 70. 110-room. Tel.: (99871) 233-54-70; Fax: (99871) 233-39-91; e-mail: info@fati.uz. Institute of History of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan).

The doctoral dissertation can be reviewed in the Fundamental Library of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan (Registered number № ____). (Address: 100170, Tashkent, Ziyolilar Street, 13. Tel.: (99871) 262-74-58; Fax: (99871) 262-34-41).

Abstract of dissertation is delivery November 16, 2022.

(Registry protol No 13 dated November 14, 2022).

Azamat Ziyo
Chairman of the Scientific Council on awarding academic degrees, Doctor of historical sciences, professor

Kh.S. Jumanazarov
Scientific secretary of the Scientific Council on awarding the scientific degrees, Doctor of Philosophy (PhD) on Historical sciences

N.A. Allayeva
Chairman of Scientific seminar under Scientific Council on awarding academic degrees, Doctor of historical sciences

INTRODUCTION (Doctoral Dissertation (DSc) Abstract)

Relevance and necessity of the dissertation topic. Attempts to expand the spheres of influence in the conditions of globalization in the world are increasingly intensifying political crises, contradictions, conflicts, ideological struggles and information attacks in various regions. These problems affect the tension of political, socio-economic processes in the world, the conflicts of interests of various spheres, military threats, and the intensification of national ethnic conflicts. In such a situation, it is very important for every nation to deeply understand its statehood, development, decline, and difficult and complicated history on the way to independence, and to learn from it.

The establishment and strengthening of Soviet power in Central Asia, the form of administration of the Soviet state, organization and activity of military and law enforcement agencies, socio-economic and political processes in the region are studied in the world. In particular, in Central Asia, the national, religious and cultural policy of the Soviet government, the changes made by the Bolsheviks in agriculture and their sharp opposition are being conducted as the main directions of scientific research. Also, an impartial study of the struggle against the Soviet power in the Central Asian region in the 20s and 30s of the 20th century, its emergence, goals, tasks, driving forces, material and military support, defeat, causes and consequences is one of the important tasks.

In the years of independence, the re-examination of the history of the Soviet era of Uzbekistan began and the life path of modern progressives who played an important role in awakening the nation and raising its spirituality, the repression of national intellectuals, scholars, political and military leaders, the mandatory land and water “reform” and collectivization in the region, policy and its consequences, activities of the persons involved in these processes were studied and their names were restored. “At a time when dangers and threats are intensifying worldwide, the task of realizing the national identity and restoring the true history is becoming more urgent than ever. One of the main tasks is to study the history of our compatriots who sacrificed their dear lives in the struggle for the independence of our country, the freedom and liberty of our people, and the peaceful and prosperous life of the future generations”¹. It is necessary to further study the historical processes that took place during the years of Soviet power, to identify the names of the victims of repression, to conduct scientific research on their activities, to create scientific-historical books, artistic and documentary films about them. Also, researching the history of the struggle against Soviet power in Central Asia is one of the necessary issues. The idea and purpose of the struggle against the Soviet power in Central Asia, socio-economic and political processes in the region, changes in management institutions and their impact on the struggle, the driving forces of the struggle, the national and ethnic composition, supply issues, the reasons for defeat, the military and legal influence of the Soviet power in the end of the armed movement

¹ Decree № F-5598 of October 8, 2020 of the President of the Republic of Uzbekistan "On further study of the legacy of repression victims and additional measures to perpetuate their memory" // <https://lex.uz/docs/5041012>.

examining issues such as the role of law enforcement agencies determines the relevance of the research.

This study serves to a certain extent in the implementation of the tasks defined in the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-60 of January 28, 2022 “On the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026”, Resolution № PQ-4390 of July 11, 2019 on measures to establish the TV channel “History of Uzbekistan”, Resolution № PQ-5040 of March 26, 2021 “On measures to radically improve the system of spiritual and educational affairs”, Bylaw № F-5598 of October 8, 2020 “Additional measures to further study the legacy of repression victims and perpetuate their memory” and other regulatory legal documents related to the field.

Dependence of the research on the priority directions of the republican science and technology development. The research was carried out within the framework of the priority direction of the republican science and technology development I. “Formation of a system of innovative ideas and ways of their implementation in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of the information society and the democratic state”.

Review of foreign research on the topic of the dissertation².

Research related to the establishment of Soviet power in Central Asia, political, social and economic changes in the region, struggle against the Bolshevik policy is being conducted in various leading scientific research centers and universities around the world. In particular, Colgate University (Hamilton, New York), University of California (Santa Barbara, USA), University of Turin (Turin, Italy), French National Research Center (Paris, France), US Army Command and General Staff College (Fort Leavenworth, Kansas, USA), Franklin and Marshall College (Lancaster, Pennsylvania, USA), Center for Russian, East European and Central Asian Studies at the University of Wisconsin-Madison (Madison, Wisconsin, USA), the Center for Eurasian, Russian and Eastern European Studies of Georgetown University (Washington, USA), University of Liverpool (Liverpool, Great Britain) are among them.

As a result of the research conducted in the world, the following scientific results were obtained regarding the struggle against the Soviet power in Central Asia: it is based on the fact that the overthrow of the Turkestan Autonomy by the Red Guard detachments in February 1918 and the killing of 14,000 people in this process was the reason for the beginning of the struggle against the Soviet power in the Ferghana Valley (Colgate University, New York); the destruction of 9 cities and 1,200 villages by the Red Army in the process of ending the actions of Ibrahimbek and Fuzayl Makhsum, and the punishment of those who supported the uprisings were revealed (Franklin and Marshall College, USA); In the Turkmen SSR, it was determined that the land and water reform and collectivization policy had an effect on the increase of protests among the population (University of California, USA); In

² Review on foreign scholarship and research of the dissertation prepared based on <https://jmc.msu.edu>; <https://www.liverpool.ac.uk>; <https://georgetown.academia.edu>; <https://creeca.wisc.edu>; <https://history.ceu.edu>; https://en.wikipedia.org/wiki/Scott_Ritter; <https://www.cgscfoundation.org>; <http://www.gis-reseau-asie.org>; <https://cnrs.academia.edu>; <https://www.cercec.fr/en>; <https://www.history.ucsb.edu> and other sources.

Eastern Bukhara, it was revealed that the restriction of Islam, the policy of forced migration, and the lack of food caused the beginning of the armed movement (University of Liverpool (England); information related to the elimination of the owners as a class in the Kyrgyz ASSR in the 20-30s of the 20th century and the policy of repression against them given (French National Scientific Research Center (Paris, France); the declaration of military mobilization from the population of Turkestan to serve in the ranks of the Red Army, the establishment of national military units from Muslims, as well as the termination of the Turkestan Autonomy, the Khanate of Khiva, and the Emirate of Bukhara by the Soviet army led to the beginning of uprisings in the region (US Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, USA); political, socio-economic processes in the Ferghana Valley were analyzed in 1918-1923, and the aggressive policy of the Soviet government in suppressing uprisings was proved (University of Wisconsin-Madison Center for Russian, Eastern European and Central Asian Studies, Madison, USA); In the Kyrgyz ASSR, confiscation of property, imprisonment, and exile of those who resisted as a result of the policy of collectivization contributed to the intensification of rebellions (Center for Eurasian, Russian, and Eastern European Studies at Georgetown University, Washington, USA); the massacres carried out by the Red Guards and Armenians during the suppression of the struggle against the Soviet authorities in the Fergana Valley, the famine in the Turkestan region and its consequences are revealed (University of Turin, Italy).

Researches related to the history of Central Asia in the 20s-30s of the 20th century are being carried out in the world in the following directions: Turkestan Autonomy, Bukhara Emirate, the termination of Khiva Khanate and the establishment of Soviet republics in their place; the establishment of Bolshevik rule in the region, the coming to power of national cadres and their leadership role; agrarian changes in Central Asia, water problem, its consequences; relations of struggle leaders with Afghanistan and migration issues; the national, religious and language policy of the Soviet government; study of Bolshevik military training policy and its role in the Central Asian region.

The level of study of the problem. Scientific studies related to the history of the armed movement against Soviet power in Central Asia can be divided into the following four groups in terms of period and territory: 1. Literature published during the Soviet period. 2. Scientific studies published during the years of independence. 3. Literature published in the CIS. 4. Studies created abroad.

The scope and scope of research on the first group is much wider, most of them were written under the influence of communist ideology and approached the problem from one side. In the studies of the literature belonging to the first group up to the mid-30s of the 20th century, many arguments are presented, and since censorship is not strong, they are distinguished by their relative impartiality³.

³ Validov A. Qizil askar va bosmachilik. – Samarqand-Toshkent: O'znashr, 1928; Kozlovskiy Ye. Krasnaya Armiya v Sredney Azii. Voenno-istoricheskiy ocherk. – Tashkent: Izdanie Politupravleniya Sr.-Az. V. O., 1928; Ilyutko F. Laqayda bosmachilik (lotin alifbosida). – Toshkent: O'znashr, 1931; Borisov A. Poxod konnoy gruppy 8-y kavbrigady v Kara-Kumskuyu pustynyu v 1927 godu. – Moskva: Voengosizdat, 1932.

Throughout 1950s and 1980s numerous researches were done on the subject⁴. In addition to the clarification of the history of the problem and the expansion of historiography, as well as the presentation of many arguments, the influence of the dominant ideology and the dominance of a one-sided approach to the issue can be observed in them.

In brief, although many works were created during the years of Soviet power, not all of them can be said to unbiasedly illuminate the history of the researched problem. Although the ideas in their works reflect the communist spirit, the abundance of evidence in the works and the methods of approaching the problem occupy a certain place in research historiography and in the study of history.

The second group. In the years of independence, the movement that was denounced as “basmachi” during the Soviet period was deeply scientifically analyzed by historians, and it was recognized by the scientific community that it was an armed movement against the Soviet government⁵. To date, many studies have been conducted on this topic. Works by Q. Rajabov, D. Ziyoeva, S. Shodmonova, N. Norjigitova, U. Rashidov, N. Nazarov, N. Hidoyatova, D. Mominov, B. Tojiboev, N. Hamaev and G. Ravshanova are included⁶. Also, issues related to the topic are covered in collective monographs⁷.

⁴ Nepesov G. *Pobeda sovetского stroya v Severnom Turkmenistane (1917 – 1936 gg.)*. – Ashxabad, 1950; Aleskerov Yu. *Inostrannaya voennaya interventsia i grajdanskaya vojna v Sredney Azii*. – Tashkent: Gosizdat Uzbekskoy SSR, 1959; Shamagdiyev Sh. *Ocherki istorii grajdanskoy vojny v Ferganskoy doline*. – Tashkent: “Nauka”, 1961; Irkayev M. *Istoriya grajdanskoy vojny v Tadjikistane*. – Dushanbe: “Irfon”, 1971; Polyakov Yu.A., Chugunov A.I. *Konets basmachestva*. – Moskva: “Nauka”, 1976; Zevelev A.I., Polyakov Yu.A., Chugunov A.I. *Basmachestvo: vozniakovenie, sushnost', krax*. – Moskva: “Nauka”, 1981; Xudoyberdiyev O. *Iz istorii voennogo stroitel'stva i likvidatsii kontrevolyutsii v Sredney Azii*. – Moskva: “Nauka”, 1984; Inoyatov X. *Narody Sredney Azii v bor'be protiv interventov i vnutrenney kontrevolyutsii*. – Moskva: “Mysl”, 1984.

⁵ Istiqlolimizning tarixiy ildizlari (round table) // “Sharq yulduzi”. 1995. № 11-12. – B. 3-29.

⁶ Rajabov Q. *Farg'ona vodiysida istiqlolchilik harakati: mohiyati va asosiy rivojlanish bosqichlari (1918-1924 yillar)*. PhD dissertation (Historical sciences). – Toshkent, 1995; See: the same author. *Buxoroga qizil armiya bosqini va unga qarshi kurash*. – Toshkent: “Ma'naviyat”, 2002; See also. *Turkiston mintaqasida sovet rejimiga qarshi qurolli harakat (1918-1924 yillar)*. DSc dissertation (Historical sciences). – Toshkent, 2005; See also. *Madaminbek*. – Toshkent: “Abu matbuot-konsalt”, 2011; See also. *Shermuhammadbek*. – Toshkent: “Abu matbuot-konsalt”, 2011; See also. *Hamro Polvon*. – Toshkent: “Abu matbuot-konsalt”, 2011; See also. *Farg'ona vodiysidagi istiqlolchilik harakati: mohiyati va asosiy rivojlanish bosqichlari (1918-1924 yillar)*. – Toshkent: “Yangi nashr”, 2015; See also. *Voorujennoe dvizhenie v Turkestanе protiv sovetского rejima (1918-1924)*. – Beau Bassin: LAP Lambert Academic Publishing, 2018; See also. *Turkistondagi istiqlolchilik harakati (1918-1935) o'zbek davlatchiligi tarixida // “Ozbekiston tarixi”*. 2021. № 1. – B. 20-55; See also. *Ibrohimbek qo'rboshi va safdoshlari haqida // “Ozbekiston tarixi”*. 2021. № 1. – B. 94-153; See also. *Ibrohimbek qo'rboshi va safdoshlari jasorati*. – Toshkent: “Fan”, 2022; See also. *Turkiston qo'rboshilari*. – Toshkent: “Fan”, 2022; See also. *Turkiston mintaqasida sovet rejimiga qarshi istiqlolchilik harakati va mohiyati (1918-1935 yillar)*. – Toshkent: “Fan”, 2022; Ziyayeva D. *Turkistonda milliy ozodlik harakati XX asr tarixshunosligida (1916 yil qo'zg'oloni va 1918-1924 yil istiqlolchilik harakatini o'rganish muammolari)*. DSc dissertation (Historical sciences). – Toshkent, 1999; See also. *Bosmachilik: haqiqat va uydirma*. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2000. See also. *Turkiston milliy ozodlik harakati*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2000; Shadmanova S. *Nemis va turk tarixshunosligida Turkistondagi 1917-1924 yillarda sovet mustamlakachiligiga qarshi kurash masalalari*. PhD dissertation (Historical sciences). – Toshkent, 2002; See also. *Nemis va turk tarixshunosligida sovet mustamlakachiligiga qarshi kurash masalalari (1917-1924-yillar)*. – Toshkent: “Abu matbuot-konsalt”, 2008; Norjigitova N. *Turkistonda “bosmachilik harakati” tarixshunosligi (sovet davri)*. PhD dissertation (Historical sciences). – Toshkent, 1995; Rashidov U., Rashidov O'. *Buxoroning Rossiya bilan iqtisodiy va siyosiy munosabatlari tarixidan (1900 – 1925 y.)*. – Buxoro: “Buxoro”, 2013; Nazarov N. *Muhammad Ibrohimbek Laqay. 2-nashr. Seriya «Rabochie dokumenty IFEAK»*. Выпуск 24 (mart 2007 g.). – Toshkent, 2007; Xidoyatova N.G. *Basmacheskoe dvizhenie v sovremennoy sovetologii*. Avtoref. dis. ... kand. istor. nauk. – Tashkent, 1993; Mo'minov D. *O'rta Buxoro va Sharqiy Buxoroda qizil armiyaga qarshi qurolli harakat (1920-1926 yillar)*. PhD dissertation (Historical sciences). – Toshkent, 2010; Tojiboev B. *Samarqand viloyatida sovet rejimiga qarshi qurolli harakat (1918–1926 yy.)*. PhD dissertation abstract. – Andijon, 2019; Hamaev N. *O'zbekiston hududida istiqlol uchun*

In these studies, the history of the struggle against Soviet power was studied based on new approaches. As a result of the researches related to the subject, in all the textbooks, training manuals and training programs created within the framework of the higher education institutions and the public education system, this topic was called the armed movement against the Soviet power, which created an opportunity for the historical truth to emerge.

The third group. There are also several studies on the subject of armed action against the Soviet regime in the CIS countries. It has been studied by some researchers in the Russian Federation⁸, Kazakhstan⁹, Turkmenistan¹⁰, Kyrgyzstan¹¹ and Tajikistan¹².

qurolli harakat va unga qarshi kurashning matbuot sahifalarida targ'ib etilishi (1918-1934 yillar). PhD dissertation abstract. – Toshkent, 2020; Ravshanova G. Qashqadaryo vohasida sovet hokimiyatining o'rnatilishi va unga qarshi qurolli harakat (1920-1930 yillar). PhD dissertation abstract. – Qarshi, 2022.

⁷ Turkistan v nachale XX veka: k istorii istokov natsional'noy nezavisimosti. Editor: R. Rajapova – Tashkent: "Sharq", 2000; O'zbekistonning yangi tarixi. 2-book. O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. Mas'ul muharrir: M. Jo'rayev. –Toshkent: "Sharq", 2000; O'zbekiston tarixi (1917 – 1991 yillar). Two books. First book. 1917-1939 y. Editors: R.Abdullayev, M.Raximov, Q.Rajabov. –Toshkent: "Ozbekiston", 2019.

⁸ Gankovskiy Yu.V. Personaji s «toy storony». Ibragim-bek Lokay // "Aziya i Afrika segodnya". 1994. № 4. – S. 61-63. See also. Personaji s «toy storony». Enver-pashi sredi basmachey // "Aziya i Afrika segodnya". 1994. № 5. – S. 59-61. Gilensen V.M. Sotrudnichestvo krasnoy Moskvyy s Enver-Pashoy i Djemal'-Pashoy // "Vostok". 1996. № 3. – S. 45-63. Vdovichenko D.I. Enver-Pasha // "Voprosy istorii". 1997. № 8. – S. 42-45. Ivnitkiy N.A. Repressivnaya politika sovetsoy vlasti v derevne (1928-1933 gg.). – Moskva, 2000. Shevchenko. D. Basmacheskoe dvijenie. Politicheskie protsessy i vooorujennaya bor'ba v Sredney Azii (1917-1931 gg.). Avtoref. diss. kand. ist. nauk. – Irkutsk, 2006; Pylev A. Basmachestvo v Sredney Azii: etnopoliticheskiy srez (vzglyad iz XXI veka). – Bishkek, 2006; See also. Basmacheskoe dvijenie v Sredney Azii (1918-1934). Obshhie cherty i regional'nye osobennosti. Avtoref. diss. kand. ist. nauk. – Sankt-Peterburg, 2007. Boyko V.S. Vlast' i oppozitsiya v Afganistane: osobennosti politicheskoy bor'by v 1919-1953 gg. – Moskva-Barnaul, 2010; Tarxova N.S. Krasnaya armiya i stalinskaya kollektivizatsiya. 1928-1933 gg. –Moskva: ROSSPEN, 2010. Nefedov S.A. Agrarnye i demograficheskie itogi stalinskoy kollektivizatsii. – Tambov: TGU, 2013. Gusterin P. Istoriya Ibragim-beka. Basmachestvo odnogo kurbashi s yego slov. – Saarbrücken: Lambert, 2014. Pavlovich S.L. Istoriya natsional'nykh voinskiykh formirovaniy raboche-krest'yanskoy krasnoy armii v Sredney Azii (1920-1938 gg.). Diss. kand. ist. nauk. – Sankt-Peterburg, 2019.

⁹ Allaniyazov T. Krasnye Karakumy. Ocherki istorii bor'by s antisovetskim povstancheskim dvijeniem v Turkmenistane (mart – oktyabr' 1931 goda). – Jezkazgan-Almaty: "OST XXI vek", 2006; Allaniyazov T., Taukenov A. Posledniy rubej zashitnikov nomadizma. Istoriya vooorujyonnykh vystupleniy i povstancheskiy dvijeniy v Kazaxstane (1929 – 1931 gg.). – Almaty: "OST XXI vek", 2009; Koygeldiyev M.K. Stalinizm i repressii v Kazaxstane 1920–1940-x godov. Almaty, 2009. Baynazarova B. Turkistandag'y basmashylar qozg'alysynyn tarixnamasy. Tarix g'ylymdarynyn kandidaty g'ylymi derejesin alu ushin dayyndag'an dissertatsiyasynyn avtoreferaty. –Astana, 2010; Baymaxanov B. Enver pasha jene Turkistandag'y ult-azattyk kozgalys. Tarix g'ylymdarynyn kandidaty g'ylymi derejesin alu ushin dayyndag'an dissertatsiya. –Almaty, 2010.

¹⁰ Annaorazov J. Vosstanie turkmenskix kochevnikov v 1931 g. // "Voprosy istorii". 2013. № 5. – S. 36-53; See also. Turkmeno-kazaxskoe vosstanie(podavlenie) // "Vestnik". 2016. № 2. – S. 229-237; Ashirov T., Annaorazov J. Antisovetskoe vooorujennoe vosstanie v Turkmenistane // "Tarih Okulu Dergisi" (TOD). 2016. № 27. – S. 309-368; Ashirov T., Annaorazov J. Iz istorii politiki raskulachivaniya v Turkmenistane // Akademik Sosial Araştırmalar Dergisi. 2016. Yıl 4. Sayı 32. – S. 172-185.

¹¹ Jarkynbaev T.J. Osnovnoy etap basmacheskogo dvijeniya v Ferganskoy doline (1917-1924 gg.). Avtoref. diss. kand. ist. nauk. – Bishkek, 2005; Bakeeva B.Z. Antisovetskie dvijeniya v Kyrgyzstane v nachale XX veka. Avtoref. diss. kand. ist. nauk. – Bishkek, 2007; Altimişova Z. Kirgizistanda basmacı hareketiyle ilgili yeni bilgiler (1925-1934) // "BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi", 2017. – S. 91-116; See also. 1930lu yillarda Kirgizistandan Çine göç hareketleri // "Turkish Studies", 2013. Vol. 8/11. – S. 17-29; See also. 1920-1930lu yillarda Kirgizistanda basmacı hareketi // Doğumun 100. Yilinda Baymirza Hayit ve günümüzde Türkistan tarihi araştırmaları uluslararası sempozyumu bildirileri. İstanbul, 2017. – S. 115-132; Razakov T.J. Talasskoe vosstanie (1930 g.) // Vestnik KRSU. 2012. Tom 12. № 8. – S. 28-30; Tagaev M. Sotsial'naya i religioznaya ksenofobiya kak instrument politiki sovetsoy gosudarstva. Istoriya i neizvlechennye uroki (1929-1936 gg.). Na primere materialov yuga Kyrgyzstana // <https://www.pluralism.ca/wp-content/uploads/2018/04/Myktar-Tagaev-Russian-Apr2018-FINAL.pdf>.

¹² Abdullayev K. Ot Sin'tszyanya do Xorasana. Iz istorii Sredneaziatskoy emigratsii XX veka. – Dushanbe: "Irfon", 2009.

Among the researchers of the CIS, the approach to the problem is diverse, and most of the historians who conducted scientific research within this topic gave an impartial and objective assessment of the issue. But some historians, politicians and journalists, without studying the problem in depth, promote the old-fashioned approach.

The fourth group. The interest in the subject of armed action against the Soviet power was also much greater abroad. Among them, in the researches conducted before the disintegration of the USSR, some misinterpretations, cases of not being able to fully cover the problem due to insufficient sources are observed¹³. There are also foreign studies that have given a truthful and objective assessment of the problem¹⁴. In particular, the works of foreign scientists such as J. Riordan, B. Penati and B. Loring were characterized by the fact that they were written based on archival sources, that they covered aspects that were not paid attention to in other studies, and that they were consistent with the views of Uzbek scientists who conducted research within the scope of the topic.

In general, the views of Western scholars differ from those of Soviet historiography and some studies in the CIS. In particular, in foreign studies, this problem is called the national liberation movement, the struggle against colonialism, and the uprising against Soviet power. In foreign studies, special attention is paid to, firstly, to reveal the colonial nature of the Soviet power, secondly, to highlight the difficult socio-economic situation in the region, and thirdly, to the history of uprisings against the Bolshevik policies.

¹³ Olcott M. The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24 // "Soviet Studies". 1981. Vol. 33. № 3. – Pp. 352-369; Ritter W. The Final Phase in the Liquidation of Anti-Soviet Resistance in Tadzhikistan: Ibrahim Bek and the Basmachi, 1924-31 // "Soviet Studies". 1985. Vol. 37. № 4. – Pp. 484-493; See also. Revolt in the Mountains: Fuzail Maksim and the Occupation of Garm, Spring 1929 // "Journal of Contemporary History". 1990. Vol. 25. № 4. – Pp. 547-580; Fraser G. Basmachi-I // "Central Asian Survey". 1987. № 1. – Pp. 1-73; See also. Basmachi-II // "Central Asian Survey". 1987. № 2. –Pp. 7-42; Lageard de H.A. The revolt of the basmachi according to red army journals (1920-1922) // "Central Asian Survey". 1987. Vol. 6. № 3. – Pp. 1-35.

¹⁴ Paksoy H.B. "The Basmachi": Türkistan National Liberation Movement 1916-1930s // Modern Encyclopedia of Religions in Russia and Soviet Union. 1991. Vol. IV. – Pp. 5-20; See also. Basmachi (Basmachevo) movement and Z.V. Togan: The Turkistan National Liberation Movement // "Sociétés musulmanes et démocratie". № 27. 1999. – Pp. 301-312; Penati B. Tra resistenza e guerra civile. Il basmaçestvo in Bukharia orientale e le relazioni afgano-sovietiche, 1925-1931 // <https://www.academia.edu>; See also. The reconquest of East Bukhara: the struggle against the Basmachi as a prelude to Sovietization // "Central Asian Survey". № 26 (4). 2007. –Pp. 521–538; Loring B. Rural dynamics and peasant resistance in Southern Kyrgyzstan, 1929-1930 // "Cahiers du monde russe". 2008/1. Vol. 49. – Pp. 209-210; Buttino M. Ethnicité et politique dans la guerre civile: À propos du basmaçestvo au Fergana // Cahiers du monde russe. 1997. Vol. 38. № 1-2. –Pp. 195-202; Буттино М. Революция наоборот. – Москва: "Звенья", 2007; Riordan J. Red DIME: dissecting the bolshevik liquidation campaign in the Ferghana valley against the basmachi resistance. – Fort Leavenworth, Kansas: United States Agency for International Development, 2008. – 42 p.; Shalingoz M., Akhantaeva A. Some aspects of the "basmachi" movement and the role of Enver Pasha in Turkestan // "Journal of History". 2020. № 2 (97). –Pp. 24-33; Baumann R.F. Russian-Soviet Unconventional Wars in the Caucasus, Central Asia, and Afghanistan. Leavenworth papers (Выпуск 20). Fort Leavenworth, Kansas: Combat Studies Institute, U.S. Army Command and General Staff College, 1993; Edgar A. Genealogy, Class, and "Tribal Policy" in Soviet Turkmenistan, 1924-1934 // "Slavic Review". 2001. Vol. 60. № 2. – Pp. 266-288; Ohayon I. Lignages et pouvoirs locaux. L'indigénisation au kirghizstan soviétique (années 1920-1930) // "Cahiers du monde russe". 2008/1. Vol. 49. – Pp. 145-182; Teichmann Ch. Canals, cotton, and the limits of de-colonization in Soviet Uzbekistan, 1924–1941 // "Central Asian Survey". 2007. 26 (4). – Pp. 499-519; Hayit B. "Basmacılar" Türkistan Milli Mücadele Tarihi (1917-1934). – Ankara: TDV Yayınları, 1997; Abdullah Recep Baysun. Turkistan istiklal hareketleri ve Enver Pasha. – Istanbul: Docu kutuphanesi, 2006; Bademci A. 1917-1934 Turkistan milli istiklal hareketi korbasilar ve Enver Pasha. Cild. 1. – Istanbul: "O'tuken", 2008; Cild, 2. – Istanbul: "O'tuken", 2008.

The connection of the research with the research plans of the research institution where the dissertation was completed. Dissertation is conducted in accordance with the scientific research work plan of the Institute of History, Uzbekistan Academy of Sciences within the framework of the innovative and practical IFA-2012-1-4 “History of Uzbekistan (1917-1991)” FA-A-G028 P3-2014-0912205347 “National-territorial policy of delimitation in the Republics of Central Asia and its consequences (1924-1925)” projects held in (2015-2017)”.

The purpose of the study is to reveal the place of the struggle against Soviet power in the history of national liberation movements in Central Asia in 1925-1935.

Tasks of the research:

to reveal the scientific-theoretical foundations and essence of the armed movement against the Soviet power in the Central Asian republics;

studying the driving forces of the struggle against Soviet power and its social and ethnic composition;

coverage of issues of management, army structure and supply of the armed movement;

to reveal the influence of political, socio-economic processes in the Central Asian republics in the strengthening of the struggle against Soviet power;

to analyze the effect of agrarian "reforms" on the intensification of the struggle;

Covering the main battles and specific aspects of the movement against the Red Army in the Uzbek SSR and Tajik SSR;

Study of the struggle against Soviet power and its defeat in the Turkmen SSR and Kyrgyz ASSR;

revealing the role of military and law enforcement agencies, economic system, communist ideology and propaganda of the Soviet government in ending the armed movement.

The object of the study is the history of the struggle against Soviet power in Central Asia in 1925-1935.

The subject of the study is the analysis of the idea, goal, tasks, leaders of the movement, participants and their activities, political, socio-economic changes in the region and their impact on the dynamics of the struggle against the Soviet power in Central Asia.

Research methods. Narrative, historical genetic, comparative, historical typological, historical systematic, historical diachronic and synchronous, logical analysis, problem chronological methods were used in the research process.

The scientific novelty of the research is as follows:

intensification of the struggle against Soviet power in Central Asia was caused by the violence, looting by the Red Soldiers, and starvation; it was determined that during the period of land and water “reform” and collectivization factors such as confiscation of the population's property, deprivation of political (voting, being elected), social (they could not use medical services, their children were excluded from schools) rights; repression of intellectuals; closing of mosques and madrasahs and the restriction of Islam had an effect;

it was determined that the driving force of the struggle consisted of clerics, merchants, farmers, herdsmen and artisans, women, old people and children

participated in the battles in addition to men, and the participants consisted of socially rich, middle-class and poor categories, so it became a general people's movement;

it is determined that in order to suppress the armed movement, the Soviet authorities held negotiations in addition to the military and punitive policy, and in this process, in order not to allow the leaders of resistance to gather food, rest, and increase their reputation among the population, they called on the rebels to surrender without any ceremony, without signing contracts and documents, and without accepting gifts;

it has been proven that those who surrendered in order to end the armed movement in Central Asia and agitate the population to be loyal to the Soviet government, those who returned from emigration, were given privileges such as exemption from agricultural taxes for a period of three months to one year, and the allocation of loans and credits for the reconstruction of their farms;

it was determined that the defeat of the armed movement was caused by the fact that the leaders of the struggle did not unite under a single leadership, the lack of a political program, the lack of material and military supplies, the fact that many soldiers were sent from the Center to Central Asia and the use of airplanes, tankettes and cannons against the rebels, and the absence of a strong Muslim state supporting the struggles in the region.

The practical results of the research are as follows:

the State Museum of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan and the Museum of the History of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan have been presented with 10 archival documents and sources (150 pages), photos depicting battles and historical processes (40). These documents served to further improve the activities of museums, to enrich their contents, to fill their funds with new information and expositions;

for the first time in the research, 24 minutes of the “Central Commission for Combating *Basmachi* (Oppression)” under the Central Asian Bureau of the Central Committee of the All-Russian Communist Party, 27 monthly reports of the Central Asian military district, 9 military commanders' appeals, 57 OGPU short reports on the political situation, 9 information summaries, 7 analytical materials, reports, orders of the Autonomous Representation of the OGPU in Central Asia, information on the history of the activities of armed groups of 5 operational departments of the GPU of Turkmenistan and many other primary archival documents were put into scientific circulation;

by analyzing archival documents and press materials, controversial and little-studied issues of the history of Uzbekistan were clarified. In particular, it was revealed that the tense political situation and difficult socio-economic processes in the Central Asian region influenced the strengthening of the struggle against the Soviet power. Also, the reasons for the defeat of the armed movement were identified;

the history of the battles and uprisings against the Soviet government in 1925-1935 and the participation of not only men but also women in them is revealed. This information served as an evidential basis for the creation of documentary films and

works of art that shed light on the complex and controversial history of the Soviet era of Uzbekistan.

The reliability of the research results is explained by the use of recognized approaches and methods in the science of history, the use of a large amount of archival documents, press materials and literature, the implementation of conclusions, proposals and recommendations in practice, and the confirmation of the obtained results by competent structures.

Scientific and practical significance of research results. The scientific significance of the research results is explained by further deepening of scientific and theoretical knowledge about the nature of the policy pursued by the Soviet authorities in Central Asia, socio-economic and political processes in the region, and the history of the struggle against the Bolshevik policy, and the implementation of scientific conclusions on this issue.

The practical significance of the research results is determined by the fact that they serve in the study of the history of the Soviet era of Uzbekistan, in the development of historical knowledge, in the enrichment and updating of the existing expositions in museums with historical facts, as well as in the implementation of state programs for the preparation of textbooks, training manuals and additional literature in higher educational institutions and secondary special education systems.

Implementation of research results. Based on the developed scientific conclusions and proposals regarding the history of the armed movement against the Soviet authorities in Central Asia:

the conclusions that the driving force of the struggle was composed of clerics, merchants, farmers, herdsmen and craftsmen, women, old people and children took part in the battles in addition to men, and the participants consisted of socially rich, middle-class and poor categories, so it became a general people's movement was used (Reference № 3/1255-494 of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan dated March 1, 2022) preparing a two-volume "History of Uzbekistan (1917-1991)" (First book. Tashkent: "Uzbekistan", 2019. Pages 216-235). The introduction of the results created a wide opportunity to study the history, purpose and nature of the armed movement against the Soviet power, as well as its importance;

intensification of the struggle against Soviet power in Central Asia was caused by the violence, looting by the Red Soldiers and starvation; it was determined that during the period of land and water "reform" and collectivization factors such as confiscation of the population's property, deprivation of political (voting, being elected), social (they could not use medical services, their children were excluded from schools) rights; repression of intellectuals; closing of mosques and madrasahs and the restriction of Islam had an effect were used in a practical research project № FA-A-G028 P3-2014-0912205347 entitled "National-territorial delimitation in the republics of Central Asia and its consequences (1924-1925)" (Reference № 3/1255-494 of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan dated March 1, 2022). The application of scientific results made it possible to shed light on socio-economic and political processes in Central Asia on the basis of primary sources;

the scientific results and materials related to suppress the armed movement, the Soviet authorities held negotiations in addition to the military and punitive policy, and in this process, in order not to allow the leaders of resistance to gather food, rest, and increase their reputation among the population, they called on the rebels to surrender without any ceremony, without signing contracts and documents, and without accepting gifts and this were used to enrich the History Museum of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan (Reference № 2/1953 of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan dated July 5, 2022). The use of scientific results, new materials, historical sources and information, and the display of archival documents not included in scientific circulation in museum expositions will expand the imagination and thinking of visitors regarding the history of the struggle against the Soviet power in Central Asia, as well as love for the Motherland, serves to fulfill the responsible task of forming feelings such as heroism, bravery and courage in the younger generation;

the defeat of the armed movement was caused by the fact that the leaders of the struggle did not unite under a single leadership, the lack of a political program, the lack of material and military supplies, the fact that many soldiers were sent from the Center to Central Asia, and airplanes, tankettes and cannons were used against the rebels, and the absence of a strong Muslim state supporting the struggles in the region. the conclusions were used in the preparation of programs on the “History of Uzbekistan” TV channel (Reference № 06-28-461 of the National Television and Radio Company of Uzbekistan dated February 24, 2022). The presented materials served to improve the content of the shows, to enrich them with scientific evidence;

from the scientific results related to the granting benefits to those who surrendered in order to end the armed movement and those who returned from emigration such as exemption from agricultural tax for a period of three months to one year and turn the population to the side of the Soviet government, and the allocation of loans and credits for the reconstruction of their farms, on the “History of Uzbekistan” TV channel used in the preparation of programs (Reference № 02-40-114 of the National Broadcasting Company of Uzbekistan dated January 14, 2020). The results of the research serve in the formation and development of patriotic ideas among young people.

Approbation of research results. The research results were approved at 15 scientific conferences, including 5 international conferences and 10 national scientific-practical conferences.

Publication of research results. A total of 30 scientific works were published on the subject of the dissertation, including 1 monograph, 14 articles in scientific publications recommended for publication of the main results of doctoral dissertations of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan, including 3 in foreign journals.

The size and structure of the dissertation. The study consists of an introduction, four chapters, a conclusion, a list of sources and references, and appendices. The research part of the dissertation is 259 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

In the introductory part, based on the relevance and necessity of the topic of the dissertation, the compatibility of the research with the priority directions of the development of science and technology of Uzbekistan as well as the review of foreign scientific research, the level of research of the problem, the connection of the research with the research plans of the higher educational institution where the dissertation was completed, the purpose and tasks of the research, object and subject, methods of scientific research, scientific novelty of the work, implementation of the obtained results into practice, published works and information on the structure of the dissertation are shown.

The first chapter of the dissertation entitled **“Scientific-theoretical foundations of the topic of the armed movement against Soviet power in Central Asia, driving forces of the struggle and management issues”** contains the theoretical foundations and essence of the struggle against the Soviet power, the driving forces of the struggle, social and ethnic composition, military management and supply issues in the army has analyzed.

It has been repeatedly emphasized by the prominent leaders that the armed movement is essentially a struggle for the rights, freedoms and independence of the Turkistan peoples¹⁵. In particular, the address of one of the leading commanders of Samarkand region, Ochilbek, to the Soviet military and civilian institutions in 1922 helps to reveal the essence of the struggle more clearly. It mentions that the Turkestanis, who have been oppressed for 55 years, want to live as free citizens, and for the first time in 1917 they announced an independent autonomy in Kokand, and that the Bolsheviks did not want Turkestan Autonomy and started to implement communism. He also emphasized that the people of Fergana were robbed, shot, and violence was committed against their women and children and said: “We are not thieves, we are not oppressors (basmachi). The oppressors are your red soldiers who, because they are afraid to fight us, rob, kill and abuse the peaceful, innocent population. Now I ask you, if you have a conscience, tell me who are the thieves, are we oppressed and fighting for the liberation of our country or your red soldiers?”¹⁶. The opinions expressed by the prominent leaders confirm that their goal is to fight for the freedom of Turkestan, denying the scientific and theoretical approaches that arose during the Soviet era.

The history of the struggle against the Soviet power is conventionally divided into two periods, 1918-1924 and 1925-1935¹⁷.

¹⁵ See: Riordan J. Red DIME: dissecting the bolshevik liquidation campaign in the Ferghana valley against the basmachi resistance. – Fort Leavenworth, Kansas: United States Agency for International Development, 2008. – P. 18; Olcott M. The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24 // “Soviet Studies”. 1981. Vol. 33. № 3. – P. 359.

¹⁶ RGVA (Rossiyskiy gosudarstvenniy voennyi arxiv), f. 40712, op.1, d. 46, l. 75, 75 ob.

¹⁷ Istiqlolimizning tarixiy ildizlari (round table) // “Sharq yulduzi”. 1995. №. 11-12. – Pp. 4-9; Rajabov K. Istiqlolchilik harakati v Ferganskoi doline: sushnost' i osnovnye etapy razvitiya (1918-1924). Avtoref. diss. kand. ist. nauk. – Tashkent, 1995. – S. 24-25; Ziyoyeva D. Turkistonda milliy ozodlik harakati (Mustabid tuzumga qarshi 1916 yil va 1918-1924 yillardagi xalq kurashlari tarixshunosligi). –Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2000. – B. 151.

The factors that caused the struggle against Soviet power in Central Asia and influenced its continuation in 1918-1935 are as follows:

- termination of Turkestan Autonomy in 1918, Khanate of Khiva and Bukhara Emirate in 1920 by military force, which gained special importance in the history of Uzbek national statehood, massacres and robberies were carried out by the Red Army in this process¹⁸;

- The Russian Empire did not drastically intervene in the life of society in the Turkestan region. However, the Bolshevik government actively intervened in all systems of administration and declared its task not only to administer but also to reshape the region¹⁹. With the establishment of the Soviet power, the laws of the new system were introduced, and the values formed on the basis of Islam and Sharia began to be restricted;

- in the process of suppressing the armed movement, the wrong and disorderly policy in the Fergana Valley, uncontrolled military operations, atrocities committed by Armenian rebels and Soviet troops²⁰, later confiscation of people's property, abolition of private property, policy of "military communism" in the entire Turkestan region, grain monopoly, the emergence of famine²¹;

- in the republics of Central Asia in 1925-1926, there was a drought, economic tension among the population, and a grain crisis in 1927/1928;

- land and water "reform" carried out in 1925-1929, collectivization and tax policy in 1929-1932, injustices in the electoral system increased;

- the fact that the leaders sent from the Center did not know the conditions of the population well and did not consider their national values, customs and traditions strengthened the mistakes and shortcomings of the Soviet government.

In the 1920s and 1930s, Central Asia became an area of intense struggle against the Bolshevik policy. Struggle is a national movement involving all social strata of the population and various professions. The driving force of the struggle against Soviet power and its social structure consists of the following features:

- the ranks of the armed movement included the rich, the middle class and the poor.

- the driving force was intellectuals, scholars (eshons, mullahs and mudarris), officers, mainly peasants and artisans, partly merchants and workers.

- the leaders of the movement consisted mainly of officials who held some rank and position or held various positions in the governing system before the establishment of Soviet power. Also, prominent people who had a certain level of

¹⁸ Rajabov Q. Buxoroga qizil armiya bosqini va unga qarshi kurash. –Toshkent: "Ma'naviyat", 2002. – B. 11-13; See also. Farg'ona vodiysidagi istiqloqlilik harakati: mohiyati va asosiy rivojlanish bosqichlari (1918 – 1924 yillar). – Toshkent: "Yangi nashr", 2015. – B. 47-50; See also. Turkiston Muxtoriyati vazirlari hamda milliy majlis a'zolari hayoti va taqdiri. –Toshkent: "Bodomzor invest", 2021. – B. 13-17.

¹⁹ Riordan J. Red DIME: dissecting the bolshevik liquidation campaign in the Ferghana valley against the basmachi resistance. – Fort Leavenworth, Kansas: United States Agency for International Development, 2008. – P. 6-7.

²⁰ RGASPI, f. 122, op. 1, d. 29, l. 44-45; Ibid, f. 61, op. 1, d. 23, l. 116-125; Buttino M. Revolyutsiya naoborot. – Moskva: "Zven'ya", 2007. – S. 280-288; Lageard de H.A. The revolt of the basmachi according to red army journals (1920-1922) // "Central Asian Survey". 1987. Vol. 6. № 3. – P. 1-4.

²¹ Shahingoz M., Akhantayeva A. Some aspects of the "basmachi" movement and the role of Enver Pasha in Turkestan. – P. 27; Rahmatov M. Turkistondagi ocharchilik va uning oqibatlari (1917 – 1924 yy.). Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2019.

knowledge of the military field and had significant influence among the people were able to gather people around them and formed their own groups and started fighting against the Soviet government.

- among the leaders of the movement there were persons who received a strong education in Islamic knowledge. Among the leaders of the movement who received religious education and had a deep knowledge of Sharia rules, it is possible to mention such leaders as Mulla Abdul Qahhar, Jora Amin, Fuzayl Makhsum, Yormat Makhsum.

- from the end of 1929 and the beginning of 1930, the social composition of the participants of the struggle expanded with representatives of the population of various professions (collective farmers, employees, members of the Party and Komsomol, the chairman and members of the village council).

- it was of particular importance that not only men, but also women, children and the elderly participated in this movement, which covered all levels of society and people of various professions²².

The policy of collectivization in Central Asia caused great discontent among all strata of the population. As a result, since 1930, the social composition of the participants of the armed movement has expanded. Representatives of various fields who served in Soviet offices also participated in the ranks of the rebels. Only in the summer of 1930, the participants of the uprising, which covered the Osh district, were the rich, the middle class, the poor, and the workers, and they consisted of collective farmers, servants, members of the village council, [Communist] Party and Komsomol²³. At this time, firstly, apart from the wealthy, discontent with the Soviet government grew among the poor peasants and workers, who were considered the support of the Bolsheviks. Also, these social categories made up the majority of the population and became the main driving force of the struggle. Secondly, the attitude among the employees of the Soviet authorities, especially among the leaders, has changed to a negative side. For example, in the uprisings in Atbashi region, the administration of the district party committee, the chairpersons of the consumer union, the deputy of the department of public education, the inspector of the cooperative union, some Komsomol members, the deputy of the public propaganda department of the party committee were also involved in the uprising. The prosecutor of Norin district also took an oath²⁴ on the Koran to participate in the uprising at the meeting of the *bais* and *manaps*. The driving forces of the struggle against Soviet power in Central Asia were composed of all the peoples who lived in the region.

Supplying the combatants with weapons, food, clothing, horses and fodder was an important and complex issue. Including:

²² RGVA, f. 25895, op. 2, d. 19, l. 115, 137; Ibid, op. 1, d. 62, l. 22.

²³ See: Sovetskaya derevnya glazami VChK-OGPU-NKVD. 1918-1939. Dokumenty i materialy. V 4-x tomax. T. 3. Kn. 1. – Moskva: ROSSPEN, 2003. – S. 412-415.

²⁴ GARF, f. R-374, op. 27, d. 269, l. 5-6.

- the leaders of the struggle covered all the provisions of the soldiers mainly from the taxes collected from the population, the support of the rich and the wealthy proprietors²⁵.

- in the early years of the movement, weapons were produced by the fighters themselves. In particular, Madaminbek manufactured rifles, ammunition, pistols, and cannons in his residence in Garbuva, in Uchtepada fortress (Namangan suburb), and in Kokanqishlok (Andijan uezd)²⁶.

- weapons were mainly imported from Afghanistan, Iran and China²⁷. Also, in addition to weapons, shoes, textiles, tea and other products were brought from the city of Peshawar, India²⁸. The difficulty in the matter of supply was that all kinds of weapons could be found. However, their prices were expensive for the leaders of the fight. The cost of transportation was high when bringing weapons. If the above two aspects are solved, bringing weapons to the border of Central Asia is also a problem. In one of the letters sent to Ibrahimbek in February 1925, the following information is given: "What you wrote about was mainly the opportunity to find and buy from Mazar Sharif. Several muzzleloaders were found. But they are somewhat outdated. No matter how much we tried to lower the price, they did not lower the price of these cannons to us"²⁹.

- weapons were purchased from Soviet military garrisons located in Central Asia as well as from abroad³⁰.

The economic support of the participants of the struggle was carried out directly by the population itself. Taxes were collected in the traditional manner, i.e. in the form of zakat, ushr, khiroj, in addition to a special military tax. Food, money, finished products (manufacturing), clothing, shoes, blankets, saddles, harnesses, livestock, horses and various household items were collected as taxes³¹. For example, according to the information of 1922, in Namangan uezd, leader Rahmonqul asked for 10 % of the population's income as a tax³². According to the information of November 1925, in Zarafshan province, 1 sheep or 5 to 10 tchervonets (ten-ruble banknote), 1 *batman*³³ of barley, 50 bundles of alfalfa were collected from the population as a tax by mullahs or amins³⁴. The order of taxes was not always in this form, but was determined by the leaders of the struggle based on the local economic situation. In addition to taxes, residents also fed the soldiers settled in the villages and sewed clothes for them³⁵.

²⁵ AAP Uzbekistan, f. 58, op. 1, d. 625, l. 192.

²⁶ Rajabov Q. Farg'ona vodiysidagi istiqlolchilik harakati: mohiyati va asosiy rivojlanish bosqichlari (1918 – 1924 yillar). – Toshkent: "Yangi nashr", 2015. –B. 93; Buttino M. Revolyutsiya naobrot. – Moskva: "Zven'ya", 2007. - S. 280.

²⁷ AAP Uzbekistan, f. 58, op. 1, d. 625, l. 187-189.

²⁸ AAP Uzbekistan, f. 58, op. 1, d. 625, l. 192.

²⁹ AAP Uzbekistan, f. 58, op. 1, d. 625, l. 189.

³⁰ RGVA, f. 25895, op. 1, d. 1656, l. 59.

³¹ AAP Uzbekistan, f. 58, op.1, d. 625, l. 209-211.

³² Riordan J. Red DIME: dissecting the bolshevik liquidation campaign in the Ferghana valley against the basmachi resistance. – Fort Leavenworth, Kansas: United States Agency for International Development, 2008. – P. 11.

³³ A small *batman* equaled 20 kg and a large *batman* was 170 kg.

³⁴ "Sovershenno sekretno": Lubyanka – Stalinu o polojenii v strane (1922-1934 gg.). T.3. Ch.2. 1925 g. –Moskva, 2002. – S. 697.

³⁵ AAP Uzbekistan, f. 58, op. 1, d. 625, l. 210.

The issue of intelligence and security played an important role for both opposing sides. National groups also had separate units for intelligence. Boris Gordon, the head of the secret operative department of the Central Asian Representative Office of the OGPU, said in his report on July 16, 1923 that the information network of the “basmachi” was the entire Muslim population without exception³⁶. The leaders of the struggle have implemented a strong intelligence system with the help of their trusted men. Intelligence of 5-15 people did strong work for Kurbashi³⁷. Ibrohimbek collected the necessary evidence about the number of soldiers in the Soviet military units, their near-term plan, and military equipment through his confidants who were infiltrated to the side of the Red soldiers and people who worked as merchants in different cities³⁸.

According to the report of P. Dybenko, the commander of the Central Asian military district, in October 1931, the intelligence service in the national groups in the Turkmen SSR consisted of two parts, the first group consisted of 2-4 people, and the second group consisted of 10-15 people. Previously, the task force was assigned to conduct intelligence and security studies at short distances and only in directions where the Soviet military was expected to approach. In 1931, this service was strengthened³⁹. Both of them were sent to a distance of 30 km⁴⁰. In addition, there were people who left their people and spied for the Red Army⁴¹. Also, the system of punishment and incentives was introduced by the leaders of the fight. Types of punishment consisted of whipping, disarming and execution by a firing squad. Ibrohimbek also started awarding young men who showed bravery and courage in battles in order to further raise their mood and fighting spirit⁴².

In the second chapter of the dissertation, entitled “**The main factors of the increase in the struggle against Soviet power in Central Asia**”, heavy taxes and duties imposed on the population, unfair election system, forced mobilization for military service, drought, crop failure, grain crisis, cotton monopoly, land and water “reform”, the impact of collectivization and religious politics on the dynamics of struggle is analyzed.

The influence of religious policy in the strengthening of the struggle against Soviet power is manifested in the following factors: 1. In Turkestan, Islam was the main ideology that comprehensively regulates the worldview, consciousness and daily life of Muslims. The Soviet atheist policy was perceived by the Muslim elite as a direct threat to the national way of life and Muslims⁴³. 2. The political rights of scholars were limited⁴⁴. 3. Religious education was banned in schools. 4. There were humiliating and denigrating acts of the Soviet military forces against the

³⁶ RGASPI, f. 17, op. 33, d. 281, l. 117.

³⁷ RGVA, f. 25895, op. 1, d. 1653, l. 181.

³⁸ Current archives of the Institute of History, notebook 3, – P. 10.

³⁹ RGVA, f. 25895, op. 1, d. 873, l. 2-3.

⁴⁰ RGVA, f. 25895, op. 1, d. 873, l. 3.

⁴¹ RGVA, f. 25895, op. 1, d. 873, l. 3 ob.

⁴² Current archives of the Institute of History, notebook 3, – P. 8; RGVA, f. 25895, op. 1, d. 1653, l. 181.

⁴³ Kurbanova N.U., Karasartova Ch.J. Religiozny faktor v basmacheskom dvizhenii (na primere Kyrgyzstana v 20-e gg. XX v.) // “Vestnik obshestvennykh i gumanitarnykh nauk”. 2020. T. 1. № 1. – S. 7.

⁴⁴ RGASPI, f. 17, op. 84, d. 87, l. 10-11; Olcott M. The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24 // “Soviet Studies”. 1981. Vol. 33. № 3. – Pp. 360-361.

population⁴⁵. 5. In the autumn of 1926, the OGPU submitted its document “On measures to combat against Muslim believers” to the Anti-Religion Commission under the Central Committee of the CPSU(b). It indicated the struggle against religious interference in rural socio-economic life, the opening of religious schools for adults, the complete ban on training and retraining courses for mullahs, the brutal persecution of mullahs who violated Soviet laws, and the deprivation of the electoral rights of muezzins⁴⁶. Since 1927, mosques, madrasahs, and judicial (*Qazi*) courts had been closed. Also, liquidation of endowment properties (*awqaf*) and restrictions on the rights of religious people were strengthened⁴⁷. The buildings of religious institutions were turned into warehouses and prisons⁴⁸. 6. In 1929, the Central Committee of the CPSU(b) adopted a decision “On measures to strengthen the fight against religions”, and the Presidium of the Sovnarkom of the USSR – “On religious associations”⁴⁹. According to it, religious activities were officially allowed. However, in practice, religious schools and mosques were closed, and thousands of intellectuals were arrested⁵⁰. Thus, the religious policy of the Soviet authorities in Central Asia aroused strong discontent among the population, and this had a great impact on the strengthening of the armed movement.

Heavy taxes and duties imposed on the population also had a great impact on the rise of the armed movement against the Soviet authorities in Central Asia. In Eastern Bukhara, the debt of the Red Army to the population amounted to more than 600 000 golden rubles⁵¹. The policy of looting carried out by the soldiers of the Turkestan front against the population intensified the struggle against the Soviet government⁵². Due to the lack of horses in the 13th corps, the horses in the hands of the residents were taken forcibly and free of charge⁵³. In 1927-1929, the general increase in taxes and injustices in Central Asia influenced the intensification of the struggle against Soviet power. Including: 1) taxes were excessively increased; 2) a high tax rate was imposed on the rich, property classes. 80 percent⁵⁴ more taxes were imposed in 1928 than in 1927; 3) there was not always a fair procedure in setting taxes, and tax objects were classified incorrectly⁵⁵; 4) In September 1928, the

⁴⁵ See: Qayg'usiz Otaboyevni qayg'ulari // O'zbekim. – Toshkent, 1992. – B. 78; Rajabov Q. G'olib armiyaning qora ishlari // “Sharq yulduzi”. 1998. № 6. – B. 193; Salmonov A. O'zbekistonda sovet hokimiyatining diniy siyosati: uydirma va tarix haqiqati (1917 – 1960 yillar). – Toshkent: “Tafakkur”, 2015. – B. 29.

⁴⁶ Arapov D. Etnicheskoe i konfessional'noe v Rossiyskom “musul'manstve”: islamskaya politika gosudarstva v XX–XXI vekax // “Vestnik Yevrazii=Acta Eurasica”. 2007. № 3. – S. 62-63.

⁴⁷ Loring B. Rural dynamics and peasant resistance in Southern Kyrgyzstan, 1929-1930 // “Cahiers du monde russe”. 2008/1. Vol. 49. – P. 191; Beloglazov A.V. Vliyanie islama na politicheskie protsessy v Tsentral'noy Azii. Kazan: Kazanskiy universitet, 2013. – S. 111.

⁴⁸ See: Mustafayeva N. Sovet davlatining O'zbekistonda olib borgan diniy siyosatiga doir mulohazalar // O'zbekistonda sovet davrida amalga oshirilgan siyosiy kampaniyalar. – Toshkent, 2017. – B. 181.

⁴⁹ Beloglazov A.V. Vliyanie islama na politicheskie protsessy v Tsentral'noy Azii. Kazan: Kazanskiy universitet, 2013. – S. 111-112.

⁵⁰ Ritter W. Revolt in the Mountains: Fuzail Maksim and the Occupation of Garm, Spring 1929 // “Journal of Contemporary History”. 1990. Vol. 25. № 4. – Pp. 553-554; Razakov T.J. Talasskoe vosstanie (1930 g.) // “Vestnik KRSU”. 2012. Tom 12. № 8. – S. 29.

⁵¹ RGASPI, f. 17, op. 33, d. 136, l. 7-8; RGVA, f. 110, op. 1, d. 226, l. 21-22.

⁵² RGVA, f. 25895, op. 1, d. 1649, l. 52.

⁵³ RGVA, f. 25895, op. 1, d. 1649, l. 52 ob.

⁵⁴ “Sovershenno sekretno”: Lubyanka – Stalinu o polojenii v strane (1922-1934 gg.). T. 6. 1928 g. – S. 482.

⁵⁵ “Sovershenno sekretno”: Lubyanka – Stalinu o polojenii v strane (1922-1934 gg.). T. 6. 1928 g. – S. 441, 480-481.

tax campaign intensified again in Central Asia. Based on the class approach, some tax concessions were given to the poor. Such benefits were offset by higher tax collection from other strata. However, the poor were taxed 2-3 times more than in 1927. As a result of injustices in the system, corruption and excessive taxation, in addition to the rich and the owners, the middle-class and poor peasants also openly protested against the tax campaign⁵⁶; 5) re-taxation was also one of the injustices in the system. This was also done by force⁵⁷; 6) Since 1928, a tax was imposed on non-agricultural receipts, i.e. income⁵⁸, and in the same year a water tax⁵⁹ was introduced in the Turkmen SSR.

The following factors related to the *process of collectivization* in Central Asia influenced the increase in the scale of the struggle against Soviet power: 1) according to party instructions, joining collective farms was voluntary⁶⁰. However, in practice it became mandatory⁶¹; 2) people who were dissatisfied with the agrarian “reforms” were arrested on the charges that they were the rich, “kulak” and had propagated against collectivization. During the establishment of the collective farm, punishments such as beating, intimidation, expulsion from the place of residence, exile, whipping, transfer of property and cultivated land to the state were widely used⁶²; 3) artificially enhanced plans for planting and harvesting cotton⁶³; 4) there was no economic incentive in the collective farm, labor productivity was low⁶⁴, the supply of grain to the members was in a very bad condition⁶⁵; 5) penalties against those who did not hand over the cotton specified in the plan were strengthened. Comrade Barabash ordered to confiscate the grain money and income of middle-class farmers who did not hand over the planned cotton in Charjui district based on the instructions approved by the Central Asia Bureau⁶⁶. In fact, this decision should have been introduced to middle-class farmers. However, this process was also broken and applied to some of the poor⁶⁷. Thus, due to the changes of the Soviet government in the agrarian sphere, dissatisfaction with the government among all strata of the population increased and turned into a rebellion.

The third chapter of the dissertation entitled “**General and specific features of the armed movement against the Soviet power in the Central Asian republics**” describes the general and specific aspects of the armed movement against the Soviet

⁵⁶ “Sovershenno sekretno”: Lubyanka – Stalinu o položenii v strane (1922-1934 gg.). T. 6. 1928 g. – S. 480-481.

⁵⁷ “Sovershenno sekretno”: Lubyanka – Stalinu o položenii v strane (1922-1934 gg.). T. 6. 1928 g. – S. 329, 430.

⁵⁸ Tagayev M. Sotsial'naya i religioznaya ksenofobiya kak instrument politiki sovetskogo gosudarstva. Istoriya i neizvlechenye uroki (1929-1936 gg.). Na primere materialov yuga Kyrgyzstana // https://www.pluralism.ca/wp-content/uploads/2018/04/Myktar-Tagaev_Russian-Apr2018-FINAL.pdf.

⁵⁹ “Sovershenno sekretno”: Lubyanka – Stalinu o položenii v strane (1922-1934 gg.). T. 5. 1927 g. – Moskva, 2003. – S. 680; Teichmann Ch. Canals, cotton, and the limits of de-colonization in Soviet Uzbekistan, 1924–1941 // Central Asian Survey. 2007. 26 (4). – P. 503.

⁶⁰ GARF, f. R-3316, op. 64, d. 946, l. 33-34; Ibid, f. R-374, op. 28, d. 3986, l. 84.

⁶¹ GARF, f. R-374, op. 28, d. 3986, l. 83, 87-89; Loring B. Rural dynamics and peasant resistance in Southern Kyrgyzstan, 1929-1930. – P. 206.

⁶² GARF, f. R-374, op. 28, d. 3986, l. 83.

⁶³ AAP Uzbekistan, f. 58, op. 6, d. 254, l. 137; GARF, f. R-374, op. 28, d. 3986, l. 81; Loring B. Rural dynamics and peasant resistance in Southern Kyrgyzstan, 1929-1930. – P. 206.

⁶⁴ GARF, f. R-374, op. 28, d. 3986, l. 78.

⁶⁵ GARF, f. R-374, op. 28, d. 3986, l. 80.

⁶⁶ GARF, f. R-374, op. 28, d. 3986, l. 80.

⁶⁷ GARF, f. R-374, op. 28, d. 3986, l. 79.

power in Uzbekistan SSR, Tajikistan SSR, Turkmenistan SSR and Kyrgyzstan ASSR in 1925-1935, the main battles and analyzed reasons for defeat. The peculiarity of the struggle in the Uzbekistan SSR and Tajikistan SSR are as follows: 1) the period of the highest rise was 1925-1926, 1929 and 1931. The number of participants in the struggle was 1400⁶⁸ in January 1925 under the leadership of Ibrohimbek, 600⁶⁹ in the summer of 1926, 700⁷⁰ under the leadership of Fuzayl Makhsum in April-May 1929, 2823⁷¹ under the leadership of Ibrohimbek in April-June 1931; 2) although external factors caused the beginning of the collisions in 1929 and 1931, the internal situation in the republics caused the movement to escalate; 3) in the second half of 1933, anti-Soviet groups (13 groups and 100 participants) were re-formed in Tajikistan SSR⁷²; 4) as a result of the struggle of 1925-1926: the hotbeds of struggle in Uzbekistan SSR and Tajikistan ASSR were terminated; as a result of a strong blow to the movement's leaders, participants, and supporting population, the form of struggle changed in the following years. In many cases, it was not in the form of armed action, but in the form of riots, rallies and demonstrations; 5) In 1931, under the leadership of Ibrohimbek, the resurgence of the armed movement was, first of all, the extremely strict establishment of the cotton monopoly⁷³. The demand for crops and grain in regions specializing in cotton growing has increased a lot⁷⁴. As a result, the shortage of bread and grain caused hunger among the population⁷⁵. According to information from May 6-7, residents of Shakhrinav and Romit regions ate grass for survival⁷⁶. Second, the policy of forced relocation had a strong negative effect on the morale of the population and increased the mood of discontent with the government⁷⁷.

Ibrohimbek fought 78 battles with Soviet military units from April 8 to May 13, 1931⁷⁸. In the last battles on June 12, 1931 in Akboshtov⁷⁹ and June 19 in the village of Oibulok, Ibrohimbek suffered heavy losses⁸⁰. Ibrohimbek surrendered⁸¹ to the Soviet authorities on June 23 in the village of Khojabulbulak on the right bank of the Kafirnihan river. During Ibrohimbek's 1931 actions, 19 *Kurbashi* and 970 young men were killed, 68 *Kurbashi* and 1805 young men were captured⁸². Thus,

⁶⁸ Irkayev M. *Istoriya grajdanskoy voynyy v Tadjikistane*. – Dushanbe: “Irfon”, 1971. – S. 506.

⁶⁹ Current archive of the Institute of History, notebook 2, – P. 50.

⁷⁰ Amanov R. *Konets avantyury Fuzayl-Maksuma i A'zama (Iz vospominaniy)*. – Stalinabad: Tadjikgosizdat, 1960. – S. 20.

⁷¹ Nazarov N. *Muhammad Ibrohimbek Laqay*. – B. 117.

⁷² “Sovershenno sekretno”: Lubyanka – Stalinu o polojenii v strane (1922-1934 gg.): *Sbornik dokumentov v 10-ti tomakh*. T. 10 (1932-1934 gg.). V 3-x chastyax. –Ch. 2. –Moskva: IRI RAN, 2017. – S. 567-569.

⁷³ GARF, f. R-3316, op. 64, d. 1123, l. 9.

⁷⁴ GARF, f. R-3316, op. 64, d. 1123, l. 9.

⁷⁵ RGVA, f. 25895, op. 1, d. 405, l. 46.

⁷⁶ RGVA, f. 25895, op. 1, d. 405, l. 47, 65.

⁷⁷ RGVA, f. 25895, op. 1, d. 405, l. 46-47; *Ibid*, d. 721, l. 18.

⁷⁸ RGVA, f. 25895, op. 2, d. 20, l. 113.

⁷⁹ Current archive of the Institute of History, notebook 3, – P. 1; Irkayev M. *Istoriya grajdanskoy voynyy v Tadjikistane*. – Dushanbe: “Irfon”, 1971. – S. 675.

⁸⁰ Valishev A. *Chekistskie byli*. – Dushanbe: Irfon, 1988. – S. 322-323.

⁸¹ Current archive of the Institute of History, notebook 3, – P. 4; Ibrohimbek va uning yordamchilari ushlanishi // “Qizil O'zbekiston”. 1931 yil 2 iyul. *Pogranichnye voyska SSSR 1929 – 1938*. – S. 197-200; Valishev A. *Chekistskie byli*. – Dushanbe: “Irfon”, 1988. – S. 335.

⁸² Valishev A. *Chekistskie byli*. – Dushanbe: Irfon, 1988. – S. 341.

Ibrohimbek, who was investigated for a long time, was shot on August 31, 1932 according to the verdict of the OGPU Collegium of April 13, 1932⁸³.

In addition, the struggle against Soviet power in the Turkmen SSR is distinguished by its wide-scale nature. The struggle here lasted from 1920 to 1935, and the most intense period was in 1924, 1927/1928 and 1931⁸⁴. The specific aspects of the struggle against the Soviet power in the Turkmen SSR are as follows: most of the leaders of the movement were socially large property owners⁸⁵; the political processes of 1925/1926 prompted the gathering of the leading forces in Karakum and their preparations for the struggle against Soviet power; most of the participants of the fight were composed of horsemen; weapons and ammunition had more reserves than in other republics⁸⁶; in 1925/1926, some leaders of the struggle tried to reach agreements with the Soviet authorities on various terms. However, not all of these conditions were accepted by the Soviet authorities, sometimes by the leaders of the struggle. For example, in 1925 Junaid Khan and his comrades were granted amnesty⁸⁷. At the beginning of 1926, the agreement with Annabiy failed⁸⁸; the fighting of 1925/1926 consisted mainly of small skirmishes; In 1927/1928, as a result of Junaid Khan's arrival from abroad, his armed movement continued on a large scale.

At the beginning of September 1927, 12 combat groups⁸⁹ of 2000 horsemen were formed under the leadership of Junaid Khan. On September 19, he stirred up an uprising against the Soviet authorities in Tashkhovuz district⁹⁰. The main battles took place around Otaquyi on October 5-7, 1927, Bazar Oktepa on October 12-13, and Otaquyi well on November 5-6 (Junaid Khan's army lost 30%)⁹¹. As a result, Junaid Khan had to flee abroad with his small group in June 1928. From the middle of July to November 22, 1928, fierce battles took place between the 2nd Turkmen Cavalry Regiment and the rest of the rebels in Kyzil-Arvat and Kyzil-Atrek districts⁹².

The distinctive features of the uprisings in the Turkmen SSR in 1931 are as follows: the strengthening of the policy of collectivization, which became mandatory, forced the entry of Kazakh farms from the Kazakhstan ASSR into the Turkmen SSR and the preparation of the Turkmen, Kazakh, Uzbek and other

⁸³ Current archive of the Institute of History, notebook 2, – P. 5; Rajabov Q. Turkistondagi istiqloqlilik harakati (1918-1935) o'zbek davlatchiligi tarixida // "Ozbekiston tarixi". 2021. № 1. – B. 20-55; See also. Ibrohimbek qo'rboshi va safdoshlari haqida // "Ozbekiston tarixi". 2021. № 1. – B. 94-153.

On August 25, 2021, the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan acquitted Ibrohimbek (and 15 of his comrades), one of the ideological leaders of the struggle, Nasir Khan Torah (as well as 92 more people). See: <https://kun.uz/18883069>; <https://sud.uz/2608-2/>

⁸⁴ Annaorazov Dj. Vosstanie turkmenskix kochevnikov v 1931 g. // "Voprosy istorii". 2013. № 5. – S. 36-53.

⁸⁵ See: AAP Uzbekistan, f. 58, op. 3, d. 795, l. 1; Rajabov Q. Xorazmda istiqloqlilik harakati va Junaidxon. – B. 37-43; Nepesov G. Pobeda sovet'skogo stroya v Severnom Turkmenistane (1917 – 1936 gg.). – Ashxabad, 1950. – B. 299-301, 304, 307 – 308.

⁸⁶ AAP Uzbekistan, f. 58, op. 3, d. 795, l. 1.

⁸⁷ RGASPI, f. 17, op. 33, d. 441, l. 6 ob.

⁸⁸ AAP Uzbekistan, f. 58, op. 1, d. 625, l. 164 – 166.

⁸⁹ Nepesov G. Pobeda sovet'skoy stroya v Severnom Turkmenistane (1917 – 1936 gg.). – S. 315, 318.

⁹⁰ Rajabov Q. Xorazmda istiqloqlilik harakati va Junaidxon // "Jamiyat va boshqaruv", 2000. № 1. – B. 43.

⁹¹ Borisov A. Poxod konnoy gruppi 8-y kavbrigadi v Kara-Kumskuyu pustinyu v 1927 godu. – S. 111, 114, 123-124.

⁹² Xudoyberdiyev O. Iz istorii voennogo stroitel'stva i likvidatsii kontrrevolyutsii v Sredney Azii. – Moskva: "Nauka", 1984. – S. 109.

peoples to fight against the Soviet power in unity⁹³; the rebels showed strong fighting skills⁹⁴; men, women, old people and even children took part in the battles regardless of age and sex⁹⁵.

The Karakum military operation was conducted in two stages in order to suppress this rebellion. The first stage began on September 8-19⁹⁶, 1931, and the second stage began on September 22, in which the task of finishing the remaining groups of rebels and disarming them was defined⁹⁷. The battles in Charishli⁹⁸ and Dokhli⁹⁹ in 1931 also left an infamous mark in the history of the struggle against Soviet power. The battle between the group of Tagi Berdiev and Arvat Kylich Nazarov and the Red Army in the village of Dokhli on September 17 is particularly notable for its uncompromising fierceness. The national group also had up to 700 families. The battle started at 11:30 and lasted for 8 hours¹⁰⁰. When the defenders were in a difficult situation, women and children also entered the battle¹⁰¹. The defenders fought to the last bullet. Women and children resisted the enemy by throwing stones and even shooting from rifles. However, due to the imbalance of power, the uprising was defeated and more than 200 people died on the battlefield. About 500 women, children and men were captured. 22 of the Red soldiers were killed and 31 were wounded¹⁰². On October 13, 1931, the Karakum military operation of the Soviet army came to an end with the disarmament of the population in Tashkhovuz district¹⁰³. On September 8, the rebels had 67 leaders and 3109 participants. However, as a result of the battles, the freedom fighters lost 44 leaders and 2572 young men¹⁰⁴.

At the end of 1933, the main groups within Central Asia were liquidated. Attacks by groups from abroad were reduced in 1934 (58 groups attacked in this year, 15 of which were terminated), and in 1935 active actions were stopped¹⁰⁵ and the armed movement against Soviet power in Central Asia ended.

Specific aspects of the struggle against Soviet power in the Kyrgyz ASSR: in 1925/1926, it was mainly characterized by the small battles of Jonibek Qazi with the Red Army and the actions of some groups from abroad, and the intensified period occurred in 1927 and 1929-1932; In 1931, along with the rise of uprisings inside the republic, the influx of groups from China increased the scale of the struggle.

⁹³ Pogranchnye voyska SSSR 1929 – 1938. – S. 227 – 228; Nepesov G. Pobeda sovetskogo stroya v Severnom Turkmenistane (1917 – 1936 gg.). – S. 337.

⁹⁴ Boboev F.S. Milliy ozodlik harakati kuchlarining jang mahorati (Qoraqum harbiy amaliyoti misolida) // “O‘zbekiston tarixi”. 2021. № 1. – B. 78-91.

⁹⁵ RGVA, f. 25895, op. 2, d. 19, l. 115, 137; Ibid, op. 1, d. 62, l. 22.

⁹⁶ Xudoyberdiev O. Iz istorii voennogo stroitel'stva i likvidatsii kontrevolyutsii v Sredney Azii. – Moskva: “Nauka”, 1984. – S. 114. Pogranchnye voyska SSSR 1929 – 1938. – S. 214.

⁹⁷ RGVA, f. 25895, op. 1, d. 873, l. 7.

⁹⁸ It is located in the north of the Karakum desert, in the south of Lake Sarikamish.

⁹⁹ Located in the north of Krasnovodsk region.

¹⁰⁰ RGVA, f. 25895, op. 2, d. 19, l. 115.

¹⁰¹ Annaorazov J. Vosstanie turkmenskix kochevnikov v 1931 g. // “Voprosy istorii”. 2013. № 5. – S. 50.

¹⁰² RGVA, f. 25895, op. 2, d. 19, l. 115.

¹⁰³ Allaniyazov T. Krasnye Karakumy. – S. 225-239.

¹⁰⁴ RGVA, f. 25895, op. 2, d. 873, l. 24-26.

¹⁰⁵ Pogranchnye voyska SSSR 1929 – 1938. – S. 254-255, 261-262.

However, in 1932-1933, groups within the republic were almost eliminated, and the main actions were carried out by groups abroad.

One of the main battles took place on October 24, 1929, between Madumar's group of 300 men and M. Maslov, the head of the Fergana Cavalry Division, in the Kyziljar region. In the battle, 17 young men of the commander were killed, 2 were wounded, and 32 were captured¹⁰⁶. On March 20, 1930, there were 1,000 participants¹⁰⁷ in the Talas uprising. The Talas uprising was suppressed as a result of the battles that lasted from March 22 to April 20 with the United Kyrgyz National Cavalry Division led by S.M. Shvetsev¹⁰⁸.

In July 1930, the struggle against the Soviet authorities intensified in Osh district¹⁰⁹. A characteristic feature of this period is that as a result of collectivization, firstly, the formation of new groups opposed to the Bolshevik policy and the increase of the existing ones took place, and secondly, the gangs engaged in real banditry became more active¹¹⁰. This double situation led to the common name of “basmachi” and the violation of the original essence of the movement.

In the struggles of 1932, the actions of Aitmerek, Ghoib Ponsod and Koshmat are observed more¹¹¹. During this period, the leaders of the struggle could not move freely to the territory of China. Because the Soviet government had an agreement with the Chinese government in 1932 to end the struggle of the Kyrgyz against the Soviet government. That is why the armed groups that crossed into its territory by the Chinese military forces would be forced to turn back after being hit¹¹². He was killed on June 23, 1932 in the fighting against Aitmerek, who was forced to return from China, and the rebels were dispersed¹¹³. The 19th Fergana Cavalry Regiment of the OGPU focused its main efforts on Ghoib Ponsod. In the battle of August 16, 1932, Ghoib Ponsod, who was surrounded by a group of 60 people from both sides, was killed in action. Thus, in the battles of 1932 in Southern Kyrgyzstan, 27 leaders of the struggle and 435 of their supporters were captured¹¹⁴. However, even in 1933, small groups of Rustam Bekmatov and others, in the territory of China, there were a total of 500 people under leaders such as Kolchun Umuralinov and Abdulla Jonboev (100 people), Adi Khojaev (200 people), Koshmat (200 people)¹¹⁵.

In the fourth chapter of the dissertation entitled “**Suppression of the armed movement against Soviet power in Central Asia**”, the Communist Party and the

¹⁰⁶ Zevelev A.I., Polyanov Yu.A., Chugunov A.I. Basmachestvo: vznikovenie, sushnost', krakh. – Moskva: “Nauka”, 1981. – S. 163; Xudoyberdiyev O. Iz istorii voennogo stroitel'stva i likvidatsii kontrevolyutsii v Sredney Azii. – Moskva: “Nauka”, 1984. – S. 111.

¹⁰⁷ Xrestomatiya po istorii militsii Kyrgyzstana (1924-1991 gg.). – Bishkek: Izd-vo KRSU, 2008. – S. 90.

¹⁰⁸ Semen Mironovich Shvetsev was the commander of the Kyrgyz National Cavalry Division of the Red Army in 1929-1931.

¹⁰⁹ Sovetskaya derevnya glazami VChK-OGPU-NKVD. 1918-1939. Dokumenty i materialy. V 4-x tomax. T. 3. Kn. 1. – Moskva: ROSSPEN, 2003. – S. 415.

¹¹⁰ Sovetskaya derevnya glazami VChK-OGPU-NKVD. 1918-1939. Dokumenty i materialy. V 4-x tomax. T. 3. Kn. 1. – Moskva: ROSSPEN, 2003. – S. 412-415.

¹¹¹ GARF, f. R-374, op. 27, d. 269, l. 5-6.

¹¹² Jantuarov S.B. V ognennom kol'tse. – Frunze: “Kyrgyzstan”, 1967. – S. 249.

¹¹³ Smirnov S. Russkaya voennaya emigratsiya v Kitae (1920 – konets 1940-x gg.). Diss. na soisk. uchen. step. dok. ist. nauk. – Yekaterinburg, 2018. – S. 354.

¹¹⁴ Sandalov I. Pobedu vstretil v Germanii // “Na boevom postu”. 2018. № 10. – S. 52-53; Jantuarov S.B. V ognennom kol'tse. – Frunze: “Kyrgyzstan”, 1967. – S. 250.

¹¹⁵ RGVA, f. 25895, op. 2, d. 43, l. 10-11 ob.

bureaus established under it played a key role in suppressing the armed movement (the Political Bureau of the Communist Party of the Central Asian Republic and the Central Asian Bureau, RKP(b)) Turkestan Bureau of the MK), “Central Commission for Combating Basmachi [Movement]” and its departments, the regional command of the Red Army (Turkistan Front, later the Central Asian Military District), the Autonomous Representation of the OGPU in Central Asia (PP OGPU), republican, oblast and district departments (GPU), the activities of the Border Guard Department, People's Commissariat of Foreign Affairs of the USSR, military tribunals, judicial and police bodies were analyzed.

Also, the impact of the economic system: the introduction of a new economic policy, assistance to the hungry, the granting of certain privileges to the population returning from emigration, the deprivation of economic support for the rebels, the economic strengthening of Soviet power, the strengthening of influence on the ground, and the increase in the role of the army have a strong impact on the defeat of the armed movement in Central Asia. In addition, the communist ideology has a special role in the termination of the armed movement. The introduction of mass public education (schools and courses to end illiteracy) was seen as the main tool in the promotion of communist ideology. In them, the organization of the educational system based on the Bolshevik program served as the main factor for the indoctrination of communist ideology and Sovietization among the population. Also, one of the main factors that influenced the assimilation of the communist ideology and the oblivion of the Islamic civilization was the change of the alphabet¹¹⁶. Theater and cinema have a special role in the strong influence of the communist ideology on the life of society. I.V. Stalin emphasized that “cinema is the greatest tool of mass propaganda”¹¹⁷.

In Central Asia, propaganda-oriented films against religion, condemning customs and laws of Sharia¹¹⁸, aimed at the “liberation” of Muslim women and ending the struggle against Soviet power¹¹⁹, showing the construction of socialism, the life of Soviet people and their “happy” lifestyle, were produced and shown. Cinema has become an ideological weapon with a powerful influence that quickly penetrates the human soul. For example, the fact that about 90,000 Uzbek women threw off their veils after the screening of the film “Chachvan” is a clear proof of this¹²⁰.

¹¹⁶ GARF, f. R-3316, op. 22, d. 10, l. 12 ob.; Djunushaliev D. Vremya sozidaniya i tragediy. 20-30-e gody XX v. – Bishkek: Ilim, 2003. – S. 190. Кыргыз. Seriya “Narody i kul'tury”. Otv. red. A.A Asankanov, O. I. Brusina, A. 3. Japarov. – Moskva: “Nauka”, 2016. – S. 481; Karyeva A.K. Prosvetiteli i sozdanie avtonomnoy oblasti Кыргызov // <https://cyberleninka.ru>; Nazarova M. Latinizatsiya alfavita i yeyo vliyanie na obrazovatel'nyuyu sistemu Tadjikistana (1929-1941gt.). Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kandidata pedagogicheskix nauk. – Dushanbe, 2012. – S. 13; Dyatlenko P. Yazykovye reformy v Sentral'noy Azii: trendy – tseli – itogi // “Vestnik Yevrazii”. № 4. 2008. – S. 80-109.

¹¹⁷ Venkov A.A. Obraz V.I. Lenina i yego transformatsiya v sovetskom xudojstvennom kinematografe // “Novoe proshloe • The new past”. 2019. № 1. – S. 35.

¹¹⁸ There are films as Sharifzoda's “Bismilloh” (Ozarbayjon, 1925), N. G'aniev's “Ramazon” (O'zbekiston SSR, 1932), K. Yormatov's “Muhojir” (Tojikiston SSR, 1934), D. Vasilev's “Tirik Xudo” (Tojikiston SSR, 1935).

¹¹⁹ K. Hertel's “Ravat Kashkirlari” (1927), O. Frelich's “Umbrella Cart” (1928), Ch. Sabinsky's “The Last Bek” (1930), N. G'aniev's “Jigit” (1935) and A. Ledashev's “I'll be back” and “Batrak” (1935), made in the Turkmen SSR.

¹²⁰ Krasina O. Kinematograf Uzbekistana 1920-x godov: zarojdenie natsional'noy kinematograficheskoy shkoly // “Etnodialogi”. 2020. № 3 (61). – S. 212-213.

Also, propaganda-oriented works of artists had a certain influence in ending the struggle against the Soviet authorities. In particular, the artist S.M. Karpov's "Temirchilar (Blacksmiths)" (1925), "Basmachi"¹²¹ (1926), P. Kuznetsov's "Partisans of Fergana" (1928), "Shepherds Rest" (1927-1934) and other works reflect the history of the struggle against Soviet power¹²². Also, the artist A.V.Kruchinin, who depicted the Ghoib Ponsod, who fought against the Soviet authorities in the Kyrgyz SSR created the work "The defeat of the basmachi gang in the mountains of Kyrgyzstan" (1932)¹²³. In addition, O.K. Tatevosyan in 1933 painted "Basmachi Invasion of the Village" and "Prosperous Life"¹²⁴. It should be noted that A.Podkovirov's works entitled "Basmach"¹²⁵ created in 1933 served to inculcate ideology in this period.

CONCLUSION

As a result of the study of the history of the armed movement against the Soviet power in Central Asia, the following **conclusions** were made:

1. The termination of national statehood in the Turkestan region caused the beginning of the struggle against Soviet power. The Soviet authorities unjustly accused the participants of the national liberation movement of being "basmachi", "robbers" and "nationalists" in order to strengthen their influence in the region and sway the population to their side. In fact, this struggle was a national movement seeking to restore its national statehood, rights, freedom and independence.

2. Among the participants of the armed movement were the rich, the middle class and the poor. Also, not only men, but also women, children and the elderly participated in the fight. There were also leading cadres, military personnel, police officers and representatives of other fields who served the Soviet authorities and later joined the ranks of the rebels.

3. The issue of material and military support of the participants of the armed movement was very difficult and complicated. Because all the military and material support was a heavy burden on the population. Taxes were collected by specially appointed people in a certain order introduced by the leaders of the struggle. Weapons, military equipment, clothes were bought from Afghanistan, Iran, China, India, from the garrisons of Soviet soldiers in Central Asia and from the hands of the population.

4. Strict discipline is introduced in management. Punishment was applied to those who violated the discipline. In order to further raise the mood and fighting spirit of young men who showed bravery and fortitude in battles, a system of incentives was also introduced. Also, the leaders of the struggle implemented a strong intelligence system with the help of their trusted men and clerics. As the

¹²¹ "Sxvatka s basmachami" // "Ogonyok". 1928. № 37. – S. 13.

¹²² <http://babanata.ru/?p=14750>

¹²³ Donets' O. Radins'kiy lubok iz fondiv Natsonal'noi biblioteki Ukraini imeni V.I. Vernads'kogo (1923-1958). Katalog. – Kiïv, 2006. – S. 63-64; To see the picture go to: <https://www.maslovka.org>; <http://afg-hist.ucoz.ru>.

¹²⁴ Axmedov R. Oganess Tatevosyan // <http://mrdi.uz>; <https://pv-gallery.com/author/88730/Tatevosjan-O-K>

¹²⁵ <http://nukus.open-museum.net/exhibit/get/310/>

struggle lasted for a long time, the fighting skills of the rebels also improved. The service of guards was introduced in the organization of the defense system. In battle, they used the method of choosing a convenient place and protecting the flanks. In order to observe the behavior of the enemy and protect themselves from attack, they also used trenches and crawling on the ground.

5. In the fight against the Soviet power, Islam had a strong influence on the unification of the population and its manifestation as a collective movement. The goals and activities of the leaders and participants of the movement, as well as calls to struggle, appeals were closely related to the Islam and Sharia laws.

6. Heavy taxes and obligations imposed on the population by the Soviet authorities had a great influence on the intensification of the struggle. As a result of the lack of horses, camels, carts, food and fodder in the supply system of the Red Army, requisition was applied to the population (compulsorily taking possession of the state, subject to payment). However, the obligation to pay them was not fulfilled.

7. Taxes have been increased excessively. It was a characteristic of all strata of society. A high tax rate has been set for the wealthy, property classes. The tax objects were registered incorrectly. Re-taxation was also one of the injustices in the system, which was also enforced. Since 1928, in addition to the amount of land, types of cultivated crops and the number of livestock, income was also taxed. Since 1930, the impact of tax policy on the expansion of the struggle has increased. Because the amount of tax was too high, if the payment period is late, additional fees were added. Penalties such as imprisonment and exile for various periods were used for failure to pay. In 1931, the tax burden was increased as a “kulak” for those who opposed the collectivization policy. Taxes in the amount of 50-70 percent of their property and income were collected from “Kulak”.

8. Deprivation of political rights of people who did not sympathize with the Bolshevik policy also had an effect on the increase of protests. Deprivation of the right to vote caused sharp protests because it limited political, socio-economic privileges and imposed obligations on the population.

9. Agrarian “reforms” played a big role in the strengthening of the struggle against Soviet power. As a result of changes in the agrarian sector, properties of rich and wealthy people were confiscated and exiled, the cotton monopoly strengthened, and the grain crisis as well as food crisis intensified in the region.

10. The leaders of the movement did not unite under a single leadership. The movement does not have its own political program. Also, no single political party or organization emerged as the only force unifying the movement.

11. The Soviet government used the method of breaking up the uprisings by turning the Turkic peoples against each other or one nation against itself, recruiting Soviet spies in armed groups. Through spies, various disputes were made between the leaders of the struggle, different clans were opposed against each other.

12. The lack of financial support forced some leaders and participants of the struggle to surrender in different years. The protracted struggle gradually lost its mass character, the essence of a national movement. Its participants were tired of constant hostilities and longed to return to a peaceful life.

13. The bandits had a great effect on the defeat of the movement, as in any war. They took advantage of the instability of the political and military situation to loot, kill and rape civilians regardless of their nationality, religion, political beliefs and social status. Adherents of the communist ideology put these criminal gangs on the same line as the rebels, declaring all of them “basmachi” without exception and skillfully used them in their propaganda work.

14. Many soldiers were sent from the Center to Central Asia. The Red Army used tanks, airplanes and cannons against the rebels. It even poisoned some wells in the deserts.

15. Revolutionary ideas attracted a part of the population. Among the Turkic peoples, a part of the population became propagandists carrying out Soviet propaganda. Some of the Muslims were recruited to serve in suppressing the uprisings. Under the influence of ideology, the desire to destroy the Qadimchi, the “enemies” of the revolution, increased. Russians and some Muslims who joined the ranks of the Red Army were ready to die for the revolution.

16. The disparity between the rebels and the red soldiers in terms of military training and weapons was huge. When the political situation in Central Asia became tense, the Bolsheviks had the opportunity to attract additional troops to the region from outside. However, the rebels did not have such an opportunity. Also, there was no strong Muslim state to support the struggles in Central Asia. The leaders of the struggle tried hard to get help from the West, but to no avail. At that time, the only Western country that could help fight against the Soviet power was England. England did not support the struggle against Soviet power in Central Asia. Because the national liberation movements in Central Asia were a direct revolt against Russian imperialism, and if they were successful, they could have a strong influence on the political life of Afghanistan, India, and the peoples of the Far East under British rule and could follow this path.

17. A policy of increased punishment and repression was applied to the leaders of the struggle, the participants of the movement and the supporting population.

As a result of the study, the following **proposals and recommendations** were developed:

1. To study the activity of OGPU in Central Asia as a separate study;
2. Researching the role and activities of Revolutionary Committees (Revkom) in political processes in order to expand scientific news and conclusions related to the history of governance in Central Asia;
3. Collecting information related to the activities of prominent leaders who fought against the Soviet power, placing them in the State Museum of Victims of Repression under the Cabinet of Ministers and its departments, and publishing them in the form of an illustrated book;
4. Publication of a collection of archive documents containing complaints and appeals of citizens to the Soviet authorities from the 1920s and 1930s;
5. Using the scientific results obtained from the research in the creation of textbooks and training manuals related to the history of the Soviet era of Uzbekistan, as well as organizing studies as a separate course in the “School of Temurbeks”,

creating documentaries and series about the well-known leaders of the struggle and showing their main battles and military skills in 3D graphics.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc 02/30.12.2019. Tar.56.01. ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЁНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ИНСТИТУТЕ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

ФЕРУЗ САЙФИЛЛОЕВИЧ БОБОЕВ

**ИСТОРИЯ ВООРУЖЕННОГО ДВИЖЕНИЯ ПРОТИВ СОВЕТСКОЙ
ВЛАСТИ В СРЕДНЕЙ АЗИИ (1925-1935 гг.)**

07.00.01 – История Узбекистана

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА (DSc)
ПО ИСТОРИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Ташкент, 2022

Тема диссертации доктора наук (DSc) зарегистрирована Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан за B2020.3.DSc/Tag168

Диссертация выполнена в Институте истории Академии наук Узбекистана.

Автореферат диссертации на трех языках (узбекский, английский, русский (резюме)) размещён на веб-странице Научного совета (<http://fati.uz>) и на Информационно-образовательного портале «ZiyoNet» (www.ziyo.net).

Научный консультант:	Кахрамон Кенджаевич Раджабов доктор исторических наук, профессор
Официальные оппоненты:	Рахбархон Хамидовна Муртазаева доктор исторических наук, профессор Шодмон Ахмедович Хайитов доктор исторических наук, профессор Музробжон Гуломович Абдуллаев доктор исторических наук, профессор
Ведущая организация:	Ташкентский государственный педагогический университет

Защита диссертации состоится 2 декабря 2022 г. В 14:00 часов на заседании Научного совета DSc 02/30.12.2019. Tag.56.01. по присуждению ученых степеней при Институте истории Академии наук Республики Узбекистан (Адрес: 100047, город Ташкент, улица Яхё Гулямова 70, главный корпус Академии наук кабинет-110. Тел.: (99871) 233-54-70; факс: (99871) 233-39-91; e-mail: info@fati.uz Институт истории АН РУз).

С диссертацией можно ознакомиться в Фундаментальной библиотеке Академии наук Республики Узбекистан (зарегистрирована за №___). (Адрес: 100170, город Ташкент, улица Зиёлилар, 13. Тел.: (99871) 262-74-58, факс: (99871) 262-34-41).

Автореферат диссертации разослан 16 ноября 2022 г.
(реестр протокола рассылки № 13 от 14 ноября 2022 г.)

Азамат Зиё
Председатель Научного совета по присуждению учёных степеней, д.и.н., профессор

Х.С. Жуманазаров
Ученый секретар Научного совета по присуждению учёных степеней, доктор философии по историческим наукам (PhD)

Н.А. Аллаева
Председатель Научного семинара при Научном совете по присуждению учёных степеней, д.и.н.

ВВЕДЕНИЕ (аннотация докторской диссертации (DSc))

Цель исследования выявить место борьбы против советской власти в истории национально-освободительных движений Средней Азии в 1925-1935 гг.

В качестве **объекта исследования** взята история борьбы против советской власти в Средней Азии в 1925-1935 гг.

Предметом исследования является анализ идеи, цели, задач, лидеров движения, участников и их деятельности, политических, социально-экономических изменений в регионе и их влияния на динамику борьбы против советской власти в Средней Азии.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

обострение борьбы против советской власти в Средней Азии было вызвано насилием, грабежами со стороны и голодом; установлено, что в период земельно-водной «реформы» и коллективизации повлияли такие факторы, как конфискации имущества населения, лишения политических (права избирать и быть избранным), социальных (они не могли пользоваться медицинскими услугами, их дети были исключены из школ) прав; репрессии интеллигенции, закрытие мечетей и медресе, ограничение ислама;

было определено, что движущей силой борьбы являлись священнослужители, купцы, земледельцы, скотоводы и ремесленники, в боях помимо мужчин участвовали женщины, старики и дети, а участники состояли из социально богатых, мещанских и бедных категории, поэтому оно стало общенародным движением;

установлено, что в целях пресечения вооруженного движения советские власти помимо военно-карательной политики проводили переговоры, и в этом процессе, чтобы не дать предводителям сопротивления добывать пищу, отдыхать, повышать свой авторитет среди населения, призывали их сдаться без всяких церемоний, без подписания договоров и документов и без принятия подарков;

доказано, что сдавшимся в плен с целью прекращения вооруженного движения в Средней Азии и агитации населения на сторону советской власти, вернувшимся из эмиграции предоставлялись такие привилегии, как освобождение от сельскохозяйственных налогов сроком от трех месяцев до одного года, а также выделение ссуд и кредитов на восстановление своих хозяйств;

было определено, что поражение вооруженного движения было вызвано тем, что лидеры борьбы не объединились под единым руководством, отсутствием политической программы, недостатком материальных и военных поставок, тем, что много войск было отправлено из Центра в Среднюю Азию и использование самолетов, танкеток и пушек против повстанцев, а также отсутствие сильного мусульманского государства, поддерживающего борьбу в регионе.

Внедрение результатов исследования. На основании разработанных научных выводов и предложений по истории вооруженного движения против советской власти в Средней Азии:

выводы о том, что движущую силу борьбы составляли священнослужители, купцы, земледельцы, скотоводы и ремесленники, в боях помимо мужчин участвовали женщины, старики и дети, а участники состояли из социально богатых, мещанских и бедных категорий, так что это стало общенародным движением использовались в подготовке коллективной монографии из двух томов «История Узбекистана (1917-1991 г.)» (Первая книга. Ташкент: «Узбекистан», 2019. С. 216-235) (Справка № 3/1255-494 Академии наук Республики Узбекистан от 1 марта 2022 года). Введение результатов создало широкую возможность для изучения истории, целей и характера вооруженного движения против советской власти, а также его значения;

соответствующие научные выводы и материалы о том, что обострение борьбы против советской власти в Средней Азии было вызвано насилием, грабежами со стороны красноармейцев и голодом и, что в период земельно-водной «реформы» и коллективизации повлияли такие факторы, как конфискация имущества населения, лишение политических (права избирать и быть избранным), социальных (они не могли пользоваться медицинскими услугами, их дети были исключены из школ) прав; репрессии интеллигенции, закрытие мечетей и медресе, ограничение ислама использованы в практическом проекте под номером FA-A-G028 P3-2014-0912205347 по теме «Национально-территориальное размежевание в республиках Средней Азии и его последствия (1924-1925 гг.)» (Справка № 3/1255-494 Академии наук Республики Узбекистан от 1 марта 2022 года). Применение научных результатов позволило углубить социально-экономические и политические процессы в Средней Азии на основе первоисточников;

научные результаты и материалы, связанные с тем, что в целях пресечения вооруженного движения советские власти помимо военно-карательной политики проводили переговоры, и в этом процессе, чтобы не дать предводителям сопротивления добывать провиант, отдыхать, повышать свой авторитет среди населения, призывали их сдаться без всяких церемоний, без подписания договоров и документов и без принятия подарков были использованы для обогащения Музея истории МВД Республики Узбекистан (Справка № 2/1953 МВД Республики Узбекистан от 5 июля 2022 года). Использование научных результатов, новых материалов, исторических источников и сведений, отображение в музейных экспозициях не вошедших в научный оборот архивных документов позволит расширить представление и мышление посетителей относительно истории борьбы с советской властью в Средней Азии, а также служит выполнению ответственной задачи формирования таких чувств, как любовь к Родине, доблесть, отвага и героизм у подрастающего поколения;

поражение вооруженного движения было вызвано тем, что лидеры борьбы не объединились под единым руководством, отсутствием политической программы, недостатком материальных и военных поставок, тем, что из Центра было отправлено много войска в Среднюю Азию, а против повстанцев использовались самолеты, танкетки и пушки, и отсутствие сильного мусульманского государства, поддерживающего борьбу в регионе. Выводы использовались при подготовке программ на телеканале «История Узбекистана» (Справка № 06-28-461 Национальной телерадиокомпании Узбекистана от 24 февраля 2022 года). Представленные материалы послужили улучшению содержания передач, обогащению их научными данными;

научные результаты, связанные с предоставлением таких льгот сдавшимся в плен с целью прекращения вооруженного движения и обращения населения на сторону Советской власти тех, кто вернулся из эмиграции как освобождение от сельскохозяйственного налога на срок от трех месяцев до одного года и выделение займов и кредитов на реконструкцию своих хозяйств были использованы при подготовке передач на телеканале «История Узбекистана» (Справка № 02-40-114 Национальной телерадиокомпании Узбекистана от 14 января 2020 года). Результаты исследования служат формированию и развитию патриотических представлений у молодежи.

Структура и объем диссертации. Исследование состоит из введения, четырех глав, заключения, списка источников и литературы и приложений. Исследовательская часть диссертации составляет 259 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
LIST OF PUBLISHED WORKS
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
I бўлим (I часть; I part)

1. *Бобоев Ф.С.* Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат тарихи (1925-1935 йиллар). – Тошкент: “Samo nashr”, 2022. – 244 бет.

2. *Boboyev F.S.* XX asr 20 – 30-yillarida o‘zbek xalqining mustaqillik uchun kurashi tarixi va tarixshunosligidan // “O‘zbekiston tarixi”, 2020. № 3. – В. 138-151. (07.00.00. № 6)

3. *Бобоев Ф.С.* Амир Олимхоннинг совет ҳокимиятига қарши курашда тутган ўрни // “Сохибқирон юлдузи”, 2020. № 1. – Б. 61-65. (07.00.00. № 36)

4. *Бобоев Ф.С.* Сурхон воҳасида совет ҳокимиятига қарши кураш ва унинг ўзига хос хусусиятлари (1925-1933 йиллар) // “ФарДУ илмий хабарлари”, 2020. № 6. – Б. 65-70. (07.00.00. № 32)

5. *Бобоев Ф.С.* Хуррамбекнинг Сурхон воҳасида қизил армияга қарши кураши // “Тамаддун нури”, 2020. № 3. – Б. 19-22. (07.00.00. № 35)

6. *Бобоев Ф.С.* Хоразм воҳасида совет ҳокимиятига қарши курашнинг сўнгги босқичи (1925-1935 йиллар) “Имом Бухорий сабоқлари”, 2020. № 3. – Б. 26-29. (07.00.00. № 17)

7. *Boboyev F.S.* Strengthening communist ideology in Central Asia and its role in ending the struggle against soviet power (1925-1935) // International journal of social, humanities and administrative sciences. 2021. Vol. 7. Issue. 39. – P. 781-785.

8. *Бобоев Ф.С.* Туркманистон ССРда совет ҳокимиятига қарши кураш (1927 йил) // “Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси”, 2021. № 6. – Б. 100-103. (07.00.00. № 26)

9. *Boboyev F.S.* O‘zbekistonda sovet hokimiyatiga qarshi kurashning kuchayishida yer-suv islohotining ta’siri (1925-1929-yillar) // “Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari”. 2021. № 8. – В. 76-84. (07.00.00. № 34)

10. *Бобоев Ф.С.* Миллий озодлик ҳаракати кучларининг жанг маҳорати (Қорақум ҳарбий амалиёти мисолида) // “O‘zbekiston tarixi”. 2021. № 1. – Б. 40-53. (07.00.00. № 6)

11. *Boboyev F.S.* The influence of the electoral system on strengthening the struggle against soviet power in Central Asia // “International Journal on Integrated Education”. 2022. Vol. 5. Issue 1. – P. 202-206 (Impact Factor: 7.2).

12. *Бобоев Ф.С.* Ўзбекистонда совет ҳокимиятига қарши кураш кучайишида диний сиёсатнинг таъсири // “Имом Бухорий сабоқлари”. 2022. № 1. –Б. 51-53. (07.00.00. № 17)

13. *Boboyev F.S.* The role of the OGPU in ending the fight against the soviet power in the Uzbek SSR (1925-1926) // “European Scholar Journal”. 2022. Vol. 3. № 2. – P. 41-43 (Impact Factor: 7.2).

14. *Boboyev F.S.* Во‘стонлиқ ва Сузоқ қо‘zg‘olonlari // “Ijtimoiy fanlar”. 2022. № 2. –В. 37-41.

15. *Бобоев Ф.С.* Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши курашнинг кучайишида сайлов тизимининг таъсири // “Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси”, 2022. № 4. – Б. 33-35. (07.00.00. № 26)

16. *Бобоев Ф.С.* Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши курашнинг кучайишида ҳарбий хизматга чақиришнинг таъсири // Тарихий манбашунослик, тарихнавислик, тарих тадқиқотлари методлари ва методологиясининг долзарб масалалари мавзусидаги Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. 2-қисм. 2020 йил 28 апрель. –Тошкент, 2020. – Б. 73-80.

17. *Boboyev F.S.* O‘zbekistonda sovet hokimiyatiga qarshi kurashni tugatishda ko‘ngillilar otryadining roli (1925-1926 yillar) // O‘zbek davlatchiligi tarixi va taraqqiyoti: zamonaviy tadqiqotlar va yondashuvlar. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2021. –S. 58-61.

18. *Boboyev F.S.* The activity of Gadoy kurboshi // “Scientific ideas of young scientists”. International scientific and practical conferences. – Warsaw (Poland), 2022. – P. 3-6.

19. *Boboyev F.S.* Armed movement against the soviet rule in the Turkmen SSR (1925-1926) // “Kazakhstan and the Turkic world: actual problems in the field of social sciences”. Conference materials. – Nur-Sultan. 2021. – P. 184-195.

II бўлим (II часть; II part)

20. *Бобоев Ф.С.* Бухорода совет ҳокимиятига қарши кураш (1925-1926 йиллар) // Бухоронинг жаҳон маданиятидаги ўрни мавзусидаги республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман материаллари. –Бухоро, 2020. –Б. 47-51.

21. *Бобоев Ф.С.* Туркистон минтақаси ва Шарқ давлатларидаги миллий озодлик ҳаракатларининг қиёсий таҳлили // Қадимий Жиззах воҳаси – Марказий Осиё цивилизацияси тизимида номли республика илмий-амалий конференция материаллари. – Жиззах, 2020. – Б. 242-245.

22. *Бобоев Ф.С.* Фаргона водийси ва Қирғизистонда совет ҳокимиятга қарши курашнинг кучайишида коллективлаштиришнинг таъсири // Фаргона водийси тарихининг долзарб муаммолари номли республика илмий анжумани материаллари. – Наманган, 2020. – Б. 415-418.

23. *Бобоев Ф.С.* Бухоро областида коллективлаштириш сиёсати ва унинг оқибатлари // Бухоро тарихи масалалари (энг қадимги замонлардан ҳозиргача) мавзусидаги республика илмий-амалий конференция материаллари. Бухоро, 2021. – Б. 98-103.

24. *Boboyev F.S.* Armed movement against the soviet rule in the Turkmen SSR (1926) // International conference innovative research of the XXI century science and education. – Djakarta (Indonesia). 2021. – P. 33-34.

25. *Бобоев Ф.С.* Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши курашнинг кучайишида диний сиёсатнинг таъсири (1918-1935 йиллар) // “O‘zbekiston etnologiyasi: an‘analar va innovatsiyalar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. –Toshkent, 2022. – Б. 177-181.

26. *Бобоев Ф.С.* Туркменистон ССРда совет ҳокимиятига қарши курашда Афғонистондаги муҳоҷирларнинг роли // “Ўзбекистонда илмий тадқиқотлар: даврий анжуманлар” мавзусидаги республика 41-қўп тармоқли илмий конференция материаллари. –Тошкент, 2022. –Б. 13-15.

27. *Бобоев Ф.С.* Ўрта Осиё Ҳарбий Округи Инқилобий ҳарбий кенгаши аъзоларининг ҳисоботлари муҳим манба сифатида // “Тарихий манбашунослик, тарихнавислик, тарих тадқиқотлари методлари ва методологиясининг долзарб масалалари” мавзусидаги республика XIV илмий-амалий конференция материаллари. –Тошкент, 2022. –Б. 36-38.

28. *Бобоев Ф.С.* Ўрта Осиёда коммунистик мафқурани тарғиб қилишда тасвирий санъатнинг ўрни // “Ўзбекистонда илмий тадқиқотлар: даврий анжуманлар” мавзусидаги республика 41-қўп тармоқли илмий конференция материаллари. –Тошкент, 2022. –Б. 11-13.

29. *Boboyev F.S.* Collective policy in Bukhara region and its consequences // “International journal of conference series on education and social sciences”. – Bursa (Turkey), 2022. – P. 13-16.

30. *Бобоев Ф.С.* Шарқий Бухорода совет режимига қарши қуролли ҳаракат (1920-1923 йиллар) // “Туркістан өлкесінде жүргізілген саяси қуғын-сүргін: тарих және тың көзқарас” Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. – Тараз, 2022. –Б. 339-342.

Автореферат “Таълим ва инновацион тадқиқотлар халқаро илмий-методик” журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилган.

